

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

ERGENLERİN SAHİP OLDUKLARI DEĞERLER İLE
GELECEK BEKLENTİLERİ VE MADDE
BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMA ÖZ-YETERLİĞİ
ARASINDAKİ YORDAYICI İLİŞKİLER

Abdullah Selçuk ŞEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Bülent DİLMAÇ

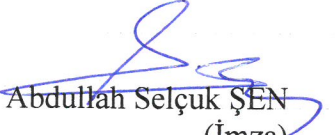
Konya- 2015

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah Selçuk ŞEN
	Numarası	138301051005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
Tezin Adı	Ergenlerin Sahip Oldukları Değerler ile Gelecek Beklentileri ve Madde Bağımlılığında Korunma Öz-yeterliği Arasındaki Yordayıcı İlişkiler	

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Abdullah Selçuk ŞEN
(İmza)

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah Selçuk ŞEN
	Numarası	138301051005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Bülent DİLMAÇ
Tezin Adı	Ergenlerin Sahip Oldukları Değerler ile Gelecek Beklentileri ve Madde Bağımlılığından Korunma Öz-yeterliği Arasındaki Yordayıcı İlişkiler	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Ergenlerin Sahip Oldukları Değerler ile Gelecek Beklentileri ve Madde Bağımlılığından Korunma Öz-yeterliği Arasındaki Yordayıcı İlişkiler” başlıklı bu çalışma 01/02/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Doç. Dr. Bülent DİLMAÇ	Danışman	
Doç. Dr. Özlem KARAKUŞ	Üye	
Yrd. Doç. Dr. İrem ÖZTEKE KOZAN	Üye	

ÖNSÖZ

“Değer” kavramı son dönemlerde, sosyal bilimlerin araştırma konusu olmuş ve değer kavramının birçok değişkenle ilişkisi incelenmiştir. Bu çalışmada ise ergenlerin sahip oldukları değerler ile gelecek beklentileri ve madde bağımlılığında korunma öz-yeterlikleri arasındaki yordayıcı ilişkiler incelenmiştir.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca pek çok şey öğrendiğim, gelişimim adına bilgisini, tecrübesini ve değerli zamanını esirgemeyen, zorlandığım anlarda beni motive eden danışman hocam Doç. Dr. Bülent DİLMAÇ’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim-öğretim hayatım boyunca gelişimime katkısı olan değerli öğretmenlerime ve Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi öğretim üyelerine, araştırmama katkı sağlayan meslektaşlarıma, araştırmaya katılan öğrencilere, yüksek lisans eğitimim boyunca bana her türlü kolaylığı sağlayan Adnan Menderes İlkokulu idarecilerine teşekkürü borç bilirim.

Son olarak evlilik hayatım ve araştırmam boyunca desteğini esirgemeyen sevgili eşim Esra’ya ve varlıklarının bana güç verdiği şefkat ve sevgisini tüm kalbimle hissettiğim anneme ve babama, sevgili kardeşlerime teşekkür ederim.

Abdullah Selçuk ŞEN

Konya, 2015

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah Selçuk ŞEN
	Numarası	138301051005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Bülent DİLMAÇ
Tezin Adı	Ergenlerin Sahip Oldukları Değerler ile Gelecek Beklentileri ve Madde Bağımlılığından Korunma Öz-yeterliği Arasındaki Yordayıcı İlişkiler	

ÖZET

Araştırmamın amacı ergenlerin sahip oldukları değerler, gelecek beklentileri ve madde bağımlılığından korunma öz-yeterlikleri arasındaki yordayıcı ilişkileri ortaya koymak ve bu ilişkiden hareketle oluşturulan modeli test etmektir.

Araştırma, genel tarama modelinin bir alt türü olan ilişkisel tarama modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu, 2014-2015 Eğitim-Öğretim yılında Konya ilinde bir meslek, dört Anadolu lisesi olmak üzere beş farklı okulda ve farklı sınıf seviyelerinde eğitim görmekte olan ergenlerden tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Çalışma grubunun, 318’ si kız, 252’si erkek öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada Dilmaç (2007) tarafından geliştirilen İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ); Eker, Akkuş ve Kapısız (2013) tarafından geliştirilmiş olan Madde Bağımlılığından Korunma Öz-Yeterlik Ölçeği; Tuncer (2011) tarafından Türkçe’ye uyarlanan Ergen Gelecek Beklentileri Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma “Yapısal Eşitlik Modeli”ne göre AMOS 19 Programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, değerlerin madde bağımlılığından korunma öz-yeterliği ve gelecek beklentileri üzerinde doğrudan etkileri ve gelecek

beklentisinin, madde bağımlılığından korunma öz-yeterliği üzerinde doğrudan etkisi görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Gelecek Beklentisi, Madde Bağımlılığı, Öz-yeterlik.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah Selçuk ŞEN
	Numarası	138301051005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Bülent DİLMAÇ
Tezin İngilizce Adı	Precursor Relations Between The Values Which Teenagers Have And Self-Efficacy Of Protection From Drug Abuse	

SUMMARY

The aim of the research is to present precursor relations between the values which teenagers have, future expectations and self-efficacy of protection from drug abuse and test the model created with reference to these relations. The research is done in Accord with relational scanning which is a sub-genre of general scanning model.

Study group of the research is selected by random sampling method from teenagers who have training in five different schools, one is a student at a vocational high school and four are a student at four Anatolian high schools, and in class levels in Konya in 2014-2015 academic year. 318 out of them is female students and 252 out of them is male students. Humanitarian Values Scale (HVS) developed by Dilmaç (2007), Self-Efficacy Scale of Protection from Drug Abuse (2013) developed by Eker, Akkuş and Kapısız (2013) and Teenagers' Future Expectations Scale adapted by Tuncer (2011) into Turkish are used in the research. The research is used by using the AMOS 19 program according to "Structural Equation Model".

According to findings obtained from the research, it is seen that the values have direct impacts on self-efficacy of protection from drug abuse and future

expectations and that future expectations have direct impact on self-efficacy of protection from drug abuse.

Key Words: Human Values, Future Expectations, Substance abuse, Self-efficacy.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
BÖLÜM I	
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı	4
1.2. Araştırmanın Önemi	4
1.3. Varsayımlar (Sayıtlar).....	5
1.4. Sınırlılıklar	6
1.5. Tanımlar	6
BÖLÜM II	
KURAMSAL GÖRÜŞLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	7
2.1. DEĞERLER.....	7
2.1.1.Değer Kavramı ve Özellikleri	7
2.1.2. Değerlerin Oluşumu	11
2.1.3.Değerlerin Sınıflandırılması	13
2.1.4.Değer Kavramının Diğer Bilim Dalları ile İlişkisi.....	18
2.1.4.1. Psikoloji ve Değerler	18
2.1.4.2. Felsefe ve Değerler.....	20
2.1.4.3. Sosyoloji ve Değerler	21
2.1.4.4. Din ve Değerler	24
2.1.5.Değer ,Tutum ve Davranış	26
2.2. GELECEK BEKLENTİSİ	29
2.3. MADDE BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMA ÖZ-YETERLİĞİ	33
2.3.1. Öz-Yeterlik Kavramı.....	33
2.3.2.Madde Bağımlılığından Korunmada Öz-Yeterlik	36
2.5.İLGİLİ ARAŞTIRMALAR VE YAYINLAR	38
2.5.1 Değerler İle İlgili Araştırmalar	38
2.5.2 Gelecek Beklentileri ile İlgili Araştırmalar	54

2.5.3.Madde Bağımlılığından Korunmada Öz-Yeterlik ile İlgili Araştırmalar	61
BÖLÜM III	
YÖNTEM	62
Araştırmanın Modeli	62
Çalışma Grubu	62
Veri Toplama Araçları	62
BÖLÜM IV	
BULGULAR.....	65
BÖLÜM V	
TARTIŞMA VE YORUM.....	68
BÖLÜM VI	
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	77
6.1. Sonuçlar.....	77
6.2. Öneriler	77
KAYNAKÇA.....	79
EKLER.....	103
Ek-1 İnsani Değerler Ölçeği.....	103
Ek-2 Ergen Gelecek Beklentileri Ölçeği.....	103
Ek-3 Ergen Madde Bağımlılığından Korunma Öz-Yeterliği Ölçeği	103

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Yapısal Eşitlik Modelinin Uyumuna İlişkin İstatistiksel Değerler.....	65
Tablo 2: Ergenlerin sahip oldukları değerler ile gelecek beklentileri ve madde bağımlılığında korunma öz-yeterlikleri arasındaki açıklayıcı ve yordayıcı ilişkilere yönelik model.....	66

BÖLÜM I

GİRİŞ

Toplumdaki teknolojik değişimler ve küreselleşme, birçok sorunu beraberinde getirmekte fakat bununla birlikte insan ömrünün uzamasına da etki etmektedir. Gelecek zaman hakkında, kişi ya da toplum olarak hayatın anlamının ne olacağı ile ilgili bir görüşe sahip olmak zorundayız. Şundan bahsedildiğinde çok abartmış olmayız. Bireyler kendileri ile ilgili az sayıda bilgiye sahip. İnsanlık nedir? Yükümlülüklerimiz neleri kapsamaktadır? Olayların ahlaki boyutu nedir? Bahsedilen bu sorunlarla hayat boyu her toplulukta karşılaşmaktadır (Dilmaç, 2012). Bu aşamada ise karşımıza değer kavramı çıkmaktadır.

Sosyal psikologlar ve davranış bilimciler değer kavramının bir yönden kişisel tutumlara, davranışlara ve zihinsel süreçlere tesir ettiğini, diğer yönden de toplumsal kural ve normlarla temasta bulunduğunu ve onları aktardığını söylemektedir. Değer kavramı ile ilgilenen davranış bilimcilerce de ortaya koyulduğu gibi, kişinin davranışlarını dolaylı ya da dolaysız olarak değerler etkilemektedir (Özgüven, 2014).

Değerler yaşamın her boyutunu kapsayan, etkisi altına alan ve yön veren olgulardır. Değer kişisel açıdan; karar verme, standart, davranış yaptırımı ve güdü olarak, toplum içerisinde fikirsel ve politik tercihlerde, toplumsal konularda hükme varmada, herhangi bir zümreye uyumda kullanılır (Özensel, 2003). Erdem (2003) ise değerlerin, davranışlara kaynaklık eden ve onları karşılamaya yarayan anlayışlar olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda davranış seçiminde, o davranışın açıklığa kavuşturulup incelenmesinde değerlerin önemli bir rolü vardır (Sarı, 2005). İnsan davranışlarına etki etmesi veya davranışların temelindeki olgunun değerler olması bakımından değer kavramı bilimsel araştırmaların önemli konuları arasında yer almaktadır. Ulusoy ve Dilmaç (2012) ise değeri insanın davranışlarına yön veren inançlar bütünü olarak tanımlamıştır. Robbins (1995) değerlerin alınan kararların rehberi olduğunu vurgulamıştır..

Yapıcı ve Zengin (2003) ise tutum ve davranışlardan yola çıkarak yapılan davranış incelemelerinin, değerleri inceleyerek yapılanlara göre daha az işlevsel olduğunu dile getirmiştir. Bu sebeple bireylerin sahip oldukları değerlerden yola çıkarak, kişilerin tutumlarına yönelik daha rahat görüş bildirebileceğimizi ifade etmiştir. Bu aşamada bireylerin davranışlarının ve tutumlarının yeterince

anlaşılabilmesi için, değerler incelemelerinin önemli bir yere sahip olduğu anlamı çıkmaktadır. Bu bakış açısı araştırmalarda değerlerin birçok değişkeni yordayabileceği görüşünü bizlere sunmaktadır. Aynı zamanda geleceğe yönelik planların yapıldığı, gelecek beklentilerinin önem kazandığı ergenlik döneminde bireylerin değer algılarına yönelmek de büyük önem kazanmaktadır.

“Ergenlik, kimlik bunalımlarıyla beraber gelecek planlamasının ortaya çıktığı bedensel, bilişsel, toplumsal ve ahlaki açıdan çeşitli değişikliklerin yaşandığı önemli bir gelişimsel görevdir.”(Erikson, 1968). Ergenlik çocukluktan yetişkinliğe geçişteki gelişimsel dönemin adıdır. Bu dönem bilişsel, biyolojik ve sosyo-duygusal değişiklikleri içerir. Ergenlik yaklaşık 10-13 yaşlarında başlar ve onlu yaşların sonunda sona erer (Santrock, 2012). Ergenlik döneminde bireyler kim oldukları, ne oldukları ve yaşamda nereye gideceklerini bulmaya çalışırlar. Bu Erikson’un beşinci gelişimsel evresidir, “kimlik kazanımına karşı kimlik karmaşası”. Eğer ergenler rollerini sağlıklı bir biçimde keşfederler ve yaşamda izleyecekleri olumlu bir yola ulaşırlarsa, olumlu bir kimlik kazanırlar; eğer bunu başaramazlarsa kimlik karmaşası egemen olur (Santrock, 2012). Bahsi geçen bilgiler doğrultusunda diyebiliriz ki gençlik döneminde ergenin zihnini meşgul eden önemli problemlerden biri de gelecek zamanla ilgili görüşleri ve beklentileridir.

Gelecek beklentisi, kişinin geleceğe yönelik fikirlerini, endişelerini ve ilgilerini kapsayan zihinsel haritalardır. Gelecek beklentileri teorik açıdan incelendiğinde, geleceğe yönelik kararların alınmasında en güçlü güdüleyici unsurlar olması bakımından oldukça önemlidir (Nurmi, 1991). Literatürde, araştırmaların daha çok “eğitim ve mesleki başarı beklentileri” üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte; sağlıklı bir yaşam sürdürmek, iyi bir aile düzeni kurmak ve inanca yönelik beklentiler de bulunmaktadır (Mello, 2008; akt: Uluçay, Özpolat, İşgör ve Taşkesen, 2014). Genel olarak bu alandaki çalışmalar incelendiğinde, kişisel beklentilerin değerlere, aile ve çevreye, kültüre ve cinsiyete göre farklılaşan öğeler oldukları görülmektedir (Uluçay, Özpolat, İşgör ve Taşkesen, 2014). Bütüncül bir bakış açısı ile yaklaşıldığında, kişinin geleceği ile ilgili beklentilerinin yönünün, ortamda var olan ipuçları ile kişinin bu ipuçlarını değerlendirirken referans çerçevesi olarak kullandığı tutumları, değerleri vs. gibi değişkenlerin etkileşimi sonucunda belirlendiğini söyleyebilmek mümkündür

(Bozkurt ve Tevruz, 2000). Bu manada gelecek beklentilerinin arkasında, kişinin sahip olduğu değerler açıkça görülmektedir. Kişisel değerler, beklentilerin oluşturulması ve davranışların ortaya konulması açısından büyük önem arz eder.

Bu bağlamda ergenlik döneminde geleceğe yönelik alınacak kararlarda ergenlerin sahip oldukları değerlerin bilinmesi oldukça büyük önem arz eder. Yetişkin yaşantılarına etki etmesi bakımından gelecek beklentileri oldukça önemli bir yere sahiptir. Ergenlerin gelecek zamana dönük oluşturdukları beklentiler; örneğin eş, iş seçimi konusundaki ve yaşam biçimi konusundaki beklentileri, yetişkin yaşantılarına etki eder. Buna bağlı olarak benlik ve kimlik oluşumları da şekillenir (Artar, 2003).

Teknolojik imkanların artmasına karşın, değerler sahasının daralması veya etkisinin azalması sosyal ve kişisel açıdan birçok problemi beraberinde getirir. Daha çok sosyal bilimlerin konusu olan manevi açlık, değer patolojisi, hedefsizlik, hayattan zevk alamama, başarı nevrozları, bireyin mevcudiyetine yönelik bunalımlar, yabancılaşma, köksüzlük ve anomî gibi kavramlar insanların ruhunda açılan yaraların işareti olarak göze çarpmaktadır. Bunun topluma yansımaları olarak, yaşanan alanın kirletilmesi, maddeye olan düşkünlük ve bağımlılık, şiddet, intihar sayılarında artış, bölgelerin istikrarsız şekilde farklılaşması, terörizm, aile bağlarının kopması, cinselliğin önem kazanması, dengesiz besin tüketimi... gibi sonuçlar gözlenmektedir (Hökelekli, 2007).

Aynı zamanda, kişiler ergenlik yıllarında yaşamın farklı alanlarına yönelik tecrübeler kazanırlar. Yeni rekabet alanları ile karşılaşarak, yeni dünyaları ile ilgili keşiflerde bulunurlar. Bu zaman dilimi onların dünyaya yönelik görüşlerini şekillendirmelerine ve sahip oldukları bilgileri tamamlamalarına yardımcı olur. Ergenlik döneminde gençlerin riskli davranışlarda bulunmaları, onların kendini ispat etmesine, arkadaş ortamında statü elde etmelerine ve kişiliklerini oluşturmalarına katkı sağlayabilir (Ponton, 1997; akt: Uysal ve Yılmaz-Bingöl, 2014).

Ergen adına bir takım katkılar sağlayan risk alma davranışları diğer taraftan onları zarara uğramaya da açık hale getirebilir. Araştırmalar göstermektedir ki bu dönem, kişinin akranları ile daha yakın ve samimi iletişim kurduğu, aileye olan bağlılığını azaltma adına adımlar attığı, seçimlerinde daha özgür olduğu bir süreç olmakla birlikte; bağımlılık yapan maddelerin kullanımı, bilinçsiz cinsellik, sarhoş

birinin kullandığı araca binmek, hırsızlık gibi pek çok risk oluşturacak davranışların görüldüğü bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kelley, Schochet ve Landry, 2004 ; Taper, Aarons, Sedlar ve Brown, 2001; akt: Uysal ve Yılmaz-Bingöl, 2014).

Bunun yanında ergenlerde madde kullanımına zemin hazırlayan risk alma davranışlarının yanı sıra madde kullanımının sebeplerine aile ile ilgili, akran grupları ile ilgili, gencin bireysel özellikleri ile ilintili, okulla, sosyal çevre ile ilgili faktörler eklenebilir. Ayrıca kişisel problemlerden kurtulmak, değişik bir heyecan yaşamak, psiko-sosyal ihtiyaçlarını gidermek gibi durumlar da örnek verilebilir (Ercan ve Alikışifoğlu, 2002). Ayrıca Hall (1904)'un görüşünden hareketle ergenlik döneminin çatışma ve duygudurum dalgalanmaları ile dolu bir çalkantılı zaman olduğu görülmektedir. Bu dönemde yaşanan duygudurum dalgalanmalarına bağlı olarak, riskli görülen madde bağımlılığı ve ergenlerin maddeden nasıl uzak tutulabileceği konusu ciddi manada önem kazanmaktadır.

Ergenlik dönemi bireyin bir işi yapmak için gerekli becerilere sahip olduğu konusundaki inancı olarak tanımlanabilecek öz yeterlik inancının da önem kazandığı bir dönemdir (Bandura, 1994). Yapılan pek çok araştırmada öz-yeterlik inancının sağlık ve terapi davranışları (Schunk, 2009), sigara içme ve sürdürme davranışı (Schwarzer ve Fuchs, 1995; akt: Kılınç, 2010), sigarayı bırakma ya da yeniden başlamama durumları (Carey & Carey, 1993; akt: Yazıcı ve Özbay, 2004) ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu kapsamda ergenlerin madde bağımlılığından korunma öz-yeterliğinin, değerler perspektifinden incelenmesi önem kazanmaktadır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, ergenlerin sahip oldukları değerler ile madde bağımlılığından korunma öz yeterlikleri ve gelecek beklentileri arasındaki yordayıcı ilişkileri ortaya koymaktır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Ulusal ve uluslararası araştırmalarda değerlerin konu edildiği birçok araştırmaya rastlamak mümkündür. Bu çalışmaların ergenlik dönemini de kapsadığı görülmektedir. Ergenlik döneminin sosyal, bilişsel, duygusal gelişimin hızla

yaşandığı bir dönemdir. Aynı zamanda “ergenlik, kimlik bunalımlarıyla beraber gelecek planlamasının ortaya çıktığı bedensel, bilişsel, toplumsal ve ahlaki açıdan çeşitli değişikliklerin yaşandığı önemli bir gelişimsel görevdir.”(Erikson, 1968). Bu dönemde ergenin zihnini meşgul eden önemli kavramlardan biri de gelecekleri ile ilgili beklentileridir. Literatürdeki pek çok araştırma incelendiğinde ergenlerin sahip oldukları değerler ile gelecek beklentileri arasındaki yordayıcı ilişkilerin spesifik olarak incelenip, bir araştırma konusu olarak ortaya konulmadığı görülmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın literatürdeki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Aynı zamanda ergenlik dönemindeki duygusal bir değişim yaşanmakta, buna bağlı olarak gelişen duygudurum bozukluğu, olumsuz arkadaşlık ilişkileri, ergenlerin model alma eğilimleri vb. durumlar madde bağımlısı olma riskini artırdığı araştırma sonuçlarında yer almaktadır. Madde bağımlılığında korunma öz yeterliği yüksek bireylerin daha dayanıklı olabildikleri de araştırmalarda göze çarpmaktadır. Bu kapsamda ergenlerin sahip oldukları değerler ile madde bağımlılığında korunma öz yeterliği arasındaki yordayıcı ilişkilerin incelenmesi önem kazanmaktadır.

Yapılan araştırmanın; ergenlerin gelecek beklentilerini ve madde bağımlılığında korunma öz-yeterliklerini sahip oldukları değerler açısından değerlendirerek kendilerini daha iyi tanımalarına, lise düzeyinde hizmet veren okullardaki öğretmenler ile rehber öğretmenlerin eğitim verdikleri öğrencileri daha iyi tanımalarına ve alanda çalışanların kuramsal bilgi edinmelerine katkı sağlayacağı umulmaktadır. Ayrıca elde edilen kuramsal bilgilerin alanda çalışan uygulayıcılara yol göstereceği, problemler karşısında geliştirilen çözüm önerilerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3. Varsayımlar (Sayıtlar)

Bu araştırmanın planlanıp yürütülmesinde aşağıdaki varsayımlardan hareket edilecektir.

1. Araştırmaya katılan öğrenciler araştırmaya gönüllü olarak katıldıkları, uygulanan ölçme araçlarına içtenlikle ve doğru olarak cevap verdikleri varsayılmaktadır.
2. Bu tez çalışmasında elde edilen sonuçların ergenler için genellenebileceği varsayılmıştır.

1.4. Sınırlılıklar

Bu çalışmanın sınırlılıkları şu şekilde ortaya konmuştur.

1. Araştırma, çalışmanın yapıldığı örnekleme ait evrenle sınırlıdır.
2. Araştırma, Dilmaç tarafından hazırlanan “İnsani Değerler Ölçeğinde” belirtilen önermelerle sınırlıdır.
3. Araştırma, Tuncer tarafından hazırlanan “Ergen Gelecek Beklentileri Ölçeğinde” belirtilen önermelerle sınırlıdır.
4. Araştırma, Eker, Akkuş, Kapısız tarafından hazırlanan “Ergenler İçin Madde Bağımlılığında Korunma Öz-Yeterlik Ölçeğinde” belirtilen önermelerle sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Değer: Değerler, genel olarak insanların davranışlarına yön veren inançlar bütünüdür. (Ulusoy ve Dilmaç, 2012).

Gelecek Beklentisi: Kişilerin gelecekle bağlantılı görüş, ilgi ve kaygılarını barındıran bilişsel haritalardır (Nurmi, 1991).

Madde Bağımlılığında Korunma Öz-yeterliği: Madde bağımlılığında korunma öz-yeterliği kavramını, Bandura (1982)'nin öz-yeterlik inancı tanımından hareketle şu şekilde tanımlayabiliriz: Bireyin bağımlılık yapan maddeden uzak durma konusunda başarılı olup olmayacağı veya bununla nasıl başa çıkacağına ilişkin kişisel inancıdır.

BÖLÜM II

KURAMSAL GÖRÜŞLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde “değerler”, “gelecek beklentileri” ve “madde bağımlılığından korunmada öz-yeterlik” ile ilgili kuramsal bilgilere ve bu konularda yapılan araştırmalara yer verilmiştir.

2.1. DEĞERLER

2.1.1. Değer Kavramı ve Özellikleri

Değer kavramı yıllar boyu araştırma konularından biri olmuş, birçok farklı tanım yapılmış, felsefenin konusu olmuş birçok değişkenle ilişkilendirilmiş fakat ortak bir tanıma varılamamıştır (Akbaba ve Altun, 2003). Çünkü değerler genel, soyut bir kavramdır. Bireylerin zihninde netlik kazanmamıştır. Çoğunlukla farklı manalarda kullanılmakta yani aynı kelime ile farklı şeyler ifade edilmektedir (Kuçuradi, 2010). Değer kavramı günümüzde başta Sosyal Bilimler olmak üzere birçok bilim dalında çalışılan bir konu haline gelmiştir. Literatürde bu kavramla ilgili pek çok tanıma rastlanmaktadır. Her branş kendi uzmanlık alanına göre tanımladığı için ortak bir tanımdan bahsetmek güçtür. Aynı zamanda değer kavramının pek çok bilim dalının konusu olması bu kavramın ortak bir tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır (Dilmaç, Kulaksızoğlu ve Ekşi, 2007). Değer kavramı başta felsefe, psikoloji, sosyoloji olmak üzere, matematik, iktisat, dini bilimler ve tarih gibi birçok bilim alanında kullanılmaktadır. Sosyal bilimler açısından değerleri bu kadar değerli kılan insan davranışlarını ele alıyor ve yorumluyor olmasıdır. Gün içinde gazetelerde televizyonlarda vb. yapılan konuşmalarda, programlarda mutlaka değerlerden ve değerleri içeren konulardan bahsedilmektedir (Ulusoy ve Dilmaç, 2012).

Yapılan değer tanımları incelendiğinde; değerler literatürde, pek çok düşünceden davranışsal fiillere kadar her bir şeyi içine alacak şekilde tanımlanmakta olup kapsamı çok geniştir. Bu kadar geniş bir alanı kapsayan değerlerin birbirinden farklı tanım ve sınıflamalarının yapılması da doğaldır (Özensel, 2003).

Latince’de değer kavramı ‘kıymetli olmak’ veya ‘güçlü olmak’ manasına gelen ‘valare’ kökünden türetilmiştir (Bilgin, 1995).

O halde literatürde karşılaşılan değer tanımlarına değinecek olursak; Türk Dil Kurumu sözlüğünde değer; 1. bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet. 2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, kıymet, paha. 3. Üstün nitelik, meziyet, kıymet. 4. Üstün yararlı nitelikleri olan kimse. 5. Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey. 6. Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı. 7. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü (TDK, 2015). Aydın ve Gürler (2012) değer kavramını maddi boyutunu vurgulamış, aynı zamanda yüksek ve faydalı özellik; üstün, faydalı özellikleri olan kimse ve bir değişkenin ve bilinmeyenin sayı ile anlatımı gibi anlamlara geldiğini bildirmiştir.

Öncül (2000) 'e göre ise değer 'bir nesneye, varlığa ya da faaliyete, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal açıdan ya da estetik yönden tanınan önem yada üstünlük derecesi'dir. Tezcan (1974) ise; değerlerin bütün kültür ve topluma anlam ve önem veren ölçütler olduğunu ifade etmiştir. Ulusoy ve Dilmaç (2012) ise değeri insanın davranışlarına yön veren inançlar bütünü olarak tanımlamıştır. Doğan (2000) değer kavramını, bir kişinin ya da bir topluluğun ideal kabul ettiği var olma ya da hareket tarzı olarak belirtmiştir. Santrock'a (2012) göre değerler, yapılması gereken şeylere ilişkin inançlar ve tutumlardır, değerler bizim için önemli olanın ne olduğunu içerir. Değerler ahlaklılığın kişisel boyutunu yansıtır.

Bir başka tanımda ise değer kavramı 'özel bir davranış tarzına veya karşıt bir duruma karşılık kişisel ve sosyal tercihlerin durumlarını gösteren inanç' olarak tanımlanmıştır (Rokeach, 1973; akt: Dilmaç, 2007). Rokeach (1973) aynı zamanda değer kavramının yaygın olarak kabul gören iki farklı kullanımına da değinmiştir. Bunlardan birincisi 'insanların önemli olarak düşündüğü yani kişide olan değerler', ikincisi ise 'bir nesnenin karşılığı yani kıymetidir' (Akt; Dilmaç ve Seki, 2015). Williams (1979)'a göre değerler ilgi alanları, zevkler, tercihler, beğeniler, görevler, ahlaki yükümlülükler, arzular, istekler, hedefler, ihtiyaçlar, hoşnutsuzluklar, ilgi çekici şeyler ve birçok diğer seçici yönelimi ifade etmek için kullanılmıştır. Schwartz'a göre değerler insanların kendileri de dahil olmak üzere insanları ve

olayları değerlendirmek, eylemleri seçmek meşrulaştırmak için kullandıkları ölçütlerdir (Schwartz, 1992; akt: Dilmaç, 2007).

Çelikkaya (1996) değeri; bir toplum, bir inanç, bir ideoloji içinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal insani, ideolojik veya ilahi kaynaklı her türlü duyuş, düşünüş, davranış, kural ya da kıymetler olarak tanımlamaktadır. Değer, bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançlardır (MEB, 2004).

Ulusoy ve Dilmaç (2012) değer tanımlarından yola çıkarak değeri, insani değerler bağlamında ele almış ve 'insanı insan yapan özelliklere sahip olan ve insanı diğer canlılardan ayıran temel özellikleri içinde barındıran ve insanların davranışlarına yön veren inançlar bütünü' olarak tanımlamıştır. Bu doğrultuda Dilmaç (1999) insanların yaşamında yer alan ve önemsedikleri bazı değerleri özetlemiştir: İnsanları sevme, uyumlu olma, hırsları kontrol altına alma, başkalarının mutluluğunu isteme, kendini kontrol etme, iyi insan olma, manevi değerlere inanma, yardımsever olma, tecrübeli ve bilgili olma, dost edinme, evlat yetiştirme, eser yaratma.

Değerler üzerine derinlemesine araştırmalar yapan Schwartz ve Bilsky ise değerlerin özelliklerini şu şekilde tanımlamaktadır (Akt: Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000):

1. *Değerler inançlardır.* Fakat tamamen objektif duygulardan soyutlanmış düşünce vasfı yoktur; faaliyete geçtiklerinde duygularla birlikte bulunurlar.
2. *Değerler, kişilerin hedefleriyle ve bu hedeflere varmada tesiri olan davranış biçimleri ile ilişkilidir.*
3. *Değerler, spesifik fiiller ve vaziyetlerin üzerindedir.* Mesela, hoşgörü değeri, bütün ortamlarda kişiler arası diyaloglarda geçerlidir.
4. *Değerler, davranışların, kişilerin ve hadiselerin, seçilmesini veya değişimini, sağlayan standartlar şeklinde faaliyet gösterirler.*

5. *Değerler, önemlerine göre kendi içlerinde dizilirler.* Sıralanmış bir değer kümesi, değer önem sırasını düzenleyen bir organizasyondur. Kişiler ve toplumlar, önem verdikleri değerlerin yaşatıldığı bir düzen oluşturur. Kişiler ve topluluklar önem verdikleri değer düzenleri ile tasvir edilirler.
6. *Değerler değişmeye uğrayabilirler.* Yeni ihtiyaçlar doğrultusunda kişilerin ve toplumların değer önem sırası değişebilir.

Aydın (2003) değerler hakkındaki açıklamaları şu şekilde özetlemiştir:

1. İnanışlar barındıran ve sonuç olarak alışkanlıklar içeren olgulardır.
2. Kişilerin eylemlerini akla uygun hale getirip, özümsemesine olanak sağlarlar.
3. Çoğunlukla ilgi duyulan, istenen şeylerdir.
4. Bütün alanları kapsarlar fakat her alanın kendine özgü, spesifik değerleri vardır.
5. Değişik köken ve muhtevalara sahip olsalar da bir biçimde sosyaldirler.

Gökçe (1994) çalışmasında değerlerin temel hususlarını şu şekilde dile getirmiştir:

1. Değerler, temel seçici uyum standardıdır. Bu perspektifte değerler istemli ve hedefe yönelik davranışın temel kriteridir.

2. Değerler kültürel bakımdan biçimlendirilmiştir ve bunun yanında kültüre yön verici bir tesiri vardır. Bu açıdan değerler, kültürlerin gelişme aşamasında rol oynarlar.

3. Değerler, kişilerle özdeşleşmiştir. Birey sosyalleşirken değerleri öğrenir ve üzerine alır.

4. Değerlerin toplumsal bir yönü vardır. Değerler bilişsel ve duygusal yönü belirten ifadelerdir.

2.1.2. Değerlerin Oluşumu

Değerler, toplumsal ve ahlaki çöküşü engelleyen, topluma dinamizm kazandıran unsurların başında gelir. Teknolojik gelişmeler dünyamızı git gide daraltmakta bunun yanında yeni fikirler, değer yargıları ve farklı bakış açıları oluşmaktadır. Buna bağlı olarak insan davranışları da şekillenmektedir. İnsan davranışının temelinde ise kişinin sahip olduğu değerler görülmektedir (Gömleksiz, 2007). Sosyal bilimler açısından insan davranışlarının nasıl şekillendiği büyük önem arz ederken, aynı zamanda insan davranışlarının temelinde değer kavramının olduğu yadsınamazken insanı ve toplumu incelemede değer kavramı ve oluşumu büyük önem kazanmaktadır. Bu kapsamda değerlerin oluşumu ile ilgili farklı kuramlar ortaya konulmuştur. Değerlerin oluşumu ile ilgili kuramlar incelendiğinde psikodinamik, davranışçı, insancıl, bilişsel ekseninde toplandığı görülmektedir.

Psikodinamik kuramlar, kaynağını Freud'un geliştirmiş olduğu psikanalitik kuramdan almaktadır. Ancak bu kuramlar kaynağını Freud'un görüşlerinden alsa da, psikanalitik kuram ile bazı farklılıklar vardır. Bu farklılığı ortaya koyan yazarlardan birisi Butler'dır. Butler'a göre (1970), "bütün insanlar dikkate değer duygu ve dürtülere sahiptir ve bunlar kendini beğenmenin ve yardımseverliğin etkileri ile kontrol edilmektedir. Böylece temel eğilimlerin kontrol edilmesi sağlanmaktadır. Böylece insanlar bir takım duygu ve düşünceleri bilinç altında tutmaktadır" (Akt: Öztürk, 2014).

Psikodinamik bakış açısının temel varsayımları şu şekilde özetlenebilir (Carlton, 1995; akt: Yılmaz, 2006):

1. Karakterler özünde, toplumsal düzene başkaldırı halindedir. Bireyler, çevreleri ile mücadele içindedir.
2. İçgüdülerin ve heveslerin durdurulması için çaba harcamak, önlenemez bir biçimde, bireylerin tabii dürtü ve isteklerini bastırması sonucunu doğurmaktadır.
3. Bu durum, insanın bilincine tesir ederek bir kısmını gölgelemekte ve kişinin heves ve isteklerinin ertelenmesine sebep olmaktadır.
4. Kişilik adım adım veya kısım kısım gelişir.

Davranışçı bakış açısı ise psiko-dinamik bakış açısından tamamen farklı olarak davranışın temelinde var olan bilinçdışı dürtüleri göz ardı ederek davranışın şekillenmesinde çevreselliğe önem verir (İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2005). Davranışçı öğrenme kuramı, davranışları değerlendirirken sadece gözlem ve bilimsel yöntemle ölçülebilen, nesnel, somut verileri dikkate alır. Bunu aksi olarak, bilimsel yöneme aykırı soyut, nesnel bir değerlendirmesi yapılamayan kişinin içsel yaşantıları; his, düşünce, güdü, duygu ve zihinsel özellikleri davranışçı ekolün bakış açısının dışındadır (Skinner, 1976; akt: Özen, 2011).

Davranışçı bakış açısı, ahlak gelişiminin çevrenin etkisi ile oluşacağını söyler. Bu bakış açısına göre ahlaki davranışların temelinde çevrenin rolü ve koşullanma gözlenir. Bu kuramın en önemli temsilcilerinden Skinner ve Pavlov'a göre ahlaki davranışlar edimsel ve klasik koşullanma ile yani ödülün ve cezanın içinde bulunduğu koşullanma sonucu öğrenilir. Çevre tarafından yapılması istenen iyi davranışlar, ödüllendirilerek pekişir. Bunun aksi olarak çevre tarafından yapılması istenmeyen davranışlar ise cezalandırılır. Sonuç olarak birey ödül aldığı davranışı yapma eğilimi gösterirken, cezayla karşılaştığı davranıştan kaçınma eğiliminde bulunur (Skinner, 2001; akt: Özen, 2011).

İnsancıl Kuram davranışçı ve psikanalitik yaklaşımların ortaya koyduğu görüşlere karşı çıkmaktadır. Bu kurama göre insan diğer ekollerin bakış açısından oldukça farklıdır. İnsancıl kuram öncelikli olarak bireyin değerli olduğu, belli bir örgütün yada toplumsal işleyişin kişiyi etkisi altına almaması gerektiği, her bireyin kendi kişiliğinden kendisinin sorumlu olduğu görüşüne sahiptir. Bu perspektif, anı yaşamaya yani geçmişe takılı kalmadan, gelecekle ilgili kaygılara da kapılmadan yaşamaya önem verir (Kirişçiğil-Doğan, 2012).

Maslow (1962)'un değer kuramında değerlerin oluşumu temel kişisel ihtiyaçlarla, dolayısı ile istenenle bir saymıştır.(Akt; Kapu, 2001). Maslow (1982), insandaki yapısal farklılıklardan yola çıkarak bazı değerlerin bütün insanlar için ortak olduğunu, bazı değerlerin ise bütün insanlar tarafından kabul görmediğini iddia etmektedir. Kendisini temel ihtiyaçlar olarak isimlendirdiği ihtiyaçlar hiyerarşisinin muhtemelen tüm insanlık için aynı olduğunu bu sebeple ortak değerler olduğunu ileri sürmektedir. Fakat özel durumlara bağlı olan ihtiyaçların, bu durumlara hassas

değerler üreteceğini de belirtmektedir. Kısaca Maslow'a(1962) göre değerler ihtiyaçlara göre oluşmaktadır. Bireyin kişilik, kültür ve dünya görüşünden kaynaklanan yapısal farklılıkları, farklı tercihler ve değerleri meydana getirmektedir (Akt: Kapu, 2001).

Bilişsel yaklaşım ise, sosyal baskı, kalıtsallık, ruhsal güç ile bağlantılı değildir. Bu yaklaşım kişilerin benzer uyaranlar karşısında verdikleri bireylere has değişken tepkilerin incelenmesini amaçlar. Bu kuram, bilgiyi işleme süreçleri, insanların soyutlama yollarının önemi ve günlük karar verme süreçlerinin ele alınmasına önem verir (Carlton, 1995; akt. Yılmaz, 2006).

Sosyal bilişsel teoride, öğrenme büyük oranda davranış kalıplarının ve çevresel olaylarla ilgili bilginin davranış için rehber sembolik sunumlara dönüştüğü bilgi işlemedir (Bandura, 1986; akt: Schunk, 2009). Öğrenme ya doğrudan yaparak yada dolaylı olarak başkalarını gözlemleyerek gerçekleşir (Schunk, 2009).

Sosyal öğrenme teorisine göre birey ahlaki norm ve değerleri ceza-mükafat yoluyla veya model alma yoluyla öğrenir. Değerler çoğunlukla rol öğrenme ile gerçekleşen sosyal bir öğrenmedir. Değerler kalıtımla aktarılmaz, değerlerin nesillere aktarımı sosyal çevredeki rollerin öğrenilmesiyle oluşur. Değerlerin ortaya çıkmasında sosyal onay, model alma ve taklit önemlidir. Sosyal olarak onaylananlar bir zaman sonra davranış ölçütleri haline gelerek değerleri oluşturmaktadır. Bu durumda değer yargılarının sosyal öğrenme teorisinde de bahsedildiği gibi bireyin büyüüp yetiştiği çevreden etkilenerek biçimlendiği söylenebilir (Güngör, 1998). Sosyal öğrenme teorisinde de pekiştiriciler önemlidir. Toplumda kabul gören değerler sosyal bir onay aldığı ve takdir gördüğü için kişiler üzerinde önemli bir etkiye sahip olur. Fakat değerler temeldeki desteği kaybettikçe etkisi azalmaya ve değişime uğramaya başlayacaktır. (Sarı, 2005).

2.1.3.Değerlerin Sınıflandırılması

Değerlerin tanımlanması konusundaki farklı fikirler, sınıflandırılması konusunda da görülmektedir. Birçok kişi tarafından pek çok farklı değer tanımlaması yapılmıştır. Dolayısı ile herkesin üzerinde uzlaştığı bir değer sınıflamasına rastlanılmamaktadır. (Aslan, 2011; Peterson, 1970).

Nelson (1974), değerleri kişisel değerler, grup değerleri ve sosyal değerler olarak 3 sınıfa ayırmıştır.

1. Kişisel değerler: Belirli bir bireyin değerleridir ki birey arkadaşlarını, grubu veya genel sosyal değerleri dikkate almaksızın bu değerlere bağlanmak arzusundadır.
2. Grup değerleri: Bir gruba dahil üyeler içerisinde var olan değerlerdir. Bu grup bir aile, bir dini grup, bir siyasi grup, bir kulüp veya organizasyon veya bir etnik grup olabilir.
3. Sosyal değerler: Genel olarak üzerinde anlaşmaya varılmış, toplumun büyük bir kısmı tarafından paylaşılan değerlerdir. Bu değerler toplumu şekillendirir, tanımlar o toplumun yapısını etkiler (Akt: Keskin, 2008).

Değer sınıflamasında öne çıkan sınıflamalardan biri Rokeach'ın 1973 yılındaki çalışmasında yer almıştır. Buna göre değerler iki başlık altında toplanmıştır: araç (instrümental) ve amaç (terminal) değerler. Temelde amaç değerler vardır. Araç değerler amaç değerlere ulaşmak için bir vasıtaadır. (Rokeach, 1973; akt: Yazıcı, 2006).

1. Amaç, gaye değerler; mutluluk, huzurlu bir yaşam, dini olgunluk, aile güvenliği, başarılı olma, hür olma, samimi dostluklar, bilgelik, heyecan verici hayat, toplumsal kabul, eşit olma, iç huzur, ulusal emniyet, güzellikler dünyası, öz-saygı, sıkıntısız bir yaşam, haz.
2. Vasıta değerler ise; yaratıcı, bağımsızlık, bağışlayıcı, nezaketli, geniş perspektiften bakan, dosdoğru, eğlenceli, sorumluluk sahibi, otokontrolü yüksek, yardımsever, yürekli, oluşturmacı, itaatli, entelektüel, temiz (Rokeach, 1973; akt: Ulusoy, 2007). Filiz (1998) de değerleri amaçsal ve araçsal olmak üzere iki kategoride incelemiştir.

Spranger (2001) ise değerleri altı kategoride sınıflandırmıştır. Bunlar; dini, politik, teorik, sosyal, estetik, ekonomik değerlerdir (Akt: Akbaş, 2004).

1. *Dini Değer:* Bu değere sahip bireyler, daha çok dinin emirlerine uygun hareket ederler, bu uğurda dünyevi hazlarını geri plana atarlar.
2. *Ekonomik Değer:* Bu değere sahip bireylerin yaşam felsefesi pragmatizmdir. İşe yararlık ve pratiklik oldukça önemlidir.

3. *Estetik Değer:* Sanatsal yönü olan bireyler bu değere sahiptir. Şekillerin uyumu, düzeni, birbiri arkasındaki ilişkisi önemlidir.
4. *Teorik Değer:* Nesnellığe, empirik bilgiye, rasyonel bilgiye önem veren kişiler tarafından benimsenen değerlerdir.
5. *Sosyal Değer:* İnsanlara yardım etme, diğergam olma, insanları sevme, bencil olmama bu değere sahip kişilerin özellikleridir.
6. *Politik Değer:* Şan, unvan, makam sevgisi, bireysel güç bu değere sahip kişilerin özellikleridir.

Güngör (1993) ise Spranger'in değer sınıflamasına uyararak, bu sınıflamaya bir de "ahlaki değer" maddesini ilave etmiştir.

Bir diğer değer sınıflamasında Schwartz, değerleri on ana başlıkta toplamıştır. Bu değer sınıflamasında Rokeach'dan ilham almıştır (Ulusoy ve Dilmaç, 2012). Hazcılık, uyarılma, öz yönelim, evrenselcilik, iyilik severlik, geleneksellik, uyma, güvenlik, güç, başarıdır (Schwartz ve Huisman, 1995; akt: Gümüş, 2009). Schwartz değerleri; iki düzeyde gruplamıştır. Bunlar kişisel ve kültürel düzeylerdir. Değerler bireysel düzeyde ele alındığında değerlerin önem sıralamaları, bireylerin hayatlarına etki etmesi açısından önemlidir. Kültürel düzeyde ise amaç, toplumun üzerinde uzlaştığı toplumsal kurallara bağlı soyut düşüncelere ilişkin veri elde etmektedir. Bu düzeydeki incelemeler grubun kendisini bağlar. Değerler de kişisel ve kültürel olarak ayırma gidilmesinin sebebi, kişisel boyuttaki, bireye yön veren değerler arasındaki motivasyonel ilişkilerin kültürel boyutta aynı etkiye sahip olmama ihtimalinin bulunmasıdır (Smith ve Schwartz, 1997; akt: Kağtçıbaşı ve Kuşdil, 2000). Schwartz'ın bireysel düzeydeki değer tipleri aşağıda verilmiştir. (Schwartz, 1992; akt: Kağtçıbaşı ve Kuşdil, 2000).

1. Güç: Statü, kişiler ve kaynaklar üzerinde etkili olma gücü.
2. Uyarılım: Farklılık ve yeni duygu arayışı.
3. Başarı: Kişinin bireysel başarısını toplumsal kuralları da ihmal etmeden ön planda tutması.
4. Hazcılık: Kişisel zevklere yönelmek.
5. Uyma: Toplumsal norm ve beklentilere aykırı harekette bulunmama.
6. Öz-yönelim: Tasarı ve fiillerde özgürlük.
7. Evrenselcilik: Tüm evren hakkında iyimser olmak, ferasetli olmak.

8. İyilikseverlik: Bireyin kendisine yakın hissettiği insanların iyi olmaları için çaba sergilemesi, iyilikte bulunma.
9. Geleneksellik: Mevcut kültüre ve mensup olunan dine bağlılık, dini ritüeller ve düşüncelere uyum ve saygı.
10. Güvenlik: Toplumun, bireyin kendisinin ve ilişkilerinin düzenliliği ve huzuru.

Ketenci (1997) değerleri sekiz başlıkta toplamıştır. Bunlar; doğulu-batılı değerler, etik değerler “adalet ve dürüstlük”, burjuva değerler, insani değerler “sanat, bilgi, dil”, evrensel değerler, toplumsal değerler “adil olmak, laik olmak”, islami değerler, milli değerler. Dilmaç ve Ulusoy (2012) İslami değerlere genel olarak, dini değerler, tarihi- turistik değerlere ise kültürel değerler denmesinin daha uygun olacağı görüşündedir.

Linkona (1991) ise değerleri ahlaki ve ahlaki olmayan diye sınıflandırırken (Akt: Acat ve Aslan, 2012); Allport, Vernon ve Lidzey (1960), çalışmalarında değerleri, estetik, teorik, ekonomik, politik, sosyal ve dini değerler olmak üzere altı kategoride incelemiştir (Akt: Topçupğlu, 1999).

Şirin (1983) ise değerleri temel ve aracı değerler olarak sınıflamıştır. Bu değerleri de kendi içinde bazı özelliklerine göre toplamıştır. Temel değerler kendi içerisinde kişisel ve sosyal değerler başlığında toplanabilir. Örneğin, kişinin içsel huzuru, esenlik gibi değerler bireyin kendisi ile ilgiliyken, barışın hakim olduğu bir dünya, kardeşçe yaşamak gibi durumlar sosyal bir özellik taşır. Ayrıca kişiler arası bir niteliğe sahip olan ahlaki değerleri, ahlaki değerler ve beceri değerleri olarak iki başlıkta toplayabiliriz. Ahlaki değerler davranış biçimleri ile ilintili olup, amaç olan vaziyetleri içermezler. Bu değerler aracı değerlerin belirli türlerini kapsar. Ahlaki değerlere uygun hareket edilmediğinde bireylerde suçluluk duygusu oluşur. Ahlaki değerlere şunlar örnek verilebilir; sorumluluklarının bilincinde olmak, dürüst olmak ve nezaket (Şirin, 1983).

Kilby (1993) ise değerleri iki kategoride incelemiştir. Bunlar grup ölçekli değerler ve bireysel değerlerdir (Akt: Bağlı ve Özensel, 2005). Grubun yapı taşlarından biri olan grup ölçekli değerler genel manada grubun canlılığının devamını sağlar ve grup içi etkileşimi güçlendirir. Bu değerler grubun özelliğine göre

değişkenlik gösterirler. Örneğin centilmenlik sporcular için mühim bir öneme sahipken, farklı gruplarda o gruba has farklı grup değerleri gözlenir (Özensel,2003).

Tezcan (1974) değerleri erkeklik değeri, kadınlık değeri, analık değeri, namus değeri, akrabalık değeri, komşuluk değeri, hemşerilik değeri, temizlik- pislik, ekonomik değerler, politik(siyasi) değerler, eğitsel değerler, dini değerler, ailesel değerler olarak gruplamıştır.

Dilmaç, Arıca ve Cesur (2014) değerleri dokuz gruba ayırmışlardır.

1. Toplumsal değerler (yardımseverlik, tevazu, nezaket, saygı, hoşgörü v.s).
2. Kariyer değerleri (kalite, kariyer, eğitim v.s).
3. Entelektüel değerler (beden sağlığı, akıl sağlığı, bilgi, başarı v.s).
4. Manevi değerler (ibadet, din, iman, iç huzur v.s).
5. Materyalistik değerler (para, mal/mülk, statü v.s).
6. İnsan onuru (namus, şeref/onur, adalet v.s).
7. Romantik değerler (aşk, haz/zevk, eş/sevgili v.s).
8. Özgürlük (bağımsızlık, emek, kültür v.s).
9. Fütüvvet (cömertlik, cesaret v.s).

Dilmaç (1999)'ın ilköğretim öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında, bireylerin hayatlarına yön veren temel değerler sıralanmıştır. Buna göre;

1.İnsanları sevme; insanlara olan sevgi sonsuzdur. Kişiler arası birliktelik, refah ve yaşama verilen önem esas alınır.

2.Uyumlu olma; kişiler arası ilişkilerde yapıcılık ve denge

3.Hırsları kontrol etme; Kişiler içsel arzularını kontrol ederek hırs ve şehvetlerini dengede tutarlar.

4.Başkalarını mutlu etmek için çaba harcama; kişiler diğer insanlara da kendi mutluluğu için sarf ettiği çabayı harcar.

5.Otokontrol; kişinin kendi dünyasını sorgulaması ve kontrol altına alması.

6. İyi insan olma; zihnen ve kalben sevginin gücüne inanır ve insan sevgisi ile doludur.

7.Manevi değerlere inanma; Bu değerler kişide var olan fakat istenmeyen özellikleri silmeye çalışırlar. Dine göre kişiler arasında ayrımcılık yoktur.

8.Yardımsaver olma; yardımsaver bireyler, insanların zor zamanlarında onlara tüm desteklerini sağlarlar.

9.Tecrübeli ve bilgili olma; deneyim ve hayata yönelik bilgiler elde etmektir. Yalnızca dürüst, akıllı, temiz olmak yetmez. İnsan bilgi ve tecrübesi ile topluma yön vermek, fayda sağlamak ve toplumu eğitmek için de çaba harcamalıdır.

10.Dostluk; tüm zenginlikleri dost bildiği kişiler ile paylaşır, dostlarını koşulsuz kabul eder.

11.Evlat yetiştirme; anne babalar evlatlarına, maddi imkanlardan çok temel insani değerleri ve prensipleri aşılar.

12. Eser oluşturma; kişiler yaşamları süresince sanatkar edasıyla, ortaya bir eser çıkarmalıdır. Bu sayede manevi yönden de zenginleşir.

Görüldüğü üzere yapılan pek çok değer sınıflaması incelendiğinde sınıflamaların kişiden kişiye değiştigi gözlenebilmektedir. Bu noktada kişisel yargıların ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak kişilere var olan değerlerin hepsi sunulduğunda ve bunların bir sıralamasının yapılması istendiğinde, en üst sıraya koyduğu değer kişi için en kıymetli olandır. Onun değer sıralaması o yönde olur (Ulusoy, 2007).

2.1.4.Değer Kavramının Diğer Bilim Daları ile İlişkisi

2.1.4.1.Psikoloji ve Değerler

Psikoloji, insan davranışlarının altında yatan temel nedenleri bulmaya çalışan bilimsel gayretin adıdır (Cüceloğlu, 2007). Psikoloji "insan davranışlarının ilmi" olduğu için ahlakta onun alt başlıkları arasında yer alır. Sosyal psikoloji ahlakı iki düzeyde ele alır. Birincisi, kendiliğinden sosyal davranış olarak; ikincisi ise, bir sosyal öğrenme konusu olarak. Bu ikinci düzey psikolojik bir niteliktir, bu manada pek çok filozof ahlâkı sadece psikolojinin mevzusu olarak görmüşlerdir. Ahlâkî davranış bir kural niteliği taşıdığına göre insan bu kuralları nasıl öğrenmekte ve

kabullenmektedir? Topluma mal olmuş olan ahlâk normları yine kişilerin sosyal ilişkilerinin bir ürünü olarak nasıl var olmakta ve gelişmektedir? Ahlâk normlarının ve ahlâkî davranışların farklılaşması hangi temel etmenler bağlamında açıklanabilir? (Güngör, 1998).

Psikoloji değer konusunu, onun nesnel bir temelle ilintili olup olmaması değil, ancak bireylerin davranışlarına kaynaklık edip etmemesi dikkate alınarak ele alır. Bu açıdan psikologlar değeri yalnızca inanç olarak inceler. Yani ahlaki davranışın temelinde değerler vardır. İnsanlar davranışlarını oluştururken ve değerlendirirken değerleri ölçüt gibi kullanırlar (Güngör, 1998).

Kurktan (2000) değerlerin kişilere has tercihlere yani sübjektif boyutuna vurgu yapar. Değerlere psikolojik bir bakış açısı getiren Filiz (1998) ise, değerlerin ideal varlıklar olduğuna, insan ile nesnelere/şeyler arasındaki ilişkide temelini bulduğuna değinmiştir. Çalışkur (2010) değerleri, psikolojide insanın bilişsel dünyasında temel belirleyici etmenlerden biri olarak ele almaktadır. Aynı zamanda insanın kişisel veya sosyal etkileşimlerinde etkin bir rolü vardır. İnsanın özelliği gereği, yani biyo-psiko-sosyal bir varlık olması, öznel algılarıyla dünyayı tanımlamasına, yorumlamasına ve yargılamasına yol açmaktadır. Değerler, bu öznel algıları şekillendiren, bir insanın algısını diğerinden ayıran önemli etmenlerden sayılmaktadır. Güngör (1998) değeri duygularımızın, idrak ettiklerimizin ve bilgilerimizin bileşimi kabul eder. Ona göre değer üst düzey bir bilişsel organizasyondur. Yani bir değer düzenli halde bulunan pek çok inancı içerisinde barındıran bir yapıdır.

Şerif (1985), değerler hakkında bilgi sahibi olmanın kişilerin ve aynı değere sahip grupların tutumları ve davranışlarını yordamaya olanak sağladığını belirtir. Psikolojik açıdan, fizyolojik ihtiyaçlar bireyler için önemli bir yere sahiptir. Örneğin insan karnını tam manası ile doyurduktan sonra açlık hissedene kadar yiyecekler kişi için önemli bir değer arz etmez. Ancak ihtiyaç hissedildiğinde önemi giderek artar. Bu durumda ihtiyaçlar, kişinin sergilemiş olduğu tutum ve davranışlara yön verir. Şerif (1985)' in bu görüşünü Maslow'un (1962) değer kuramındaki görüşüne benzetebiliriz. Maslow (1962)'un değer kuramında değerlerin oluşumu, temel kişisel ihtiyaçlarla, dolayısı ile istenenle bir sayılmıştır (Akt; Kapu, 2001).

2.1.4.2.Felsefe ve Değerler

Her insanın bir inancı, her inancı olanını bir dünya görüşü vardır. Buna göre bir insanın inançlarının bütünü, onun felsefesini meydana getirir. Çünkü inançları olmayan insan, hayatına yön veremez. O halde felsefe, insanın ilmi gerçeklere (hakikatlere) dayanarak, temel inançları doğrultusunda kendisi, başkaları, varlıklar ve alemle ilgili her çeşit problemleri sistemli ve kendi içinde mantıkça tutarlı bir şekilde, bir birlik ve bütünlük içinde ele alıp çözümlenmeye çalışma işi ve çabasıdır (Erdem, 1999).

Felsefe üç ana problemle ilgilenir. Bunlardan varlıkla ilgileneni ‘ontoloji’, bilgi ile ilgileneni ‘epistemoloji’ ve ahlakla ya da değerlerle ilgileneni ise ‘aksiyoloji’dir. Aksiyoloji; etik, estetikle ilgili sorular sorarak, neyin iyi, güzel, olumlu, faydalı vb. olduğunu tartışır. Bu tartışmalar içerisinde değerler; erdem, vicdan gibi kavramlar etrafında insanların davranışlarına anlam verilmeye çalışılır (Tokdemir, 2007).

Değer kavramı uzun bir süre felsefenin de konuları arasına girmiştir. Değerleri konu alan felsefe dalına “değerler felsefesi” ya da “aksiyoloji” denir. Bu kavramlar etik ve estetiğin özel ilgi alanlarıdır. Felsefe değer kavramına odaklanırken, oluşumu beklenen, arzulanan, lazım olanla ilgilenir. Bu manada yaşama pratik bir yönü vardır. Değerler insanlarla birlikte vardır. Değerler insanları diğer canlılardan ayıran özellikler olarak karşımıza çıkar. Çünkü insan davranışlarını değerler yönlendirir. Bilimsel verilerle elde edilen bilgiler ile değer arasında v var olan ile olması edilen arasında farklılıklar vardır ve bu farklılıklar fikir tarihinin çok eski fizikötesi ayrımlarından biridir. Bu farklılık temelde değerlerin varoluşsal açıdan birbirinden ayrı yapıda olduklarını gösterir. Kısacası değerler insan dışı varlıkların dünyasında yer almaz (Polat, 2010).

Felsefi açıdan bakıldığında ise değer kavramı subjektivist ve objektivist perspektiften incelenmiştir. Subjektif değerler, insanlar tarafından fertler ve kültürlerle bağıntılı olarak anlaşılır. Bu değerler öznel olarak isimlendirilir, çünkü kişisel bir yargı ve seçim ya da bireysel tercih meselesidir (Bakar, 2011). Subjektivist tanımlar iki gruba ayrılırlar, bunlar; toplum tarafından yapılanlar ve kişi tarafından yapılanlar. Objektivist değer tanımları ise, değerlerin bir realite olduğunu

kabul eder. Objektivist tanıma göre gerçekliğin; salt, ideal ve kutsal özellikte olması muhtemeldir. Bu gösteriyor ki değer kavramı, bireyin kendisini tanımasından ve hissetmesinden müstakil olarak vardır. (Özlem,2003 ve Tepe, 2003). Objektif değerler, paylaşılan deneyim ve yargılara dayalı değerler olarak görülür. Bütün kişilerin gözlemleyebildiği olaylara dayanmaktadırlar; diğer bir söyleyişle, objektif değerler doğaları gereği itilafçı olmayıp evrenseldirler (Bakar, 2011).

Felsefede değerler konusuna iki farklı açıdan bakıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi değerlerin rölatifliği, diğeri ise mutlaklığıdır. Felsefe literatüründe, Eflatun ve Sokrates değerlerin nesnel olduğunu temsil ederken, sofistler değerlerin görelî(rölatif) olduğunu ifade etmişlerdir (Özlem, 2003)

Bu bakış açısının, birincisine göre değerler zamanla değişebilir. Dini inanışlar ve ahlaki gerçekler cemiyetten cemiyete ve yıllar yılı farklılaşmaktadır. Bu vaziyet, değerlerin değişebileceğinin ifadesidir. Bu savın arkasında doğru bilginin olanağıyla ilgili septik bakış gizlidir. Aynı zamanda değer yüklü yargılar, değerlere sahip cemiyetler, bazı kişiler veya nesnelere kaynak gösterilir. Bu perspektifte soyut bir isim olan değerler, arzulanan ve harcanan emeğe “değmek” olarak da kullanılır (Shukla, 2004; akt: Akto, 2014).

Bu bakış açılarından ikincisine göre değerler, mutlak yani bağımsızdırlar. Fiiller kişilerin düşüncelerinden veya yönelimlerinden müstakil olarak yanlış veya doğrudurlar. Bu “2+2=4”, “ateş yakıcıdır” gibi nesnel yargıları ifade eder. Örneklerde de ifade edildiği gibi bu bakış açısına göre değer yargıları farklılaşsa bile değerler mutlak gerçekliğini korur ve asla değişmezler. Değerler diğer nesnelere bağımsız olarak kendi kendilerine vardır (Brehier, 1966; İonna, 1998; Pieper, 1999; İnam, 2007; akt: Akto, 2014). Aristoteles’de değerlerin varlığın içinde vücut bulunduğunu ve nesnel tarafının bulunduğunu ifade eder (Özlem, 2003).

2.1.4.3. Sosyoloji ve Değerler

Sosyologların da uzun süren tartışma konuları içerisinde değer kavramı yer almaktadır. Sosyologlar pozitivist sosyoloji okullarının etkisiyle, değerleri uzun süre

incelemekten kaçınmışlardır. Çünkü bilimsel pozitivist perspektifte, değerlerin nesnel olmadığı, kişilerin subjectif değerleri bilinmeden ele alınamayacağı; ancak öznel bir yaklaşım olarak incelenebileceği anlayışı hâkimdir. Nitekim pozitivistin temel tezi, bilimsel nesnelliğin, ancak değerlerden bağımsız ve yansız olmakla sağlanabileceğidir. Pozitivizme göre değer yargılarına baş vurmamak, öznelliğe hatta keyfiliğe yol açmaktır. Ancak Weber'in çalışmalarının tamamına yayılmış "geleneksel bir teorik perspektif" (Schroeder, 1991; akt. Özensel, 2003) olmasa da, o şu üç temel konuyu kendi sosyolojisinin merkezine yerleştirmiştir:

- (1) Dinsel düşüncelerin iktisadi davranışlara tesirini ele almak,
- (2) Toplumsal gruplaşma ile dinsel düşünceler arasındaki ilişki,
- (3) Batıya ait kültürün kendine has niteliklerini belirlemek ve açıklamak

Bu noktalar toplumsal grupların sosyal statüsü ile onların taşıdıkları sosyal değerler arasındaki dinamik ilişkiyle ilgilidir. Böylelikle Weber, sosyoloji tarihinde değerlerin toplumsal bir olgu olarak ele alınmasının yolunu açan bir öncü olarak görülebilir (Bendix, 1962; akt. Özensel, 2003).

Durkheim, çalışmalarından biri olan İntihar: Toplumbilimsel bir inceleme'de (1992), toplumsal yapı ile değerler arasındaki etkileşim hakkında oldukça güçlü ve mevcut verilere uygun bir teoriyi "intihar" olgusu bağlamında tartışılır. Durkheim bu çalışmasında toplumsal uyumsuzluk (anomie) dönemlerinde intihar oranlarında bir artış yaşandığını gözlemler. Bu tür dönemler, genellikle toplumsal değerler hakkında bir karmaşanın yaşandığı ve değerlerin anlam içeriklerinin kişilere göre izafileşip belirsizleştiği dönemlerdir. Değerler simgesel olarak toplumda bireylerin tutunacakları kulplar ve toplumsal yapıyı ayakta tutan direklerin vazifesini görürler. Anomi dönemleri ise toplumsal yapının çözüldüğü dönemlerdir. Böylelikle Durkheim, toplumsal yapı, kurumlar ve değerler arasındaki uyumun önemini ortaya koymaya çalışır (Akt. Özensel, 2003).

Sosyoloji, insanla birlikte var olan toplumun, sistemli bir şekilde incelenmesi ile ilgilenen toplum bilimidir (Tezcan, 1985). Sosyoloji, ilgilendiği alan bakımından; değerlerin tanımını yapma, toplumsal olgu, değer çeşitleri, değerlerin nasıl meydana

geldiği, kuram ve süreçlerle olan etkileşimleri, belli somut durumlarda görülen değer çatışmaları üzerinde durmaktadır (Avcı, 2007).

Bir toplumdaki kurumlar, roller ve süreçler bilinmeden, o toplumun incelenbilmesi mümkün değildir. Bu anlamlandırma süreci değerler vasıtası ile gerçekleşir. Bu sebeptendir ki; inceleme konusu olan toplumun değer yargılarının öğrenilmesi, o toplum yapısının tahlil edilmesine imkan sağlayacaktır. Bu kapsamda toplumla ilgili yürütülen değer araştırmaları sosyoloji açısından önemli bir yere sahiptir (Özensel, 2003).

Sosyolojinin değerler alanı ile ilgilenen kolu da değerler sosyolojisidir. Değerler sosyolojisinin ilgi alanı net bir ifadeyle “değerlerin sosyolojik analizi” dir. Bu doğrultuda, değerlerin menşei, değerler arası münasebetler, değerlerin ayrışması, değer kavramının tarifi, değer çeşitleri, değerlerin fonksiyonları, değer çatışması... gibi konuları ele alır (Korkmaz, 2013).

Hançerlioğlu (1986) değer kavramını, nesnelere ve bilinç olgularının toplum, sınıf ve insan açısından taşıdıkları önemi ifade eden nitelikler olarak tanımlamıştır. Aydın (1994), değerlerde kültürün etkisinin olduğunu, her toplumun kendine ait bir kültüre sahip olduğunu ve her kültürün de kendine özgü değerleri bulunduğunu dile getirmiştir.

Değer sosyologlarının birçoğu şu konular üzerinde uzlaşa sağlamışlardır (Korkmaz, 2013):

- 1-Sosyal davranış bir amaç doğrultusunda gerçekleşir.
- 2- Değerler, istekli olarak yapılan ve insanların ehemmiyet verdiği bir mecburiyet, haz ya da ibadet olarak anlamlandırdıkları şeylerdir.
- 3- Değerler, seçimleri etkiler ve kişilerin davranışlarına yön verir.
- 4- Değerler kendi içerisinde daima bir uyuma sahip olmayabilir.
- 5- Bir toplumun ana karakterini bazı değerler biçimlendirir veya ona has bir kişilik kazandırır.

6- Esas değerler, süreklilik ve paylaşılma temayülündedir. Bu sebeple topluma kararlılık ve entegrasyon sağlar.

2.1.4.4.Din ve Değerler

Din, bireylerin kutsal ve yüce unsurlarla (Tanrı, yüce gç, ulu gerçeklik) ilişkisini artıran inanç, uygulama, ritüel ve semboller organizasyonudur (Santrock, 2012). Damon (2008)'a göre din bireylerin yaşamındaki amacı keşfetmek için hali hazırda var olan kaynaklardan biridir (Akt: Santrock, 2012).

Genel anlamda din; Tanrı'ya, doğaüstü gçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve eylemde bulunmayı sistemleşitiren toplumsal bir kurum; üstün bir gç ve ilke inancı, bu inancın sonucu olan ve bir yaşam kuralı oluşturabilecek zihni ve ahlaki bir tutum; akıl sahiplerini kendi arzularıyla bizzat iyiliğe yönelten ilh bir nizamdır. Başka bir ifadeyle din; insanların dünya ve ahiret mutluluğunu amaçlayan, iyi ve kötüyü birbirinden ayırt ederek, iyiye ulaşmanın yollarını gösterip, insanı yaşam yönünden olgunluğa eriştirerek, her bakımdan onu mutlu kılmayı hedefleyen kurallar toplamıdır (Aydın, 2011).

Dini perspektiften bakıldığında değerler iki kaynaktan temel alır. Bunlar ilahi ve toplumsal kaynaklardır. Bu sınıflandırmadan yola çıkılarak değerleri sosyal ve kutsal boyut olarak ikiye ayırabiliriz. Bu manada toplum tarafından var edilen ve ihtiyaç olarak görülen mutlak beşeriliği anlatan eşitlik ve vatan sevgisi gibi değerler sosyal değerlere misal verilebilir. Dini değerler ise sadece bir kimseye ait olmayıp temelini aşkın yani ilahi bir varlıktan almaktadır. Yani bu değerler geniş toplumlarda temel değerler şeklinde daimi olarak var olmaktadır (Aydın, 2003).

Dini değerler insana benlik güçlerini bir merkezde toplama kabiliyeti verir ve böylece insanı yeni bir kişilikle donatır. İnsanın maddi ve manevi yönden köklü bir değişim geçirmesi kendi doğal eğilimlerini aşarak ilahi rehberliğin işaret ettiği yönde gelişip ilerlemesi ve olgun bir insan olması (insan- ı kamil) dindarlık yaşantısının olması gereken son durağıdır. Bu açıdan bakıldığında dini değerin en üst ilkesini yakalamak ve insanın kendi kişiliğinin kuvvetlerini onunla yenileşitirmek için bilinçli ve kasıtlı bir teşebbüs olarak tanımlamak mümkündür (Hökelekli, 2006).

Son zamanlarda makinalaşmanın etkisi ile geleneksel toplumdan sanayi toplumuna yönelim olmuş ve bununla birlikte dini değerler yoğun bir aşırıma uğramış, manevi değerler unutulmaya yüz tutmuştur. Bu çözülme süreci kişilerin birbirleri ve çevreleri ile olan münasebetlerinin zayıflamasına ve hatta yok olmasına zemin hazırlamaktadır (Akyüz, 2014). Sosyoloji sözlüğünde bu durum “toplumsal düzen eksikliği”, “bir toplumun normlarının etkisizleşmesi, çöküntü, karışıklık ya da çatışma olması durumunu gösteren bir terim” olan “anomi” terimi ile ifade edilmektedir. (Marshall, 2005). Maslow (1996) değer yoksunluğunun günümüzde tehlikeli boyuta gelmesinin sebebini, geleneksel değerler sisteminin insanlara sunmuş oldukları yaşam standartlarından uzaklaşma olarak ifade etmektedir (Akt: Ulusoy ve Dilmaç, 2012).

Değerler ve inançlar, hayatı anlayıp yorumlamada davranışların şekillenmesinde insana rehberlik eder. Dine ait olan değer sistemleri, davranış geliştirme sürecinde belirleyici durumdadır. Böylece kişiler hadiselere ve yaşama yönelik bir perspektif geliştirmiş olurlar. Dinler arasında yaratılış, hayatın anlamı ve amacı, insanların uyması gereken ahlaki değerler, ölüm ve ölüm sonrası gibi konularda birtakım farklılıklar olmasına rağmen, temel konularda birbirine oldukça benzerdirler. Nasıl olursa olsun her din, hayatın anlamına dair konularda, kendi inanırlarına nasıl yaşaması gerektiği konusunda yol gösterici konumdadır (Akıncı, 2005).

İlahi dinlerin gayesi, insanın Dünya ve Ahiret mutluluğunu temin etmektir. İnsanın Dünya’daki huzur ve mutluluğu ise, ancak adaletin sağlanıp barışın temin edilmesiyle mümkün olabilir. Onun için bütün büyük dinler, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet, mensuplarına adaletli olmayı ve barışı korumayı emretmişlerdir. Allah’ın razı olduğu hayırlı işlerle, hoşlanmadığı, günah sayılan davranışları açık bir şekilde belirtmişlerdir. Başka ilahlara tapmak (şirk), anne babaya hürmetsizlik, adam öldürmek, zina yapmak, hırsızlık, yalan söylemek, yalancı şahitlik, komşu haklarına tecavüz, kendini beğenmişlik, cimrilik, kıskançlık, öfke, oburluk, tembellik, zulüm, iftira etmek başlıca günahlardandır. Ana-babaya itaat ve sevgi, mülkiyet hakkına ve alın terine saygı, dürüst ve çalışkan olmak, sabırlı ve affedici olmak, iffetli ve namuslu olmak, alçak gönüllülük ve cömertlik, kanaatkarlık hoşgörülü ve

merhametli olmak vb. davranışlar, hem Yahudilik, hem Hıristiyanlık, hem de İslamiyet tarafından övülen güzel fiillerdir (Ateş, 2002).

Temel hayat tarzı dini bağlanma olan bir kişi, bütün diğer hayat tarzı şekillerini değişik bir tarzda yaşayacaktır; çünkü merkezi hayat şekli, güçlü etkisini bütün diğer davranışlar üzerine yaygınlaştırır. Allah'la bağlantı halinde yaşayan kişinin, yani dindar insanın dünyası bir değerler dünyasıdır. Dindar kişi, varlığı değerler alemi olarak görür; çünkü o aleme duyularıyla değil kalp ve vicdan gözüyle bakar (Hökelekli, 1985).

2.1.5.Değer ,Tutum ve Davranış

İnsan davranışlarının kaynağı olan tutumları belirleyen en önemli etken değerlerdir. Değerler, soyut bir anlam ifade etmekle birlikte, üzerinde anlaşılan belirli bir tanımı yoktur. Ancak değerlerin tutumlarının belirlenmesinde, düşüncelerin, tercihlerin ve normların oluşmasında, davranışlara yön vermesinde, önemli öncelikler olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir (Mermer, 2011).

Tutum, psikolojik nesne ile ilgili duygu ve davranışları düzenleyen ve bir kişiye mahsus kılınan yönelim olarak ifade edilir. Tutumlar doğrudan gözle görülebilen bir özellik olmamakla birlikte kişinin davranışlarının gözlemlenmesi sonucu ona atfedilen bir yönelimdir. Tutumlar davranış olmamakla birlikte davranışa hazırlayıcı bir eğilimdir (Kağıtçıbaşı, 2005). Bireyin tutumlarını, nesnelere dönük bakış açıları ve inançları etkiler (Özgüven, 2001). Arı'ya göre (1977) " tutum, bir kişinin kendisini ilgilendiren bir durum karşısında o husustaki öteki tutum ya da eğilimleri ile tutarlı olarak gösterdiği tepkinin arkasında gizli kalan, o tepkiyi belirleyen, hissi ve fikri faktörleri de içeren bir tavidir" demektir (Akt. Kasapoğlu,1991).

Tutum ile değer arasında yakın bir ilişki vardır. Tutumlar da değerler gibi bilgi, duygu ve davranış olmak üzere üç boyuttan oluşur. Bu yakın ilişki ve benzerlikten dolayı tutum ve değer terimleri bazı psikologlar tarafından eş anlamda kullanılmaktadır. Tutum ve değer kavramları hakkında yaklaşımlardan biri değerleri daha geniş tutumlar olarak tanımlayanıdır. Bu görüşün temsilcilerinden Allport

(1973), tek bir boyut üzerinde birbirini izleyen ve giderek genişleyen noktalar olarak kanı, tutum, ilgi ve değer (en geniş) kavramlarını kullanmaktadır. Lindzey ve Aronson (1969)'a göre, ikinci ve daha ilginç yaklaşım ise, değerleri tutumların bir bölümü olarak kabul etmektir. Bir duruma yönelik tutum, olumlu ya da olumsuz tüm değerlerin ya da amaçların bileşimidir. Onlara göre bu kavramlaştırma, tutum kavramlarının kısa tarihinde defalarca yeniden ortaya konmuştur (Allport, 1973; Lindzey ve Aronson, 1969; akt: Kasapoğlu, 1991). Nevecomb (1965) ve Campbell (1963) ise değerlerin tutumlara ait bazı özel durumları belirtmek üzere kullanıldığını söylemektedirler. (Akt: Gungör, 1998).

Rokeach (1973) tutum ve değerlerin farkına dikkat çekerek, kişiliğin oluşmasında ve bilişsel sistemde değerlerin daha merkezi bir yer işgal ettiğini ve bu nedenle de değerlerin davranışların olduğu kadar tutumların da belirleyicisi olduğunu söyler (Akt: Kasapoğlu,1991). Bu bağlamda tutum ve değerleri ısrarla birbirinden ayırt etmekte ve tutumun bir inançlar organizasyonu olduğunu buna karşılık değerlerin ise tek bir inanca işaret ettiğini belirtmektedir (Gungör, 1998).

Rokeach (1973), değerlerin tutumlardan farklı yanlarını şu şekilde ortaya koymuştur:

- 1- Değerler tek bir inanca dayandığı halde, tutumlar belirli bir durum üzerinde odaklanmış çeşitli inanç organizasyonlarına dayanır,
- 2- Tutum bazı spesifik nesne veya durumlar üzerinde odaklaşırken, değer nesnelere ve durumları aşar,
- 3- Değer bir standarttır, ancak tutum bir standart değildir,
- 4- İnsanların sahip olduğu binlerce tutumu varken, değerlerin sayısı düzinelerce ifade edilir.
- 5- Değerler bir kişinin bilişsel sistemi ve kişiliğinin oluşumunda tutumlara oranla daha merkezi bir yer tutarlar. Bu yüzden değerler davranışların olduğu kadar tutumların da belirleyicileridirler.
- 6- Değerler, tutumdan motivasyona daha yakın bir bağa sahip olan, daha dinamik yapıdadırlar,

7- Değerin bileşenleri ego savunması, uyum gösterme, bilgi yada kendini gerçekleştirme işlevleri ile ilişkili iken, tutum böylesi bileşenlere sadece dolaylı yollardan ilgilendirir (Akt: Ersoy, 2006).

Sosyal psikolojide de değerlerin tutumlar üzerinde belirleyici etkisi olduğu düşünülür. Şerif'e göre (1996) "ölçütlendirilmiş durağanlıklar" olarak değerler, tutumların içeriğini ve özünü oluştururlar. Şerif (1996) tutumu, psikolojik bir sürecin değerlerle şekillenmiş bir nesne veya duruma ilişkin olarak kişinin olumlu ya da olumsuz duygusal tepkide bulunacağını açıklaya sürekli bir hazır olma durumu olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlama da bize değerlerin tutumlar üzerindeki önemli etkilerini göstermektedir. Tutumların nesne ve olaylara karşı olumlu ve olumsuz tavır almalarında, değerlerin rolü büyüktür. Örneğin çevre değerleri hassasiyeti yüksek olan bir kişinin, yere tükürme eylemine karşı bir tutum takınacaktır (Ersoy, 2006).

Değerler ve tutumlarla ilgili bu açıklamalardan yola çıkarak diyebiliriz ki; değerler daha genel yargıları ve toplumda olması gerekeni ifade etmekte, tutumlar ise değerlere göre daha özel olanı ve kişinin olaylar karşısında verdiği bireysel tepkiyi ifade etmektedir. Açıklayacak olursak, değerler, bireylerin inandıkları nihai hedefler olan geniş ve kapsamlı yargılar iken, tutumlar inanılan bu yargıların özel, pratiğe dönük yüzünü ifade ederler ve bütün tutumlar bir değer yargısıyla kodlanmış hazır bulunuşluk durumlarıdır (Mermer, 2011). Bu kapsamda değerlerin tutumları, tutumlarında davranışları tesiri altına aldığı söyleyebiliriz.

Değerlerin davranışlara olan etkisi, davranışa giden yolda tutumların da içinde bulunduğu bilişsel yapılar üzerinde aydınlatıcı işlev görmesinden dolayıdır (Bates ve ark, 2001; akt: Keskin, 2014). Güngör değerlerin kişinin duyguları inançları ve algılarının bir araya gelmesi ile oluştuğunu söyler. İnanç değer kavramına kıyasla daha alt bir bilişsel düzenlemedir. Değer kavramı ise içeriğinde sadece bir inancı barındırmaz, organize olmuş birçok inanca denk gelir. Örneğin bir kişinin iyilikte bulunmasının temelinde iyilik yapmanın kişiyi vicdanen rahatlatacağı inancı, iyilikte bulunan kişinin Yaratıcı tarafından mükafatlandırılacağı inancı, iyilikte bulunmanın sosyal açıdan da faydalı olacağı gibi inanışların tesiri görülür (Güngör, 1993). Bu açıklamayı Ellis'in ABC Kişilik Kuramı'nda destekler niteliktedir. ABC Kişilik Kuramı, Akılcı Duygusal Davranışçı Terapi Kuramının ve uygulamalarının merkezi

durumundadır. A; bir olgu veya olayın varlığı veya bir kişinin davranışıdır. C; bireyin duygusal veya davranışsal tepkisi veya izlenen sonuçlarıdır; A (olayın kendisi, harekete geçiren güç) C'ye (duygusal sonuç) yol açmaz. C'nin oluşmasında asıl rol oynanan süreç bunun kişinin A hakkındaki inancı olan B'dir

Bu bileşenlerin arasındaki ilişki aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

A(olay) ← B(inanç) → C(duygusal ve davranışsal sonuç)

Mesela; bir kişinin boşanmayı takiben depresyon yaşaması, depresif tepkiye yol açan “boşanma olayının kendisi” değil, kişinin beceriksiz olmak, reddedilmek veya eşini kaybetmekle ilgili sahip olduğu inançlarıdır. Ellis, esasen boşanma olayının (A) değil, reddedilme ve beceriksizlikle ilgili inançların (B) depresyona (C) neden olduğunu savunur. Dolayısı ile insanların kendi duygusal tepki ve güçlüklerini kendilerinin oluşturdukları iddia edilmektedir. (Ellis, 1996; Ellis, Dryden, 1977; Ellis ve diğerleri, 1997; Ellis, Harper, 1997; akt: Corey, 2008).

2.2.GELECEK BEKLENTİSİ

Ergenlik biyo-psiko-sosyal açıdan hızlı bir gelişimin ve olgunlaşmanın görüldüğü, yeni tecrübelerin elde edildiği, aileye olan bağımlılığın giderek azaldığı, en önemlisi kimlik kazanımının kritik bir öneme sahip olduğu, yetişkin birey olma adına adımların atıldığı evredir (Yavuzer, 1998). Erikson (1968)'a göre ise gençlik “Kimlik bunalımlarıyla beraber gelecek planlamasının ortaya çıktığı bedensel, bilişsel, toplumsal ve ahlaki açıdan çeşitli değişikliklerin yaşandığı önemli bir gelişimsel görevdir.” Bahsi geçen tanımdan da anlaşılacağı üzere gençliğin zihnini meşgul eden önemli kavramlardan birisi de gelecekleri ile ilgili planlarıdır.

Günümüz koşullarının getirdiği en önemli zorluklardan birisi de gençlerin geleceğini planlama zorunluluğudur. Bu planlama süreci aynı zamanda gelecek tasarımı olarak da adlandırılır. Bu süreçte bireyler kendilerine bazı sorumluluklar ve vazifeler yüklerler. Kişinin kendisine yüklediği vazifeler, gelecek beklentisini şekillendirir (Uluçay, Özpolat, İşgör, ve Taşkesen, 2013). Toplumun dinamizmini sağlayan gençliğin, gelecek zamana yönelik beklentileri ve umutları, gençlerin kendilerinden ve hayatlarından mutlu olma düzeylerine tesir etmekte ve de bu durum

bireylere ruhsal açıdan etkide bulunmaktadır. Buna bağlı olarak ise, toplum değişmekte ve bu süreç şekillenmektedir (Yavuzer, Demir, Meşeci ve Sertelin, 2005).

Şu anı yansıtan zaman dilimi ve geleceğe dönük zaman dilimi kişinin gelecek beklentileri tarafından şekillenir. Tecrübeler beklentilerin vasıflarını değiştirmektedir. Tecrübelerin olumluluğu bireyin yaşadığı dönemin ödevlerini başarılı olarak yerine getirmesini aynı zamanda da beklenti seviyesini çoğaltarak ileriki deneyimlerinde üst düzey verim göstermelerini mümkün kılmaktadır (Tuncer, 2011). Adler'e göre (1994) kişinin davranışlarını önceki deneyimleri kadar geleceğe dönük beklentileri de etkiler. Bu bağlamda geçmiş yaşantılar ile geleceğe dönük beklentiler arasında bağlantının olduğunu söyleyerek, gelecek beklentisinin artmasının ya da azalmasının kişinin davranışlarına tesir ettiği söylenebilir.

Türk Dil Kurumu (TDK) (2014) beklenti kavramını, 'gerçekleşmesi beklenen şey' ya da 'bireyin kendisinden beklenenler konusunda öngörüsü' olarak tanımlamaktadır. Tatar'a göre (2005) beklenti, bireyin önceki tecrübelerinden hareketle gelecek zamanda nelerle karşılaşabileceğine ilişkin akıl yürütmesidir. Schunk ve Zimmerman; akt: Schunk (2009) beklenti kavramını davranışların tahmin edilen sonuçları olarak tanımlamışlardır. Gelecek beklentisi kavramı ise kişilerin gelecekte gerçekleşmesini umdukları durumlar olarak ele alınmaktadır. Gelecek beklentisi kavramı pek çok araştırmaya konu edilmiştir. Bu kavram daha çok gençler üzerinde yürütülen araştırmalara başlık teşkil etmiş ve gençlerin gelecek zamana yönelik tasalarını, fikirlerini ve ilgilerini kapsayan zihinsel şemalar olarak tanımlanmıştır. Bu manada, teorik olarak gelecek beklentisi oldukça değerlidir. Çünkü bu beklentiler bireyin gelecekle ilgili tercihlerinde en önemli güdüleyici unsurlardır (Nurmi, 1991).

Schunk (2009) beklenti kavramının bireylere bilişsel haritalar oluşturması ya da davranışı yapmak için neyin gerektiğine ilişkin içsel planlar yapmaya yardımcı olması açısından önemli bulmaktadır. Beklentilere bağlı olarak gelişen "geleceği planlama" grift bir süreçtir. İçerinde motivasyon, planlama ve değerlendirme basamakları yer alır. Kişiler ilk önce güdüleri, beklentileri ve değerleri istikametinde, gelecekle ilgili hedefler oluştururlar, yani bu süreçte kişi geleceğe dönük hangi türde ilgilerinin olduğunu ortaya koyar. Diğer aşama planlama aşamasıdır. Birey

amaçlarını gerçekleştirmede izleyeceği yolu basamaklar halinde planlar, sorunu nasıl çözeceğini ve yollarını düşünür. Son basmakta ise kişi beklentilerinin ne derece gerçekleşeceğini değerlendirir, kısacası ihtimali değerlendirir (Salmela-Aro, 2001; akt, Artar, 2003).

Gençlerin gelecek zamana dönük beklentileri onların ileriki yıllarındaki yaşantılarına basamak teşkil eder. Örneğin, evleneceği kişi, hayat koşulları, iş gibi... Gençlerin gelecek zamanı nasıl tasavvur ettikleri onların kişiliklerinin şekillenmesine etki eder. Bu alandaki araştırmalar üç kola ayrılır,

- 1- Bilişsel ilgiler ve gelecek beklentisi- bilişsel üslup, yaratıcılık, soyut düşünce.
- 2- Hissi durum ve gelecek beklentisi- benlik kavramı, denetim odağı, baş etme stratejileri, iyi olma hali.
- 3- Gelecek beklentisini etkileyen etmenler aile, okul, sosyo-ekonomik seviye (Artar, 2003).

Calster, Lens, Nuttin (1987)'e göre kaynaklarda geleceğe yönelim mevzusunda, iki önemli kavram incelenmektedir. Gelecek zaman perspektifi ve gelecek zaman yönelimi. Bunlar farklı manalar taşırlar. Gelecek zaman perspektifi, kişilerin geleceğe ilişkin gerçekçi tasarımlar oluşturmaları anlamına gelir. Bununla birlikte kişilerin geleceklerine dair nasıl bir tutum sergilediklerini de ifade eder. Gelecek zaman yönelimi ise, bireyin gerçekleştirmek istediği amaçlarına yönelmesi ve bunu zamanla kişiliğinin bir parçası haline getirmesi manasına gelir. Kısacası, bireyler ihtiyaçlarını, gelecek hedefleri, varmak istenilen nihai noktalar olarak somutlaştırıp gelecek zaman perspektifi oluştururlar (Gjesme, 1981; 1983).

Seigner (2003) Akt; Şimşek (2012) geleceğe yönelimin motivasyonel ve gelişimsel fonksiyonuna dikkat çekmiştir. Bu bakımdan;

- a) Gelecek yönelimi veya ileride gerçekleşmesi muhtemel fiil ve tecrübeler, gelecekte ortaya çıkar.
- b) Gelecek yönelimi, değişik sahalarla alakalı olarak, kişinin gelecek imgelerinin spesifik ve kişisel yapısını oluşturur.
- c) Bu alanların muhtevası, kişisel ya da toplumsal, gerçekçi ya da ideal ve gerçeğe uygun ya da hayali olabilmektedir.

Kişilerin geleceğe yönelmelerine yansıyan tutumları da oldukça fazla önem arz etmektedir. Bu yöneliş olumlu veya olumsuz tutumlar olarak iki açıdan incelenebilir. Geleceğe dönük yönelimleri pozitif olan kişiler, geleceğe iyimser bakarlar ve umutlarını yitirmezler. Bu perspektiften hareketle geleceğe dönük olumlu bakış açısına sahip olanlar, olumsuz bakış açısına sahip olan kişilere göre gelecekteki hedeflerine ulaşmak için azim ve sebat gösterirler (MacLeod, Byrne, 1996). Bu kapsamda yürütülen araştırmalar da gelecek zaman yöneliminin yanı sıra yönelimlerin niteliksel boyutunun incelenmesi önem kazanmaktadır. Farklı bir ifadeyle bireyin geleceğine yönelik sahip olduğu tutumun öğrenilmesi önemlidir. (İmamoğlu, Güler Edwards, 2007).

Geleceğe dair umut, insan hayatında yaşama sevincini beraberinde getiren bir duygu olup bu duyguyu geliştirmek toplumun refahı için oldukça önemli bir döngü oluşturmaktadır. İnsanların mevcut yaşam şartlarında iyileşme veya kötüleşme kişinin gelecek beklentisini ve yaşam umut düzeyini şekillendirmektedir (Doğukaya Tozanlı, 2014). Tokuç, Evren ve Ekuklu'ya göre (2009) bireyin geleceğe dönük amaçlarına varma olanaklarının olası yansımalarına umut; bireyin geleceğe ilişkin olumsuz beklentileri de umutsuzluk olarak ifade edilir. Bireylerin geleceğe yönelik kestirimleri kişinin umut düzeyine etkide bulunarak öznel iyi oluşuna da tesir etmektedir.

Gelecek beklentisi ile ilgili yapılan birçok incelemede psikolojik durumla olumlu gelecek beklentisi arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. Olumlu gelecek beklentisi arttıkça psikolojik durumun da düzeldiği ile ilgili kanıtlar bulunmaktadır. Bu eksende yapılan araştırmalarda çoğunlukla bireyler arası ilişkilere ve başarıya ilişkin tasarımlar öne çıkmaktadır. Gençlerin gelecek beklentileri içerisinde statü, partner bulmak, evlilik ve çocuk sahibi olmak, herhangi bir işte başarılı olmak, okuldan mezun olmak gibi planlar yer almaktadır (Şimşek, 2012).

Yavuzer, Demir, Meşeci ve Sertelin'e (2005) göre ise, yükseköğretim ve ortaöğretimdeki gençlerin geleceğe yönelik beklentilerinin maddi getiri, meslek, sosyal statü ve evlilik konularında toplandığı görülmektedir.

Birçok farklı kültür üzerinde yürütülen araştırmalarda görülmektedir ki gençlerin gelecek beklentileri romantik ilişkiler, aile ve kariyer başlıklar altında

toplanmaktadır (Greene, 1986; Moore, 2003; akt: Yavuzer, Demir, Meşeci ve Sertelin, 2005).

Tuncer (2011) ergenlerin gelecek beklentilerinin şu başlıklar altında toplamıştır:

1. Toplum ve din
2. Eğitim ve iş
3. Yaşam ve sağlık
4. Aile ve evlilik

Ergenlerin beklentileri yetişkinlere kıyasla daha girifttir. Yetişkin bireyler yaşlarından kaynaklı olarak birçok kazanıma sahip olduklarından dolayı ergenlere kıyasla yetişkinlerin geleceğe karamsar bakış açısı engellenmektedir. Bilimsel gelişmeler sağlıklı ve kaliteli yaşamı doğrudan etkilemekte, birçok felsefi düşünce oluşmakta ve bu gelişmeler toplumun bütün kesimini etkisi altına almaktadır. Fakat bu konuda en fazla uyum sorun yaşayan ergenler olmaktadır. Ergenlik döneminin gençlere getirmiş olduğu zorlukların yanında bu gelişmeler yakın zamanda oluşturdukları bilişsel dengelerini etkilemekte, gençleri yeniden çalışmaya, düşünmeye ve sorunları çözmeye yani yeni bir bilişsel denge oluşturmaya mecbur bırakmaktadır (Tuncer, 2011).

2.3. MADDE BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMA ÖZ-YETERLİĞİ

2.3.1. Öz-Yeterlik Kavramı

Sosyal bilişsel öğrenme kuramının en önemli ilkelerinden biri, kendini yargılama kapasitesidir. Bireyler kendileri ile ilgili düşüncelere sahip olurlar ve bunları açıklayabilirler. İnsanın kendisi hakkında bilgi sahibi olması, yapmak istediği iş ile o işi yapmada ne derece yeterli olduğunu değerlendirmesi, kişinin öğrenmesini etkileyen bir süreçtir. İşte buna öz-yeterlik (self-efficacy) diyoruz (Korkmaz, 2006).

Bu kavram 1977 senesinde Albert Bandura'nın katkısıyla, "Bilişsel Davranış Değişimi" adı altında literatüre kazandırılmıştır. Kuvvetli bir kişisel yeterlik inancının; sosyalite, üstün başarı, sağlıklı yaşam gibi değişkenlerle ilişkisi olduğu görülmüştür (Yiğitbaş ve Yetkin, 2003).

Öz-yeterlik kavramı; psikoloji, eğitim, medya faaliyetleri, sağlık... gibi farklı branşlar tarafından araştırmalara konu edilmiştir. Öz-yeterlik özellikle eğitimde;

akademik başarı, hedef oluşturma, bellek, sorun çözme, meslekte başarı ilerlemesi ve gelişimi, öğretmenlerin eğitimi... gibi farklı alanların konusu olmuştur. Bunun yanında psikolojide; olağan dışı korkularla mücadele, depresyon, ahlaki gelişim, girişkenlik ve sigara içme davranışı gibi klinik problemlerde de konu edilmiştir (Telef ve Karaca, 2012). Genel olarak bireyin öz-yeterlik inançları hakkında bilgi sahibi olmanın davranışları da yordadığı saptanmıştır (Pajares, 2002).

Bandura'ya göre davranışların şekillenmesinde tesiri olan bir kavram olarak öz-yeterlik bireyin, belli bir performansı göstermek için gerekli etkinlikleri organize edip, başarılı olarak yapma kapasitesi hakkında kendine ilişkin yargısı" olarak ifade edilmektedir. Bandura (1994) "öz-yeterlik inancını" bireyin kendi davranışları ve hayatında tesiri olan hadiseleri yönetme yeterliği ile alakalı inançları olarak tanımlamıştır, ayrıca Bandura (1997) dolaylı yoldan elde edilen deneyimlerin öz-yeterliliğe etkisinin olduğunu, bu etkinin gözlenen modelin gözlemciye ve gözlenen olayın, öz-yeterlik geliştiren olay ya da alana benzerliği ile doğru orantılı olduğunu söylemiştir.

Alabay (2006)'a göre öz-yeterlik inancı, kişinin yapacağı davranışlara, etkinliklere etki etmektedir. Bununla birlikte kişinin bir problemle karşılaşması durumunda, problemin üstesinden gelmek için ne kadar uğraş göstereceği ve ne derece sebat edeceğinin yordayıcısıdır.

Schunk (2009) öz yeterliği kişinin gerekli davranışları sergileme kapasitesi ile ilgili algısı olarak tanımlar. Öz yeterlik, bireyin bir etkinliği yapabilmek için var olan yeteneği ile ilgili kendine olan güvenidir. Bu bize kişinin tutumları, duyguları ve hareketlerini denetim altına almasını sağlayan, bireyin yeteneklerine olan inancını anlatır. Bu açıdan öz-yeterlik kavramı kişinin belli bir etkinliğe yönelik ortaya koyacağı davranışa tesir eder. Bu da sonucu doğrudan etkiler (Horzum ve Çakır, 2009).

Bireylerin kendi yeterlikleri hakkındaki yargı ve inançları ile çevresindekilerin onların yeterliğine ilişkin yargı ve inançları her zaman örtüşmeyebilir. Bu da öz-yeterlik inancının nesnel gerçekleri yansıtmaktan çok öznel bir değerlendirme olduğuna işaret etmektedir. Genel anlamda, bireyin sahip olduğu yeterliklerini, bir görevin gereklerini yerine getirebilmek açısından ne düzeyde yeterli gördüğü, öz-yeterlik inancı olarak tanımlanmaktadır. Bu inanç, bireyin

yeterliklerine dair yaptığı kapsamlı bir değerlendirme ve yargının sonucunda ortaya çıkar. Birey, içinde bulunduğu ortamın gerekliliklerine cevap verebilmek için sahip olduğu yetenekleri ve becerilerini, kişilik özelliklerini, bilgi ve deneyim düzeyini, motivasyonunu, kısacası yeterliklerini irdeler. Bir görev, faaliyet ya da durum için yeterli olduğuna inanırsa, harekete geçebilir. İşte kişinin yeterlikleri ile ilgili bu inancı, “öz-yeterlik” inancıdır ve bu açıdan da bakıldığında, son derece önemli bir güdüleyici olabilir (Kıvılcım, 2014).

Araştırmalar, kişilerin kendilerini güvenli ve yeterli hissettikleri işleri yapmaya, kendilerini yeterli hissetmedikleri faaliyetlerden de uzak durmaya meylettiklerini; bekledikleri sonuca ulaşamayacaklarını kestirdikleri sürece harekete geçmek konusunda gönülsüz olduklarını, bir iş yaparken gösterecekleri gayretin düzeyini eylemlerinin tahmini sonucuna göre ayarladıklarını; sonuç olarak, öz-yeterlik inançlarının seçimlerinde etkili olduğunu göstermektedir (Kurbanoğlu, 2004).

Öz-yeterlik belli bir konuda kabiliyetli olmayı değil, fakat bireyin bu konu ile ilgili kendi repertuarına olan inancına denk gelir. Örneğin birey ne kadar yetenekli, becerikli olursa olsun öz-yeterliği düşük ise bu kabiliyetlerini sergileyemeyecektir. Bu kavram; bir fiilin planlanması, kişinin kabiliyetlerinin bilincinde olması ve organize olması, karşılaşılabilecek güçlüklerin yanında elde edeceği getirilerin de düşünülmesi sonucunda oluşan motivasyon düzeyi gibi unsurları içerisinde barındırır. Kuvvetli bir öz-yeterlik bireysel gelişimin hızını artırdığı gibi çeşitli beceriler edinimine olumlu bir etki sağlar. Geçmişte yaşanan olumlu tecrübeler, bireysel benzerlik gösterilen diğer kişilerin başarı öyküleri, etraftan gelen pozitif dönütler ve pozitif duygulara yol açan durumlar bireyin öz-yeterlik inancını pekiştirirler. Birey bir fiili gerçekleştirdiğinde ve başarısız olduğunda eğer öz yeterliği yüksek ise problem çözme basamaklarındaki eksikliğe odaklanır. Tam zıttı olarak öz-yeterliği düşük ise bu durumu kendi ile ilgili bir yetersizliğe bağlama eğilimindedir (Yıldırım ve İlhan, 2010).

Yukarıda yer alan tanımlamalardan öz-yeterlik inancının bireyin gelişiminde, algılarında ve edimlerinde son derece önemli bir rol oynadığı, algılanan öz-yeterlik inancı ile bilişsel ve duyuşsal gelişim, karar verme ve sorun çözme becerisi, öz-

güven, öz-denetim ve öz-saygı kavramları arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır (Bayam, 2010).

Öz-yeterlik kavramı birçok zaman farklı kavramlarla eş değer olarak kullanılmıştır. Bu kavram bambaşka bir anlam ifade etmekle birlikte, öz-yeterlik kişinin kendi yetenekleri ile ilgili yargısına tekabül eder, eş değer olarak kullanıldığı görülen benlik saygısı ise kendilik değeri ile ilgili yargılarıdır. Öz-yeterlikle benlik saygısı kıyaslandığında öz-yeterliğin spesifik bir yetenek alanı hakkındaki kişinin inancına, benlik saygısının ise birçok farklı alana tekabül ettiği içerisinde öz-değerlendirmeleri de barındırdığı bir yapıyı temsil ettiği görülür. Diğer bir farklılaşma durağan ve dinamik yapıları hakkındadır. Öz-yeterlik kavramı kişinin yeni deneyimlerine ve bilgi düzeyindeki ilerlemeye bağlı olarak değişkenlik gösterir. Bu manada hareketli bir yapısı vardır. Son farklılıkta ise benlik saygısı bireysel özellikler ile ilgili kişisel algılardan ve bunların yorumlanması ile oluşturulan bilgileri içerir. Öz-yeterlik ise bir yetenek alanı ile ilgilidir. Bu bağlamda bir birey herhangi bir yetenek alanı ile ilgili düşük öz-yeterliğe sahipken diğeri ile ilgili yüksek öz-yeterliğe sahip olabilir. Buna karşın benlik saygısı bu sonuçlardan etkilenmez yani benlik saygısı yükselmez ya da azalmaz (Stajkovic ve Luthans, 1998; akt: Telef ve Karaca, 2012).

2.3.2. Madde Bağımlılığında Korunmada Öz-Yeterlik

Bağımlılık, bireyin maddeden olumsuz etkilenmesine karşın, madde kullanımını sürdürmesi, kullandığı maddeyi uzun bir zaman terk edememesi, daima maddeye karşı bir özlem içerisinde olması, kullandığı maddeyi giderek daha fazla kullanma eğiliminde olduğu durumdur (Ögel, Taner ve Yılmazçetin, 2003). Psikolojik bağımlılık ise, kullanılan maddeye sürekli istek duyma, huzursuzluk, boşluk duygusu, sıkıntı, maddeyi arama, yaptığı işten zevk almama, madde olmadan yaşamı sürdürememe, bir iş yapamama gibi duyguları ve düşünceleri içermektedir (Korkut, 2007). Madde kullanımına başlama yaşının yoğun olarak ergenlik dönemine tekabül ettiği düşünülürse ergenlik dönemi madde kullanımı ve bağımlılık açısından önemli derecede riskli bir zaman dilimini kapsamaktadır.

Gençlik dönemi, kişinin hayatında fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimlerin yaşandığı dönemdir. Ergenlik dönemindeki bireyler, riskli ve tehlike

oluşturabilecek davranışlar sergilerler. Aynı zamanda bu dönemde kimlik oluşturma getirdiği zorluklar ve herhangi bir gruba olan aidiyet arayışı net olarak görülmektedir (Siyez ve Aysan, 2007). Bu dönem içindeki risklerden biri de şüphesiz madde kullanımınıdır.

Ergenlik dönemi maddeye başlama konusunda kritik bir zaman dilimini oluşturur. Bu dönemde madde kullanımı ile ilgili sosyal, kültürel ve psikolojik etkiler de ön plana çıkmaktadır. Ergen bireyler genellikle, hoş vakit geçirmek, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak, kişisel problemlerinden bir an olsun kurtulmak ve yeni heyecan arayışı vb. gibi pek çok sebeple madde kullanımına başlayabilmektedir (Herken, Bodur ve Kara, 2000). Ergenlerin bağımlılık yapan maddeye başlamalarına sebep olan pek çok risk faktörü görülmektedir. Bunlara; ergenin bireysel özellikleri, okul, aile ve arkadaş çevresi, öteki riskli davranışların bulunması ve sosyal, bağlamsal etkenler örnek verilebilir (Alikashifoğlu, 2005; Gürol, 2008).

“Öz yeterlik inancı” kavramı, kişilerin karşılaşmaları muhtemel hallerle baş edebilmek için sahip olmaları gereken becerileri, ne derece iyi yapabileceklerine ilişkin kişisel hükümleri ile alakalıdır (Bandura, 1982). Madde bağımlılığından korunma öz-yeterliği kavramını, Bandura (1982)’nin öz-yeterlik inancı tanımından hareketle şu şekilde tanımlayabiliriz: Bireyin bağımlılık yapan maddeden uzak durma konusunda başarılı olup olmayacağı veya bununla nasıl başa çıkacağına ilişkin kişisel inancıdır.

Madde bağımlılığından korunma öz yeterliği kavramı

1. Uyuşturucu/uyarıcı maddelerden kendini uzak tutma,
2. Zor altında iken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak tutma,
3. Uyuşturucu/uyarıcı maddelerle ilgili yardım arama,
4. Uyuşturucu/uyarıcı maddelerle ilgili arkadaşına yardımcı olma alt boyutlarını kapsamaktadır (Eker, Akkuş ve Kapısız, 2013).

Bandura, (1977) öz-yeterlik kavramının korku ve kaçınma davranışlarını başarılı bir şekilde değiştirme sürecinde önemli rol oynadığını belirtmiştir Ayrıca öz-yeterliğin; başarı durumlarıyla, yetişkinleri ve akranları model alma ile, motor beceri edinimi ile ilişkisi olduğu gibi sağlık ve terapi davranışları ile de yakından ilişkisi olduğu göze çarpmaktadır (Schunk, 2009).

Öz-yeterlik algısı davranış üzerinde en güçlü etkiyi, eylem sonuç beklentileriyle beraber oluşturur. Bu beklentiler sağlığı tehdit eden durum ile başa çıkma sürecinde fonksiyonel bir iyimserliği yansıtırlar. Örneğin sigara içen risk altındaki bir bireyin beklentisi “Sigaradan kanser olma riskim oldukça yüksek” şeklindedir. Daha sonra tehlikeyi azaltacak davranış değişikliği beklentisi geliştirerek “Sigarayı bırakırsam kanser olma riskim azalır” şeklinde düşünür ve son olarak da olumlu davranışı benimsemeyi başarabilecek olan bireylerin beklentisi “Sigarayı tamamen bırakabilirim” şeklinde olur (Schwarzer ve Fuchs, 1995; akt: Kılınç, 2010).

2.5.İLGİLİ ARAŞTIRMALAR VE YAYINLAR

2.5.1 Değerler İle İlgili Araştırmalar

Dılmaç (1999) ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi vermiş ve programın etkisini Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile sınamıştır. Araştırma İstanbul ilindeki bir çocuk esirgeme kurumunda yapılmıştır. Araştırmaya on sekiz kontrol ve on sekiz deney grubunda yer almak üzere otuz altı öğrenci katılmıştır. Deney grubundaki öğrencilere insani değerler eğitimi verilmiş, kontrol grubundaki öğrencilere ise hiçbir etkide bulunulmamıştır. Sonuçta ön-test ve son-test karşılaştırmalarına dayanarak birçok veri elde edilmiştir. En genel bulgu ise, İnsani Değerler Eğitimi Programının, öğrencileri ahlaki olgunluk düzeyinin artmasında pozitif tesiri olduğudur.

Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000) Türk öğretmenlerin dinsel ve değer yönelimleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Öğretmenlerin değer yönelimleri, örneklem aile tercihi, ve dinsel yönelim düzeyleri gruplarına ayrılarak incelenmiştir. Aile tercihi “çekirdek” olan öğretmenler geniş aileyi seçenlere göre daha az muhafazacı değerlere sahip ve daha fazla yeniliğe açık değerlere sahiptir.

Schwartz ve Bardi (2001), bir çok ülkede öğretmen ve öğrencilerle yaptıkları değer hiyerarşilerini belirlemeye yönelik çalışmalarında on üç ülkenin benzer yapılar sergilediklerini buldular. Buna göre, yardımseverlik, öz-yönelim ve evrenselcilik değerleri en önemli; güç, geleneksellik ve uyarılım değerleri az önemli güvenlik, uyma, başarı ve hazcılık değerleri ise orta derecede önem atfedilen değerler olarak gözlenmiştir.

Myry ve Helkama (2001) değişik bölümlerde halen yükseköğretime devam eden öğrencilerin sahip oldukları değerleri kıyaslamışlardır. Araştırmada iktisat fakültesi öğrencilerinin başarı ve güç değerleri, sosyal bilim öğrencilerinin ise evrensel değerleri, teknik bölümlerde eğitim gören bireylerin ise emniyet-güvende olma değeri diğerlerine kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Gökçe (2004) araştırmasında, Türkiye’de değişik üniversitelerde eğitimine devam eden bireylerin değerlerinin çeşitli değişkenlerle olan ilişkisi incelemiştir. Araştırma, 2002-2003 öğretim yılında dokuz farklı üniversitede gerçekleştirilmiştir. Bu üniversiteler, Abant İzzet Baysal Üniversitesi (Bolu), Trakya Üniversitesi (Tekirdağ), Dokuz Eylül Üniversitesi (İzmir), Anadolu Üniversitesi (Eskişehir), İnönü Üniversitesi (Malatya), Fırat Üniversitesi (Elazığ), Doğu Akdeniz Üniversitesi (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti), Marmara Üniversitesi (İstanbul), Gaziantep Üniversitesi (Gaziantep), Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Samsun)'dir. Bu üniversitelerden 264 öğrenci tesadüfi örneklem yoluyla belirlenmiştir. Öğrencilerin değerleri entelektüel olma, dine bağlılık, sosyal beceri, kendini kontrol, dürüstlük olmak üzere beş alt ölçekten oluşan ve araştırmacı aracılığı ile ortaya konulan "Üniversite Öğrencileri Kişisel Değerler Ölçeği" ile belirlenmiştir, öğrencilerin kişisel özelliklerine ilişkin bilgiler ise "Kişisel Bilgi Formu" ile elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlar şöyle özetlenebilir: Bireysel değerlerden "Kendini Kontrol", "Sosyal Beceri", "Dürüstlük", "Entelektüel Olma" alanlarında bayanlar lehine cinsiyete göre manidar düzeyde fark bulunmuştur. "Dine Bağlılık", değer alanında ise erkek öğrencilerin lehine cinsiyete göre manidar düzeyde fark bulunmuştur.

Aluja ve Garcia (2004)'nın çalışmasında sosyal değerler ile beş boyutlu kişilik modeli arasında var olan bağlantı ele alınmıştır. Çalışmada sosyal değerler ile kişilik özellikleri arasında her iki cinsiyet için anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Araştırmanın diğer bulguları ise şöyledir; sosyal güç ile dışa dönüklük, düzen ile dışadönüklük, düzen ve vicdanlılık arasında bağlantı bulunmuştur. Sosyal güç ve düzen, yardımseverlik ile dostane olma arasında bağlantı vardır. Sosyal güç ve düzen değeri ile entelektüel kişilik alt boyutu arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Cinsiyet alt boyutunda ise cinsiyetler arası bir fark olmaksızın; entelektüellik, dostane olmama, nevrotisizm kişiliğe bağlı alt boyutlar ile ve sosyal güç değeri

arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Dostane olmama ve entelektüellik değerleri erkeklerde, nevrozizm bayanlarda, sosyal güç değeri erkeklerde daha yüksek bulunmuştur.

Mutluer (2006) özgüvenin oluşumunda ve özgüven düzeyin yükselmesinde manevi değerlerin nasıl katkı sağlayabileceğini araştırmıştır. Araştırma 18-56 yaş grubunda değişik meslek gruplarından üç yüz elli iki kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Sosyal Karşılaştırma Ölçeği ve araştırmacı tarafından geliştirilen anket soruları yer almıştır. Sosyal Karşılaştırma Ölçeği ve anket sorularının sonuçlarında inancın, sevginin, ibadetlerin sabrın ve şükürün özgüven düzeyini yükselttiği ve manevi değerlere sahip olanların özgüven düzeylerini anlamlı derecede diğerlerinden farklı olduğu sonuçlarına yer verilmiştir.

Kanık Tetik (2006)'in araştırmasında ilköğretim öğrencilerinin DKAB derslerinde manevi değerlerle ilgili gördükleri eğitimin, ahlaki gelişimlerine olan tesirine yer vermiştir. Araştırma kapsamında öğrencilere eğitim-öğretim yılı başında ön-test, yıl sonunda ise son-test uygulanmıştır. Araştırma sonucunda şu bulgular elde edilmiştir. Öğrencilere DKAB dersi kapsamında verilen ahlaki eğitimin ahlak gelişimlerine pozitif yönlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Arslan (2006) çalışmasında öğretmenlerin dindarlık eğilimleri, değer yönelimleri ve iş doyumları arasındaki ilişkiyi incelenmiş, branş, cinsiyet, evli yada bekar olma, mesleki kıdem gibi sosyo-demografik değişkenlerin dindarlık, değer tercihleri ve iş doyumunu yansıtan davranış ve tutumlar hakkında ne düzeyde bir açıklama gücü olduğu araştırılmıştır. Bu amaçla İstanbul ve İzmit illerinin çeşitli semtlerinde görev yapan farklı branşlardaki toplam yüz elli öğretmene dindarlık ölçeği, Schwartz değerler ölçeği ve iş doyum ölçeği uygulanmıştır. Araştırma sonuçları dindarlık, değer yönelimleri ve iş doyumunu arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Dindarlık eğilimleri ile en güçlü pozitif ilişkinin tespit edildiği değer gelenek değeri, en güçlü negatif ilişkinin tespit edildiği değerler ise hazcılık ve uyarılım değerleridir. İş doyumunu yansıtan özelliklerle gelenekselcilik, iyilikseverlik, başarı ve evrenselcilik değerleri arasında güçlü pozitif ilişkiler olduğu belirlenirken, iş doyumuyla negatif yönde ilişkili olan tek değer hazcılık olduğu tespit edilmiştir. Sosyo-demografik ilişkilerin de dindarlık, değer yönelimleri ve iş doyumunu üzerinde etkili olduğu, cinsiyetin dindarlık ve değer yönelimlerinde

farklılığa yol açarken iş doyumunu üzerinde etkili bir faktör olmadığı görülmüştür. Yaş ve mesleki kıdem değişkenlerinin, dindarlık, değer tercihleri ve iş doyumunu üzerinde açıklama gücüne sahip önemli etkenler olduğu belirlenmiştir.

Dılmaç (2007), bir grup fen lisesi öğrencileri ile yürüttüğü araştırmada gençlere verilen insani değerler eğitiminin, gençlerin sahip oldukları değer seviyelerinde bir değişiklik oluşturup oluşturmadığı araştırılmıştır. Araştırma boyunca bir grup öğrenciye yedi hafta boyunca bu doğrultuda eğitim verilmiştir. Araştırmada şu bulgular elde edilmiştir; insani değerler eğitimi verilen bireylerin sahip oldukları insani değer düzeylerinde artış görülmüştür.

Akkiprik (2007) İstanbul ilinde yürüttüğü araştırmasında karakter eğitimi uygulamasında hangi değerlere öncelik vereceğini saptamayı amaçlamıştır. Araştırma öğretmenler üzerinde uygulanmıştır. Bulgular şu doğrultudadır; branş öğretmenleri, meslek öğretmenlerine oranla emniyet, başarı, hazcılık, uyum, öz-yönetim değerlerini vermeyi daha mühim görmektedirler. Aynı şekilde kadın öğretmenler erkeklere oranla hazcılık hariç yukarıdaki değerleri erkelere oranla daha mühim görmektedirler. Eğitim fakültesi mezunu olan öğretmenler ise güç ve hazcılık değerlerini diğer fakültelerden mezun olan öğretmenlere göre daha önemli bulmuşlardır. Ayrıca öğretmenlerin öğrencilere kazandırılmasını gerekli gördükleri değerlerin öncelik sırası şu şekilde sıralanmaktadır; evrensellik, özdenetim, yardımseverlik, uyum, güvenlik, başarı, geleneksellik, hazcılık, uyarılma ve güçtür.

Kilit (2008) çalışmasında, on sekiz- elli yedi yaş arası banka çalışanlarının önem verdikleri amaçsal ve araçsal insan değerleri ile problem çözme yaklaşımları arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlamıştır. Ayrıca örneklem grubunun sahip olduğu kişilik özellikleri ile değerleri ve problem çözme yaklaşımları arasındaki ilişkiler incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın örneklemini İstanbul ili Anadolu yakasındaki beş özel bankada çeşitli görevlerde çalışan yüz seksen kişi oluşturmaktadır. Araştırmada psiko demografik değerlendirme formu, Rokeach Değerler Listesi, Eysenck Kişilik Envanteri, Heppneer ve Petersen Problem Çözme Envanteri uygulanmıştır. Araştırma sonucunda sahip olunan değerlere göre problem çözme yaklaşımlarının değişim gösterdiği bulunmuştur. Ayrıca örneklem grubunun kişilik özellikleri ile değerleri arasında ve değerleri ile problem çözme yaklaşımları arasında da anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Örneklemini oluşturan banka çalışanlarının

% 36,1'i 23 ile 27 yaş arasında; % 27,8'i 18 ile 22 yaş arasında; % 25'i 28 ile 32 yaş arasında; % 11' 33 ile 57 yaş arasındadır. Katılımcıların %76,1'i kadın, %23,9'u erkektir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular; cinsiyet değişkenine göre değerlerin öncelik sıralamasına baktığımızda her iki grupta da (kadın ve erkek katılımcılarda) amaçsal değerlerden 'aile güvenliği' değeri birinci sırada tercih edilmiş, 'mutluluk' amaç değeri ise ikinci sırada tercih edilmiştir. Her iki grupta da (kadın ve erkek katılımcılarda) birinci sırada 'dürüst' araç değeri ve ikinci sırada 'sorumluluk' araç değeri tercih edilmiştir. Son sıralara baktığımızda yine her iki grupta (kadın ve erkek katılımcılarda) 'itaatkar' araç değeri en son sırada, 'entelektüel', araç değeri son sıradan bir önceki sırada tercih edilmiştir. Banka çalışanlarını kapsayan bu araştırmada demografik özelliklere göre bakıldığında 'ahiret selameti' değeri önem sıralamasında orta ve son sıralarda yer almıştır. Aceleci problem çözme yaklaşımı yüksek bireylerin değer sıralamasında 'ahiret selameti' değeri önemli bulunurken; 'mutluluk', 'başarı hissi' ve 'sorumluluk sahibi' değerlerini önemsiz bulunmuştur. Düşünen problem çözme yaklaşımı yüksek bireyler için 'bilgelik' ve 'kendine saygı' değerleri önemli görülürken; 'iç huzur' değerinin önemsiz olduğu görülmüştür. Kendine güvenli problem çözme yaklaşımı yüksek bireylerde 'heyecanlı bir yaşam' ve 'hırs' değerleri ön sıralarda tercih edilmiştir.

Selim (2008), Türkiye'de mutluluk kaynağı değerleri analiz etmiştir. Araştırma bulgularına göre kentlerde hayatına devam edenler, kırsalda oturanlara göre kişisel mutluluğun temelinde güçlü bir birey olmanın daha etkili olduğunu düşünmektedirler. Kadınlar mutluluğu sevgide ararken, erkekler ise iş sahibi olmanın mutluluk sağladığına bayanlardan daha çok inanmaktadırlar.

Çalışkur (2008) araştırmasında, üniversite öğrencilerinin yaşam değerlerinin sıralamasını belirlemiş, yaşam değerleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi sınımış ve yaşam değerlerinin cinsiyet, üniversite türü, ÖSS alanları, sınıf düzeyi, yaş değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemiştir. Çalışmaya Eşit ağırlık-2, sözel-2, sayısal-2 ve yabancı dil puan türleri ile öğrenci alan çeşitli yükseköğretim kurumlarında eğitim göre beş yüz yirmi yedi ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri katılmıştır. Araştırma sonucunda , yükseköğretim öğrencilerinin yaşam değerleri ile kişilik özellikleri arasında manidar bir ilişkinin

bulunduğu yalnızca gerçek dostluk alt boyutu ile kişilik özellikleri arasında manidar bir ilişkinin olmadığı görülmüştür.

Dilmaç, Ertekin ve Yazıcı (2009) araştırmalarında üniversite öğrencilerinin değer tercihleri ile öğrenme stilleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmanın örneklemini, Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören 293 birey oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda öğrenme stilleri alt boyutları ile değerler ölçeği alt boyutları arasında manidar bir ilişkinin var olduğu görülmüştür.

Dilmaç, Deniz ve Deniz (2009) üniversite öğrencilerinin öz-anlayışları ile değer tercihleri arasındaki ilişkiyi ve üniversite öğrencilerinin öz-anlayışları ve değer tercihlerinin bazı değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını araştırmışlardır. Çalışma grubu Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan toplamda beş yüz kırk üç kişiden oluşmaktadır. Sonuç olarak, öğrencilerin öz anlayış puanları ile değerler ölçeğinin hazcılık, özdenetim ve güvenlik, başarı, evrensellik, yardımseverlik, uyum ve uyarılma alt boyutları arasında artı yönlü ilişkinin bulunduğu, cinsiyet değişkenine göre değerlerin alt boyutları arasında manidar bir farklılaşma olduğu; hazcılık alt boyutunda bayanlar ile erkekler arasında erkek öğrenciler lehine, yardımseverlik, uyum, güvenlik alt boyutları ortalamalarında ise bayanların lehine anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur.

Koca (2009) kişisel değerler ile kariyer tercihleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu doğrultuda, kişisel değerlerin alt boyutlarıyla kariyer tercihinin alt boyutları arasındaki ilişki incelemiştir. Ayrıca bu alt boyutlar ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiler de incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışmaya Çukurova Üniversitesinde çeşitli fakültelerde eğitim gören bireyler katılmıştır. Araştırmadan elde edilen en genel bulguya göre, kariyer tercihinin etkiyen en önemli değerlerin, 'başarma' ve 'evrensellik' olduğu belirlenmiştir.

Yılmaz (2009) çalışmasında, okul öncesi öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile kişisel değerleri arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, beş üniversitenin okul öncesi öğretmenliği lisans programı dördüncü sınıfa devam eden yüz kırk üç kız, on üç erkek öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın veri toplama araçları; Öğretmenlik Mesleğine Bakış Açısı Tutum Ölçeği ve Üniversite Öğrencileri Kişisel Değerler Ölçeğidir.

Öğrencilere ait kişisel bilgiler için Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumları ile kişisel değerleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bununla birlikte öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ile kişisel değerlerin alt boyutu olan 'Kendini Kontrol' arasında da negatif yönlü anlamlı, 'Kendini Kontrol' alt boyutu ile 'Sosyal Beceri' alt boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı, 'Kendini Kontrol' ile 'Dürüstlük' alt boyutları arasında negatif yönlü anlamlı, 'Entelektüel Olma' ile 'Dürüstlük' alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Özdemir ve Korkulu (2011) yaptıkları araştırmada yükseköğretim gençlerinde mutluluk ve değerler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre değerler ile mutluluk arasında anlamlı ilişki bulunmuştur.

Öztürk-Samur (2011)'un gerçekleştirdiği çalışmada değerler eğitiminin altı yaşındaki çocukların duygusal ve sosyal gelişiminde etkisini araştırmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular, değerler eğitimi programının çocukların duygularını düzenleme, okul hazır bulunuşluğu, sosyal güven, toplam sosyal ve duygusal gelişimlerine olumlu katkı sağladığını ve puan ortalamalarında anlamlı düzeyde artış olduğunu göstermiştir. Değerler Eğitimi Programının kalıcılığını sınamak amacı ile sontest ve kalıcılık testi puan ortalamaları karşılaştırılmış, eğitimin etkisinin sekiz hafta sonunda da korunduğu bulunmuştur.

Aslan (2011) araştırmasında, ilköğretim okullarında verilmekte olan eğitimin karakter eğitime ne düzeyde uygun olduğu ve öğrencilere hangi değerlerin kazandırılması gerektiği sorusuna cevap aranmış ve karakter eğitimi çalışmalarına katkı sağlamak hedeflenmiştir. Araştırmaya Eskişehir'de bulunan resmi ilköğretim okulu öğrencileri, öğretmenleri ve öğrenci velileri katılmıştır. Araştırmanın örneklemini sosyoekonomik seviyesi yüksek mahaller, sosyoekonomik seviyesi düşük mahalleler, ilçe ve köylerden tabakalama yoluyla oluşturulmuştur. Araştırmada, Okulların Karakter Eğitimi Yetkinliği Ölçeği Öğretmen Formu, Okulların Karakter Eğitimi Yetkinliği Ölçeği Öğrenci Formu, Okulların Karakter Eğitimi Yetkinliği Ölçeği Veli Formu ve Yaşayan Değerler Tablosu olmak üzere dört farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Araştırma sonunda elde edilen bulgulara göre, öğretmen, öğrenci ve velilerin ilköğretimde karakter eğitimi ile ilgili en olumlu görüş belirttikleri boyut psikososyal ortam, en olumsuz görüş belirtilen boyutlar ise

paydaşların katılımı ve değerlendirme olmuştur. Öğrencilere kazandırılması gereken değerlerle ilgili öğretmen ve veli görüşlerine bakıldığında, en çok tercih edilen on değerın sekiz tanesinin ortak olduğu, iki tanesinin farklı olduğu görölmüştür. Bu sonuçlara göre, paydaşlarının katılımıyla düzenli olarak değerlendirilen, toplumun üzerinde uzlaştığı temel değerleri kazandırmaya dönük çalışmalar yapılmalıdır.

Dilmaç, Hamarta, Yiğit, Yıldız, Büyükyıldırım (2011) aracılığı ile ortaöğretim öğrencilerinin işlevsel olmayan tutumları ile sahip oldukları insani değerleri incelemek için yapılan araştırma sonucunda, Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Ölçeğinin alt boyutları ile insani değerler ölçeğinin alt boyutları arasında anlamlı ilişkilere rastlanmıştır. Bu kapsamda mükemmelci tutumun hoşgörü, sorumluluk, barışçı olma, dostluk/arkadaşlık alt boyutları ile, onaylama ihtiyacının saygı, sorumluluk, hoşgörü, barışçı olma ile bağımsız tutumun hoşgörü ve sorumluluk ile değişken tutumun hoşgörü ile anlamlı bir ilişkisi olduğu bulunmuştur.

Yıldız ve Dilmaç (2012)'in yaptığı çalışmada, değerler ile kişilik özelliklerini incelemiştir. Araştırmada dışadönüklük ve deneyime açıklık ile değerler arasında pozitif yönlü korelasyon bulunmuştur.

Dilmaç ve Ekşi (2012) öğretmenlerin sahip oldukları değerler ile özgeci davranışlarını mesleki benlik saygısı perspektifinde incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; öğretmenlerin sahip oldukları değerler ve özgeci davranışları ile mesleki benlik saygıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Eser (2012), ilköğretime devam eden öğrencilerin insani değerler düzeyleri ile çevresel tutumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan araştırmada kız öğrencilerin insani değerler puanları erkek öğrencilerden yüksek bulunurken diğeri demografik değişkenler açısından anlamlı fark görülememiştir. Araştırmada öğrencilerin insani değerler ölçeği puanları ile çevresel tutumları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur.

Yıldız (2012) araştırmasında, öğretmen adaylarının benlik saygısı ve kişilik özelliklerini sahip oldukları değerler perspektifinden incelemiştir. Araştırmanın örnekleme tesadüfi örnekleme yöntemi ile Konya ili Selçuk Üniversitesinde eğitimine devam eden öğrencilerden seçilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, bireylerin benlik saygıları ile sahip oldukları değerler arasında anlamlı düzeyde

ilişkilerin olduğunu, sıfatlara dayalı kişilik testinin alt boyutları ile değerler arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu göstermektedir.

Izgar (2013) araştırmasında sekizinci sınıfta eğitiminde devam eden öğrencilere uygulanacak olan değerler eğitimi programının, bireylerin demokratik tutum ve davranışlarına tesirini belirlemeye çalışmıştır. Çalışma Konya il merkezinde bir okulda yürütülmüş, deney grubu olarak belirlenen öğrencilere bu program uygulanmış ve kontrol grubu sadece mevcut programın sürdürmüştür. Uygulamadan önce her iki gruba da ön test uygulanmış, uygulama sonrası ise her iki gruba da son test uygulanmıştır. Araştırma sonucu elde edilen bulgulara göre, değerler eğitimi programı deney grubundaki öğrencilerin demokratik tutum ve davranışlarına etki etmiştir.

Büyükyıldırım (2013), siber mağduriyeti sosyo-demografik değişkenler ve bireylerin sahip olduğu değerler açısından incelemiştir. Araştırma İstanbul ilinde farklı ortaokullarda rastgele seçilen öğrenciler üzerinde yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, insani değerlerin alt boyutları ile siber kurbanlık arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İnsani değerler puanlarında cinsiyete göre manidar bir farklılaşma görülürken, hoşgörü değeri açısından farklılık görülmemiştir. İnsani değerlerin anne eğitim durumu değişkenine göre sorumluluk ve dostluk insani değerleri anlamlı bir farklılaşma gösterirken barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü insani değerlerinin ise anne eğitim durumuna göre manidar bir şekilde farklılaştığı anlaşılmıştır. Sorumluluk ve dostluk insani değer puanlarının anne eğitim durumuna göre manidar bir farklılaşma gösterdiği bulunmuştur. Barışçı olma alt boyutu ile de siber zorbalığı kaç defa yapma durumunun ilişkili olduğu bulunmuştur.

Neslitürk (2013), annelere uygulanan değerler eğitiminin beş-altı yaş çocuklarının sosyal becerilerine etkisini incelemiştir. Araştırma Alanya'da eğitim veren bir ilkokulun anasınıfında öğrencisi olan anneler ile dokuz haftada ve on sekiz oturumda annelere eğitim verilerek düzenlenmiştir. Araştırmanın sonucunda annelere verilen değerler eğitiminin(A.D.E.P.) çocukların sosyal beceri düzeylerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tanrıseven ve Dilmaç (2013)'in araştırmasında, lisede eğitim gören öğrencilerin insani değerleri ile özdüzenleme stratejileri ve motivasyonel inançları

arasındaki yordayıcı ve açıklayıcı ilişkileri ortaya konulmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; insani değerlerin motivasyonel inançları yordadığı, motivasyonel inançların da özdüzenleme stratejilerini yordadığı bulunmuştur. Bu sonuçlar insani değerlerin özdüzenleme stratejileri üzerinde dolaylı etkisini göstermiştir.

Ergün (2013) araştırmasında, genç bireylere uygulanan değerle eğitimi programının ergenlerin öz-düzenleme stratejilerine tesirini incelemiştir. Araştırmada ergenler üzerinde uygulanan değerler eğitiminin onların öz düzenleme stratejilerini artırmış olup olmadığını incelenmektedir. Araştırma 2011-2012 akademik yılında Konya ili Çumra Ticaret Meslek Lisesinde yer alan on birinci sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Öğrencilerden altı kız beş erkek toplam on bir öğrenci deney grubunu, altı kız beş erkek toplam on bir öğrenci de kontrol grubu oluşturmuştur. Uygulama Mart 2012 - Haziran 2012 tarihleri arasında yapılmıştır. Programın hazırlığı tamamlandıktan sonra, üzerinde çalışılacak grup oluşturulmuştur. Gruplar random atamayla belirlenmiştir. Uygulamanın başında deney ve kontrol grubuna ön testler uygulandıktan sonra deney grubuna ders dışında haftada iki saat olarak yirmi oturumdan oluşan değerler eğitim programı etkinlikleri uygulanmıştır. Etkinlikleri araştırmacı hazırlanmıştır. Kontrol grubu ise bu kapsamda bir eğitime alınmamıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir;

1. Ergenlere verilen değer eğitimi öğrencileri öz düzenlemesini artırmıştır.
  2. Ergenlere verilen değer eğitimi öğrencilerin bilişsel strateji kullanımını artırmıştır.
  3. Ergenlere verilen değer eğitimi öğrencilerin öz yeterliliğini artırmıştır.
  4. Ergenlere verilen değer eğitimi öğrencilerin içsel değerini artırmıştır.
  5. Ergenlere verilen değer eğitimi öğrencilerin sınav kaygısını azaltmıştır.
- Ergenlere verilen değer eğitiminden elde edilen bulgular ışığında; ergenlere verilen değer eğitiminin, onların öz düzenleme stratejilerinin gelişimine olumlu etkileri olduğu sonucuna varılmıştır.

Peker (2013) problemleri internet kullanımı ve siber zorbalık sorunu yaşayan ergenlere yönelik insani değerler yönelimli psiko-eğitim programı geliştirip etkililiğini incelemiştir. Bu araştırma, 2012-2013 yılları içinde Sakarya ili Adapazarı merkez ilçesinde bir lisede öğrenim gören dokuzuncu ve onuncu sınıf öğrencileri

arasından yansız olarak seçilmiş 24 öğrenci ile yürütülmüştür. İnternette Bilişsel Durum Ölçeği ve Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği'nin siber zorbalık formundan en yüksek puanı ve İnsani Değerler Ölçeği'nden en düşük puanı alan öğrenciler arasından kura çekilerek denekler seçilmiş ve araştırma gruplarına (deney n=12, kontrol n=12) seçkisiz atama yapılmıştır. Deney grubuna, problemlerli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarını azaltmaya yönelik olarak hazırlanmış insani değerler yönelimli psiko-eğitim programı uygulanırken, kontrol grubuna ise herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Araştırma bulgularına göre; insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının, araştırmanın bağımlı değişkenlerini oluşturan problemlerli internet kullanımı ve siber zorbalık üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemlerli internet kullanımı ve siber zorbalık düzeylerini azaltmada etkili olduğunu ve bu etkinin iki aylık izleme sonucunda kalıcılığını koruduğunu göstermiştir. Kontrol grubunda ise problemlerli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarının düzeyinde bir değişim olmadığı belirlenmiştir.

Gümüş (2013) ortaöğretim kurumlarında disiplin cezası almasına sebep olan öğrenci davranışlarını sınıf düzeyi, erkek yada kız olma, okul türü, zaman gibi değişkenlere göre incelemiş ve değerler perspektifinden ele almıştır. Bu kapsamda araştırmacı rehberlik servislerinden, okul idaresinden ve din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinden destek almıştır. Araştırma sonucunda disiplin arşivine yansıyan ceza gerektirecek davranışlarda zaman içerisinde farklılaşmaların olduğu anlaşılmıştır. Bu değişikliklerin öğrenci, öğretmen, veli ve idare bağlantılarında meydana geldiği net olarak görülürken bu durumun nedeninin değişen değer algısı ile ilgili olduğu saptanmıştır.

Akgül (2013) araştırmasında, ortaöğretim öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algıları ile insani değerleri benimseme düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu amaçla 'Okul İklimi Öğrenci Ölçeği' ile 'İnsani Değerler Ölçeği' kullanılmıştır. Araştırma; Elazığ ilinde genel lise, meslek lisesi, anadolu lisesi ve fen lisesi olmak üzere toplam yirmi bir lisede bin doksan dört öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; farklı lise türüne devam etmekte olan öğrencilerin insani değerlere ilişkin algıları arasında sorumluluk, saygı, hoşgörü ve dürüstlük boyutlarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Korelasyon analizi

sonuçlarına göre; öğrencilerin okul iklimi algılarının, insani değerleri benimseme düzeyleri ile istatistiki olarak anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca, regresyon analizi sonuçlarına göre; okul iklimi algısının, öğrencilerin insani değerleri benimsemelerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özdaş (2013)'in yaptığı araştırmanın amacı ortaokul öğretim programlarında yer alan değerlerin kazandırılma düzeyinin belirlenmesi ile bu programın hedef kitlesini teşkil eden öğrencilerde istenmeyen davranışların görülme sıklığını saptamaktır. Bu temel hedefe bağlı olarak araştırmada aşağıdaki alt amaçlara cevap aranmıştır. Betimsel araştırma modellerinden karma araştırma modelinde yürütülen araştırmanın evreni, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Batman merkezde yer alan elli altı okulda (elli bir resmi ve beş özel okul) görev yapan bin dört yüz elli öğretmenden oluşmaktadır. Örneklem ise bu evrenden basit seçkisiz örnekleme ile seçilen otuz dört (otuz resmi ve dört özel okul) okulda görev yapan beş yüz doksan öğretmenden (beş yüz kırk beş resmi okul ve kırk beş özel okul) oluşturulmuştur. Verilerin analizinden şu sonuçlar elde edilmiştir: Araştırmaya katılan öğretmen görüşlerine dayalı olarak, ortaokul öğretim programlarında yer alan değerlerin 'Bireyler arası ilişkiler', 'Milli Değerler', 'Evrensel Değerler' ve 'Özerklik' boyutlarındaki değerler 'Kısmen Yeterli' düzeyinde kazanılmış olduğu belirlenmiştir. Sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ortaokullarda değerlerin kazandırılma düzeyi ile istenmeyen öğrenci davranışlarının görülme sıklığı arasında negatif yönlü manidar bir ilişkinin olduğu saptanmıştır.

Seki (2014), ergen bireylerin sosyal görünüş kaygılarını ve öznel iyi oluşlarını sahip olduğu değerler perspektifinden incelemiştir. Araştırmanın örneklemini Konya ilinde eğitimine devam eden, rastlantısal olarak seçilen ergenler oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır; insani değerler ölçeği alt boyutları ile öznel iyi oluş ölçeğinin alt boyutları arasında artı yönlü manidar bir ilişkinin bulunduğu, genç bireylerin sosyal görünüş kaygıları ile öznel iyi oluş ölçeğinin alt boyutlarının eksi yönlü manidar bir ilişkisinin olduğu görülmüştür. Ayrıca sosyal görünüş kaygısı ile insani değerler ölçeğinin alt boyutları arasında eksi yönlü manidar bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Yapılan regresyon analizinde insani değerler ölçeğinin hoşgörü alt boyutunun sosyal görünüş kaygısını açıkladığı bulunmuştur. Ayrıca insani değerler ölçeğinin alt boyutlarından bir çoğunun öznel iyi

oluş ölçeğinin pozitif duygular, önemli insanlarla ilişkilerde doyum, hayat doyumunu, aile ilişkilerinde doyum alt boyutunu açıkladığı bulunmuştur.

Tosun (2014) evli bireylerin sahip oldukları değerler, yılmazlık ve çatışma çözme stilleri arasındaki yordayıcı ilişkileri ortaya koymuştur. Araştırma örneklemini 2013-2014 yılındaki evli bireyler arasından rastlantısal küme örnekleme yöntemi ile seçilmiş yüz yetmiş üçü bayan, iki yüz ikisi erkek, toplam üç yüz yetmiş beş evli bireyden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda yılmazlığı etkileyen en önemli değişkenin değerler olduğu görülmektedir. Bu durum evli bireylerin sahip oldukları değerlerin yılmazlık düzeylerine göre farklılaşacağını ortaya koymaktadır. Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre çatışma çözme stillerini etkileyen ikinci en önemli değişken evli bireylerin sahip oldukları değerlerdir. Bu sonuca göre evli bireylerin kullandıkları çatışma çözme stilleri sahip oldukları değerlere göre farklılaşmaktadır. Ayrıca çatışma çözme stillerini etkileyen ikinci en önemli değişkenin evli bireylerin yılmazlıklarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum evli bireylerin kullandıkları çatışma çözme stillerinin yılmazlık düzeylerine göre farklılaşacağını ortaya koymaktadır.

Baş (2014), araştırmasına yükseköğretime devam eden bireylerde değerler ve yaşamda anlam arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Değerler ile yaşamda anlam (aranan anlam, mevcut anlam) arasındaki yordayıcı ilişkileri ortaya koymuştur. Çalışma grubu rastlantısal olarak seçilmiş olup, Konya il merkezinde eğitimine devam eden öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini beş yüz seksen dokuzu bayan üç yüz yirmi biri erkek, toplamda dokuz yüz on yükseköğretim öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda mevcut anlam ile toplumsal değerler, maneviyat, insan onuru, özgürlük, fütüvvet, kariyer değerleri, ve entelektüel değerler arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Mevcut anlam ile materyalistik değerler ve romantik değerler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Aranan anlam ile toplumsal değerler, materyalistik değerler, romantik değerler, özgürlük, kariyer değerleri ve entelektüel değerler arasında artı yönlü manidar bir ilişki bulunmuştur. Aranan anlam ile maneviyat arasında eksi yönlü manidar bir ilişki bulunmuştur. Aranan anlam ile insan onuru arasında manidar bir ilişki bulunmamıştır. Mevcut anlamın önemli yordayıcıları olarak maneviyat, fütüvvet ve materyalistik değerler bulunmuştur. Diğer alt boyutların mevcut anlamı anlamlı düzeyde yordamadığı

bulunmuştur. Aranan anlamın önemli yordayıcıları olarak romantik değerler, maneviyat ve özgürlük bulunmuştur. Diğer alt boyutların aranan anlamı anlamlı düzeyde yordamadığı bulunmuştur.

Ateş (2014), 2012-2013 eğitim öğretim yılında değerler eğitimi (kazanımlarının kazandırılması, değerler eğitiminin gerekliliği, değerler eğitiminin nasıl verilmesi gerektiği, ne tür değerlerin öncelikli olarak verilmesi gerektiği, evrensel ve yerel değerler arası çatışmaların nasıl çözüleceği, öğretmenin değeri kazandırmadaki rolü gibi) konularında öğretmen görüşleri araştırılmıştır. Nitel araştırma yaklaşımıyla İstanbul Ataşehir'de görevine devam eden on altı öğretmene 2012-2013 yıllarında araştırmacı tarafından oluşturulan görüşme formu sorulmuştur. Araştırmaya dokuz erkek, yedi kadın toplam on altı eğitimci katılmıştır. Araştırma ile ilgili olarak çeşitli branş, sınıf öğretmenleri ve psikolojik danışmanla görüşme yapılmıştır. Araştırma sonucunda şu verilere ulaşılmıştır: 1.Katılımcılar (eğitimciler), değerler eğitiminin çok önemli bir ihtiyaç olduğunu, ailelerin çocuklara evrensel değerleri kazandırmakta yetersiz kaldıklarını, medyanın, STK'ların, sosyal paylaşım sitelerinin, sokağın desteği olmadan verilecek bir değerler eğitiminde okulun da tek başına yetersiz kalacağını, kaldığını belirtmişlerdir. 2.Şuan yapılan sistemde değerler eğitimi uygulamalarının daha çok kâğıt üzerinde kaldığı katılımcılar tarafından ortaya konulmuştur. 3.Gümümüz eğitim öğretiminde değerler eğitimi konularının öğrencinin başarısı üzerinde etkisinin olmadığından dolayı öğrenci ve veli nazarında ağırlığının olmadığı görülmektedir. 4.Değerler eğitimi konuları okulda, sosyal faaliyetler ya da etkinlikler olarak planlanması gerektiği görülmüştür.

Uzun (2014), araştırmasında sınıf öğretmenlerinin sahip olduğu bireysel değerler ile akademik iyimserlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelenmesidir. Araştırmanın örneklemini Ankara ili merkez ilçelerinden seçilen on dokuz ilkokulda görev yapan üç yüz doksan sekiz sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde seçkisiz oranlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin sahip oldukları değer tiplerini belirlemek amacıyla Portre Değerler Anketi ile öğretmenlerin akademik iyimserlik düzeylerini belirlemek amacıyla da Akademik İyimserlik Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin en çok evrenselcilik en az ise güç değerine yöneldikleri, cinsiyet ve mesleki kıdem değişkenlerinin öğretmen görüşlerinde farklılıklar ortaya çıkardığı

görülmüştür. Araştırma sonunda sınıf öğretmenlerinin sahip oldukları değer tipleri ile akademik iyimserlik düzeylerinin artı yönlü manidar bir ilişkiye sahip olduğu ve değer tiplerinin akademik iyimserliğin anlamlı yordayıcısı olduğu sonucuna varılmıştır.

Ateş (2014), Araştırmasında, Üstün Yetenekli Öğrencilerin akranlarına göre belirlenmiş milli ve manevi değerlerin ediminde pozitif yönde farklılığını belirlemiştir. Araştırma 2013-2014 öğretim yılı, Üstün yetenekli on beş öğrenciden oluşan grup üzerine yapılmıştır. Araştırmaya katılacak deneklerin belirlenmesinde WISC-R testi sonuçları dikkate alınmıştır. Ülkemizde Üstün Yetenek için geçerli sayılan yüz yirmi WISC-R değeri kriter alınarak test sonucu yüz yirmi ve üzeri olan öğrenciler grubu oluşturulmuştur. 14 haftalık eğitimi kapsayan süreç öncesi ve sonrasında yapılan "Hedef Davranış Gelişim Ölçeği" değer farklılıkları hesaplanarak sonuçlar elde edilmiştir. Analizler sonucunda Ön-Test "Hedef Davranış Gelişim Ölçeği" puanları ile Son-Test "Hedef Davranış Gelişim Ölçeği" puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir farklılık elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda Üstün Yetenekli Öğrencilerin tamamında anlamlı bir farklılık elde edilmiştir. Araştırma sonucu ile Üstün Yetenekli Öğrencilerin karakter edimindeki başarı düzeyleri belirlenmiştir.

Keskin (2014), araştırmasında sınıf öğretmeni adaylarının, insani değerlere sahip olma düzeylerini incelemiştir. Tarama modeli ile yürütülen araştırmada bireylerin sahip oldukları değerleri incelemek amacı ile değerler ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin alt boyutları "toplumsal değerler", "kariyer değerleri", "entellektüel değerler", "maneviyat", "materyalistik değerler", "insan onuru", "romantik değerler", "özgürlük" ve "fütüvvet"tir. Ölçek Sakarya Üniversitesinde eğitim gören iki yüz yetmiş iki sınıf öğretmenliği bölümü öğrencisine uygulanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; entelektüel değer, özgürlük ve maneviyat alt boyutlarında bayanların, maneviyat alt boyutunda ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin, toplumsal değer ve maneviyat alt boyutlarında liseden mezun olma ve maneviyat boyutunda anne babası ilkokul mezunu olma durumu lehine manidar bir farklılaşma görülmüştür.

Dilmaç, Arıca ve Cesur (2014) Türkiye’de değerler ölçeğinin geliştirilmesi üzerine geçerlik ve güvenirlik çalışması yürütmüşlerdir. Çalışmanın amacı

yetişkinler için geliştirilen değerler ölçeğinin psikometrik özelliklerini ortaya koymaktır. Analiz sonuçlarına göre, ilk psikometrik bulgular değerler ölçeğinin güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olarak kullanılabilceğini göstermektedir.

Karababa, Oral ve Dilmaç (2014) araştırmasında, ergen bireylerin insani değerlerinin amaç ve başarı yönelimlerini yordamadaki rolünü incelemiştir. Araştırmaya Denizli’de ortaöğretim kurumlarında eğitimine devam eden dört yüz yirmi bir ergen katılmıştır. Araştırmadan şu bulgular elde edilen bulgular ışığında, insani değerlerin öğrenme amaç yönelimini manidar düzeyde yordadığı bulunmuştur.

Baş ve Hamarta (2015) bireylerin sahip oldukları değerlerin yaşamın anlamına tesirini ve erkeklerde ya da bayanlarda değerler ile yaşamın anlamının değişiklik gösterip göstermediğini araştırmışlardır. Çalışma grubu olarak Konya ilinde eğitim gören dokuz yüz on yükseköğretim öğrencisi seçilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; değerlerin yaşamın anlamını yordadığı, değerlerin bir bölümünün cinsiyete bağlı olarak değiştiği bir bölümünün ise değişmediği ve cinsiyete bağlı olarak bireylerde yaşamın anlamının değişmediği bulunmuştur.

Yavuz, Dilmaç, Derinbay (2015), öğretmenlerin ve okul idarecilerinin değerlerini farklı değişenler perspektifinde incelemiştir. Yapılan araştırma sonucunda; Schwartz değerler ölçeğinin uyum ve geleneksellik alt boyutları erkek ya da bayan olma durumu açısından değişmekte, bireylerin eğitim durumları ise uyarılma, güç ve güvenlik alt boyutları açısından değişiklik göstermekte, öğretmen ya da idareci olma durumu ise hazcılık alt boyutunda değişiklik göstermekte, uyum boyutunda branşa göre değişiklik gözlenmezken yardımseverlik, güvenlik, güç, uyarılma, evrensellik, başarı, öz-yönetim, hazcılık, geleneksellik, alt boyutlarında değişiklik ve çalışma yılına göre öz-yönetim ve uyarılma alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Büyükıldırım ve Dilmaç (2015) siber mağduriyeti, sosyo-demografik değişkenler ve insani değerler perspektifinden araştırmışlardır. Araştırmaya İstanbul ilinde lisede eğitim gören rastlantısal olarak seçilen bin yirmi sekiz kişi katılmıştır. Araştırma bulgularına göre, siber mağdurluk ile insani değerler arasında eksi yönlü manidar bir ilişki görülürken, insani değerler ölçeğinin barışçı olma alt boyutunun, siber zorbalığı tekrar etme durumu alt boyutuna göre manidar düzeyde farklılaştığı bulunmuştur.

Tosun ve Dilmaç (2015)'in evli bireyler üzerinde yürüttükleri araştırmada, evli bireylerin sahip oldukları değerler ile çatışma çözüme stilleri ve yılmazlık arasındaki yordayıcı ilişkileri ortaya koymak ve bu ilişkiden hareketle oluşturulan modeli test etmek amaçlanmıştır. Araştırma örneklemini 2013-2014 yılındaki evli bireyler içerisinden rastlantısal yolla seçilmiş yüz yetmiş üçü bayan, iki yüz ikisi erkek, toplam üç yüz yetmiş beş evli bireyden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda yılmazlığı etkileyen en önemli değişkenin değerler olduğu görölmektedir. Bu durum evli bireylerin sahip oldukları değerlerin yılmazlık düzeylerine göre farklılaşacağını ortaya koymaktadır. Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre çatışma çözüme stillerini etkileyen ikinci en önemli değişken evli bireylerin sahip oldukları değerlerdir. Bu sonuca göre evli bireylerin kullandıkları çatışma çözüme stilleri sahip oldukları değerlere göre farklılaşmaktadır. Ayrıca çatışma çözüme stillerini etkileyen ikinci en önemli değişkenin evli bireylerin yılmazlıklarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum evli bireylerin kullandıkları çatışma çözüme stillerinin yılmazlık düzeylerine göre farklılaşacağını ortaya koymaktadır.

Seki ve Dilmaç (2015)'in ergenler üzerinde yürüttükleri araştırmada bireylerin öznel iyi oluşları ve sosyal görünüş kaygıları ile sahip oldukları değerler arasındaki yordayıcı ilişkiler incelenmiştir. Araştırmaya toplamda Konya ilinde ortaöğretim kurumlarında eğitim gören altı yüz öğrenci katılmıştır. Araştırma sonucunda bireylerin sahip oldukları değerlerin öznel iyi oluş ve sosyal görünüş kaygılarını yordadığı, sosyal görünüş kaygısının öznel iyi oluş üzerinde tesiri olduğu bulunmuştur.

2.5.2 Gelecek Beklentileri ile İlgili Araştırmalar

Hız (1994) alışmasını, Muğla'daki gençler üzerinde uygulamıştır. Gençlerin içinde bulunduğu sorunların hangi düzeyde olduğu, sorunlarının nedenleri, sorunlarının çözümlenebilme imkânları saptanmaya çalışılmıştır. Kişisel olgularla toplumsal olguları ilişkilendirme çabası, aile sisteminin de önemi göz önünde bulundurularak sosyal-psikolojik nitelikte bir ele alışı zorunlu kılmış, sorunlar genel bir toplumsallaşma çerçevesi içinde incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı, genç nüfusun belli bir kesitini temsil eden bir grubun (Muğla'daki gençler) ok yönlü bir betimlemesini yapmaktadır. Bunu gerçekleştirmeye çalışırken, gençlik sorunlarını

sadece Muğla'da bulunan gençlerin sorunları olarak değil, bu grubun değişen toplumun bir parçası olduğu da göz önünde tutularak, bunların sosyalleşme çevrelerinden kaynaklanan sorunlar çerçevesinde bağlantısının kurulabileceğini ortaya koymaktadır.

Aşan (1996) araştırmasında Türk örneklem kümesinin geleceğe ilişkin beklentilerinin değerlendirilmesini amaçlamıştır. Seksen orta yaş ve üstündeki yetişkin ve yüz üniversite öğrencisi üzerinde yapılan araştırmada, insanların beklentileri aşağıda sıralanan değişkenler çerçevesinde incelenmiştir: Beklenti Hedefleri (kişilerin kendilerinin, ülkelerinin, ve dünyanın geleceğine ilişkin genel beklentileri); Beklenti Çeşitleri (faktör analiz öncesinde sağlık, düşünsel gelişim, önem verilen insanlarla ilişkiler, maddi durum ve manevi inanç olmak üzere beş alanda verilen beklenti çeşitleri faktör analiz sonrası iki alanda toplanmıştır; kişisel beklentiler ve ilişkilere yönelik beklentiler); Beklenti Odakları (kişilerin kendilerine yönelik ve başkalarına yönelik beklentileri); Beklenti Çeşitleri Üzerindeki Kontrol Algısı ve Beklenti Çeşitleri Üzerindeki Önem Algısı. İyimserlik yada kötümserlik, kişilerin kendilerine ilişkin beklentileriyle, başkalarına ilişkin beklentileri arasındaki fark olarak düşünülmüştür. Beklenti Hedeflerinin değerlendirmesine ilişkin sonuçlar, insanların kendi geleceklerine ilişkin beklentilerinde, ülkelerinin ve dünyanın geleceğine oranla daha olumlu olduklarını göstermiştir. Kendi geleceklerine ilişkin beklentilerinde yaş gruplarına ve cinsiyete ait farklılıklar gözlenmiştir; yetişkin kadınların yetişkin erkeklere ve her iki cinsiyetteki öğrencilere oranla daha olumlu oldukları bulunmuştur. Beklenti Odakları ve Beklenti Çeşitlerinin temel etkilerinin yanı sıra, 2 (Yaş Grubu) x 2 (Beklenti Odakları) x 2 (Beklenti Çeşitleri) arasında etkileşim bulunmuştur. Öğrenciler kişisel alana ait beklentilerinde yetişkinlerden daha olumluyken (sağlık, düşünsel gelişim, and maddi durum), yetişkinler ilişki alana ait beklentilerinde (önem verilen insanlarla ilişkiler ve manevi inanç) öğrencilerden daha olumludur. İyimserliğin, kişisel alana ait beklentilerle anlamlı ve doğru orantılı bir ilişki içinde olduğu bulunmuştur. Beklenti çeşitleri üzerindeki Kontrol ve önem Algısı ile kişilerin beklentilerindeki olumluluk derecesi arasında doğru orantılı bir ilişki gözlenirken, artan Yaş ile birlikte Kontrol Algısında düşme olduğu bulunmuştur.

Konan (1997) araştırmasında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde öğrenimine devam eden lisans öğrencilerinin ruhsal halleri ve ruhsal halleriyle gelecek beklentileri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen tanımlayıcı ve analitik yönleri olan epidemiyolojik araştırmaya toplam yedi yüz otuz dokuz öğrenci almıştır. Öğrencilere otuz iki sorudan oluşan sosyo kültürel özelliklerini belirlemeye yönelik bir anket ile 90 sorudan oluşan öğrencilerin ruhsal durumlarını tespit etmeye yönelik S-C-L 90- R ölçeği uygulanmıştır. Araştırmada S-C-L 90-R ölçeğine göre öğrencilerin genel semptom ölçüm puan aritmetik ortalaması 1.05 (+0.027) olduğu tespit edilmiş ve yedi yüz otuz dokuz öğrenciden üç yüz yirmi dört (%43.8) öğrencide psiko-patoloji olabileceği tespit edilmiştir. Araştırmada öğrencilerin gelecekle ilgili beklenti ve kaygılarının ruh sağlıklarını önemli ölçüde etkilediği bulunmuştur.

Güleri (1998) yürüttüğü araştırmada yükseköğretimde okuyan ve işçi gençlerin gelecek zamanla ilgili beklentilerini ve iyimserlik-kötümserlik düzeylerini incelemiştir. Araştırma İstanbul ilinde yapılmış ve on altı-yirmi dört yaş aralığındaki bireyler katılmıştır. Sonuç olarak gençlerin gelecekler ilgili en önemli beklentisinin “iyi bir iş” olduğu, bunun ardından “samimi arkadaşlıklar” geldiği görülmektedir. İşçi gençler bir işe sahip olduklarından ötürü birinci sırada “iyi bir eşe” sahip olmayı beklemektedirler.

Sezer (2003) bir işte çalışan gençler ile eğitimine devam eden gençlerin geleceğe dönük negatif beklenti seviyelerinin bazı değişkenlerle olan ilişkileri incelemiştir. Araştırmanın örneklemini Elazığ ve Erzurum il merkezlerinde lise bir, iki ve üçüncü sınıfa devam eden yüz kırk beş öğrenci ile bir iş yerinde çalışan yüz kırk yedi genç oluşturmaktadır. Okuyan gençlerden yetmiş üçü kız, yetmiş ikisi erkek, çalışan gençlerin ise atmış ikisi kız, seksen beşi ise erkektir. Çalışan ve okuyan gençlerin geleceğe yönelik olumsuz beklenti düzeyleri, Beck (1974) tarafından geliştirilen ve Durak tarafından geçerlik ve güvenilirliği yapılmış olan "Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ)" ile ölçülmüştür. Araştırmanın bulguları şöyledir; 1. Çalışan gençlerin geleceğe yönelik olumsuz beklenti düzeyleri, okuyanlara göre yüksek çıkmıştır. 2. Çalışanlardan iş verenle akrabalık bağı olanları umutsuzluk düzeyi, akraba olmayanlara göre daha az bulunmuştur. Çalışanların cinsiyetleri ve yaş değişkenleri, onların beklenti düzeyleri üzerinde etkili değildir. SED çalışan

gençlerin beklenti düzeylerini etkilemektedir. 3. Okuyan gençlerin öğrenim düzeyleri ve SED İeri onların geleceğe yönelik olumsuz beklentileri üzerinde etkili değildir. Cinsiyet, akademik başarı ve yaş faktörlerinin okuyan gençlerin beklenti düzeylerini etkilediği görülmüştür. Okuyan gençlerden on üç-on beş yaş grubundakiler ile on altı- on sekiz yaş grubundaki gençlerin geleceğe yönelik olumsuz beklenti düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. 4. Elazığ il merkezinde çalışan gençler ile Erzurum'da çalışan gençlerin geleceğe yönelik olumsuz beklenti düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Elazığ il merkezinde okuyan gençler ile Erzurum'da okuyan gençlerin geleceğe yönelik olumsuz beklenti düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Yavuzer, Demir, Meşeci ve Sertelin (2005), ortaöğretim ve yükseköğretime devam eden bireylerin geleceğe yönelik beklentilerini tespit etmeyi amaçlamıştır ve bu doğrultuda rastlantısal olarak İstanbul'daki lise ve üniversitelerden dokuz yüz doksan iki öğrenciye gelecek beklentisi envanteri uygulamıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; yükseköğretim ve ortaöğretim gençliğinin gelecek zamanla ilgili beklentilerinin benzer doğrultuda olduğu, beklentilerin genellikle “kazanç sağlamak”, “statü elde etmek”, “mesleklerinde başarılı olmak” ve “evlilik” alanlarında yoğunlaştığı görülmüştür. Ayrıca bazı noktalarda da farklılaşmalar olduğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda üniversiteli gençler “hayatla ilgili bir felsefe oluşturmayı” amaç edinirken, lise gençliğinin “aileden ayrı hür bir hayat yaşamayı” ve “karşı cinsle daha samimi ve özel ilişkiler kurmayı” amaç edindiği görülmektedir.

Turan (2007) çalışmasını, Ankara'nın Haymana ilçesindeki lise son sınıf öğrencilerinin geleceklerine ilişkin beklentilerini ve cinsiyet, alan / bölüm, aile yapısı, ekonomik durum gibi değişkenlerin bu beklentilerde oluşturduğu farklılıkları ortaya koymak amacı ile gerçekleştirmiştir. Çalışma grubunu Haymana'daki yetmiş beşi kız yüz yirmi biri erkek toplam yüz doksan altı öğrenci oluşturmuştur. Araştırma sonucunda öğrencilerin beklentilerini en fazla belirleyen değişken, üniversite sınavı olarak ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin, yüksek öğrenimin hayatlarına olumlu yönde etki edeceği ve büyük bir oranla aile ekonomisine katkıda bulunmak gerekliliği düşünceleri en belirgin beklentiler olarak belirlenmiştir.

İmamoğlu ve Güler-Edwards (2007) ergenlerin gelecekler ilgili yönelim örüntülerinin tespit edilmesi ve bunların Dengeli Bütünleşme ve Ayrışma Modelinin

öngördüğü benlik tiplerine göre nasıl değiştiğini incelemiştir. Araştırmaya yüz yirmi beş erkek ve yüz yetmiş bayan olmak üzere toplam iki yüz doksan beş yükseköğretim öğrencisi katılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, bireylerin gelecek yönelimleri planlı, kaygılı ve olumlu olarak kategorize edilmiştir. Olumlu ve olumsuz benlik tiplerinin geleceğe yönelik beklentilerinde manidar bir farklılaşma bulunmuştur.

Çaylar (2010) araştırmasında, üniversite öğrencilerinin gelecek beklentilerine etki ettiği düşünülen kontrol odağı ve anne baba tutumları faktörlerinin birbirleriyle ilişkileri ve bireylerin depresyon, anksiyete hislerine olan etkisini araştırmıştır. Çalışmanın örneklemini, Uludağ Üniversitesinde çeşitli fakültelerde eğitim gören on sekiz- yirmi dört yaşları arasında yüz kırk yedi kadın ve doksan beş erkek olmak üzere toplam iki yüz kırk iki kişi oluşturmaktadır. Bu fakültelerin birinci ve dördüncü sınıfında eğitim gören öğrencilerden gönüllü olanlara bu uygulama yapılmıştır. Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla Sosyo-demografik Veri Formu, Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği, Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği, Beck Depresyon Ölçeği, Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, gönüllü öğrencilerden yazılı ve imzalı onam alındıktan sonra uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda; depresyon, durumluluk-sürekli kaygı ile kontrol odağı ve anne baba tutumları arasında, depresyon, durumluluk kaygı, sürekli kaygı arasında, Mezuniyet sonrasında iş bulmayla ilgili beklenti düzeylerinin depresyon, durumluluk-sürekli kaygı düzeyleri arasında pozitif yönde güçlü ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Öğrencilerin mezuniyet sonrasındaki iş ve kariyer yaşamı konusunda plan yaptıkları, okulu bitirdikten sonra iş bulma ve çalışma koşullarıyla ilgili iyi düzeyde beklentiye sahip oldukları, mezuniyet sonrasında bölümü ve eğitim düzeyine uygun bir iş bulabileceklerini düşündükleri, mezuniyet sonrasında çalışma hayatında istedikleri ve hak ettikleri kariyere ulaşamayacakları düşüncesine katılmadıkları sonuçları elde edilmiştir. Bu veriler öğrencilerin gelecek yaşamları konusunda umutsuz olmadıklarını gösteren bulgulardır.

Bayoğlu ve Puruçuoğlu (2010) araştırmasında korunmaya ihtiyacı olan on üç- on sekiz yaş aralığındaki gençlerin gelecek beklentileri ve sosyal destek algılarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışma Ankara ilindeki Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı yurtlardaki gençler üzerinde yürütülmüş ve elde edilen

bulgulara göre gençlerin geleceğe dönük beklentilerinin yoğun olarak meslek edinme, eğitim ve ekonomik alanlarda olduğu, kızların erkeklere oranla daha fazla sosyal desteğe sahip olduğunu algıladıkları, bireylerin desteği daha çok öğretmenlerinden ve samimi arkadaşlarından gördükleri bulunmuştur.

Tuncer (2011) Yüksek öğretim gençliğinin gelecek beklentileri üzerine yürüttüğü araştırmadan elde edilen bulgulara göre Meslek Yüksek Okuluna devam eden bayan öğrencilerin erkek öğrencilere oranla gelecek beklentileri daha yüksek bulunurken, üç-dört kardeşi olanlar ile beş ve üstü kardeşi olan gençler arasında da manidar düzeyde farklılaşma görülmüştür.

Şimşek (2011) araştırmasında, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki ortaöğretim kurumlarında eğitim gören gençlerin farklı kapsamdaki gelecek beklentilerini ve bunlara tesiri bulunan etmenleri belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma bölgedeki elli dört lisede ve bin yüz altı öğrenci ile yürütülmüştür. Sonuç olarak gençlerin geleceğe yönelik beklentilerinin sosyal, kişisel ve mesleki, ekonomik, eğitsel alt boyutlarda ortanın üstünde bulunduğu görülmüş ve gençlerin en fazla doktorluk ve öğretmenliği tercih ettiği görülmüştür. Ayrıca gençlerin beklentileri okulu bırakma eğilimine, disiplin cezası alma durumuna, eğitim kurumunun bulunduğu şehir ve sınıf seviyesine göre farklılaşmaktadır.

Eryılmaz (2011a) çalışmasında ergenlerin öznel iyi oluşları ile olumlu gelecek beklentileri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bu kapsamda Ankara'daki bir grup ergenle çalışmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, geleceğe dönük olumlu beklentilere sahip ergenlerin, öznel iyi oluş seviyelerinin de yükseldiği görülmüştür.

Kaya (2013) yükseköğretime devam eden bireylerin gelecek beklentilerini araştırmıştır. Araştırma Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde eğitim gören bir grup öğrenci ile gerçekleştirilmiş olup elde edilen bulgular araştırmanın yürütüldüğü bölüm olan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin geleceğe yönelik beklentilerinde işe yerleşme, ekonomi, eğitim ve yaşamın olumlu bir tesiri bulunurken, gelirin eksi yönlü bir tesiri bulunmuştur.

Uluçay, Özpolat, İşgör ve Taşkesen (2013) çalışmasında ortaöğretim gençliğinin lise türüne bağlı olarak gelecek beklentilerinin tespitini ve diğer lise türleri ile Güzel Sanatlar Lisesinin gelecek beklentisi ekseninde mukayese edilmesini hedeflemiştir. Bu amaçla çeşitli lise türlerinde eğitimine devam eden, yaşları on beş ile on dokuz arasında değişen dokuz yüz yirmi altı öğrenci ile çalışma sürdürülmüş ve araştırma sonucunda en düşük gelecek beklentisine sahip bölümün “müzik” olduğu en yüksek gelecek beklentisine sahip lise türünün “Spor Lisesi” olduğu bulunmuştur. Ayrıca araştırma sonuçları diğer araştırmalarla mukayese edildiğinde, gençlerin gelecekle ilgili beklentilerinin meslek edinme ve eğitimle alakalı olduğu, diğer bazı beklentilere ise bireyin okuduğu lise türünün etki ettiği görülmüştür. Örneğin İmam Hatipli öğrenciler, toplum ve dinle ilgili beklentilere daha fazla sahipken, spor lisesindekiler sağlıklı yaşamla ilgili daha yüksek beklentilere sahip bulunmuştur.

Karakoç, Bingöl ve Karaca (2013) ortaöğretime devam eden bireylerin öznel iyi oluşlarıyla, olumlu gelecek beklentisi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Aynı zamanda bu ilişkinin erkek ya da kız olma ve akademik başarı perspektifinden incelenmesi hedeflenmiştir. Araştırmaya liseye devam eden toplam bin iki yüz sekiz öğrenci katılmış ve elde edilen bulgulara göre ölçeklerin alt boyutları arasında pozitif yönlü manidar bir ilişki görülmüştür. Yani bireylerin gelecekle ilgili beklentileri olumlu oldukça, öznel iyi oluşları da artmaktadır.

Koçyiğit (2014) araştırmada, cinsiyete ve ait olma düzeylerine göre üniversite öğrencilerinin geleceğe yönelik tutumları incelemiştir. Bu amaçla sekiz yüz üniversite öğrencisinden oluşan örneklemden, Kişisel Bilgi Formu, Ait Olma Ölçeği ve Geleceğe Yönelik Tutum Ölçeği kullanılarak elde edilen verilerin analizi ile araştırmanın denenceleri test edilmiştir. Bulgular, üniversite öğrencilerinin geleceğe yönelik tutumlarının cinsiyete göre anlamlı olarak değişmediğini göstermiştir. Ait olma düzeylerine göre incelendiğinde, aileye, arkadaş grubuna ve mesleğe ait olma düzeyleri yüksek olan üniversite öğrencilerinin geleceğe yönelik tutumlarının daha olumlu, daha planlı ve daha az kaygılı olduğu bulunmuştur.

2.5.3.Madde Bağımlılığında Korunmada Öz-Yeterlik ile İlgili

Araştırmalar

Öz-yeterlik inançları ile sigarayı bırakma ya da yeniden başlamama durumları arasında etkileşimsel bir ilişki vardır. Güçlü öz-yeterlik inançları bırakma durumlarını olumlu yönde etkilerken, sigaranın bırakılması ve yeniden başlama durumunun ortaya çıkmaması da öz yeterlik inançlarını güçlendirmektedir (Carey ve Carey, 1993; Akt: Yazıcı ve Özbay, 2004).

Yazıcı ve Özbay (2004) yükseköğretim öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışmasında sigara içme süresi ile öz-yeterlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, bireylerin sigara içme süresi arttıkça, öz-yeterlik inançlarının düştüğü görülmüş ve bunun nedeni olarak sigaranın bağımlılık etkisinin süreye bağlı olarak arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Başka bir araştırmada ise, yüksek öz-yeterlik inancına sahip kişilerin, sigara kullanımına başlama meyilleri azken, öz-yeterlik inançları düşük kişilerin sigara kullanımına daha fazla eğilim gösterdikleri görülmüştür. Buna benzer olarak sigaraya tekrardan başlayan kişilerin de öz-yeterlik inançları düşük bulunmuştur (Yazıcı ve Şahin, 2005).

Shiffman ve arkadaşları (2000)'da buna benzer olarak sigara içmeyi komple terk edenlerin, sigara içmeye tekrardan başlayanlara göre öz-yeterlik inançlarının daha fazla olduğunu bulmuşlardır (Akt: Yazıcı ve Şahin, 2005).

DiClemente'nin (1981) çalışmasında yakın zamanda sigarayı bırakmış bireyler farklı stres seviyelerinde sigaradan kaçınmak için kendi öz-yeterliklerini değerlendirdiler; bağımlılıklarını ölçmek için aylar sonra incelendiler. Hala sigara içmeyenlerin, içenlerden daha yüksek öz yeterliğe sahip olduğu ortaya çıktı. Öz yeterlik ayrıca demografik değişkenler ya da sigara içme tarihinden ziyade gelecekteki sigara içme hakkında daha bilgi vericidir. Farklı durumlarda sigardan kaçınma öz yeterliğinin haftalar süren sigarasız durumlarla doğru orantılı olduğu ortaya çıkmıştır. Sigaradan sakınma öz yeterliklerini, düşük olarak değerlendirenler sigaraya tekrar başlamaya daha eğilimli çıkmışlardır (Akt: Schunk, 2009).

BÖLÜM III

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada, ergenlerin sahip oldukları değerler ile madde bağımlılığın korunma öz-yeterlilik algısı ve gelecek beklentileri arasındaki yordayıcı ilişkileri ortaya koymak ve bu ilişkiden hareketle oluşturulan modeli test etmek amaçlanmıştır. Araştırmada genel tarama modelinin bir alt türü olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi belirlemek ve neden-sonuç ile ilgili ipuçları elde etmek amacıyla yapılan araştırma modelidir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel 2008).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2014-2015 Eğitim-Öğretim yılında Konya ilinde bir meslek, dört Anadolu lisesi olmak üzere beş farklı okulda ve farklı sınıflar seviyelerinde eğitim görmekte olan ergenlerden tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Çalışma grubunun, 318' si kız, 252'si erkek öğrenciden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ): Ölçek, ergenlerin insani değerlerini belirlemek amacıyla Dilmaç (2007), tarafından geliştirilmiştir. Altı boyutta, kırk iki maddeden oluşan likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan puanların artması, bireylerin insani değerlere daha fazla sahip olduğunu gösterir. Ölçeğe ait iç tutarlılık katsayıları (Cronbach Alpha), “Sorumluluk” alt ölçeği için .73, “Dostluk/Arkadaşlık” alt ölçeği için .69, “Barışçı Olma” alt ölçeği için .65, “Saygı” alt ölçeği için .67, “Dürüstlük” alt ölçeği için .69, “Hoşgörü” alt ölçeği için .70 ve 42 maddelik tüm ölçek için iç tutarlılık katsayısı ise alfa .92 bulunmuştur. Bu kararlılık katsayıları “Sorumluluk” için .73, “Dostluk/Arkadaşlık” için .91, “Barışçı Olma” için .80, “Saygı” için .88, “Dürüstlük” için .75, “Hoşgörü” için .79 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümü için kararlılık katsayısı: .87 bulunmuştur (Dilmaç, 2007).

Madde Bağımlılığından Korunma Öz-Yeterlik Ölçeği: Araştırmada kullanılacak olan bir diğer ölçek ise ergenlerin madde bağımlılığından korunma öz yeterliğini ölçmek için; Eker, Akkuş ve Kapısız (2013) tarafından geliştirilmiş olan Madde Bağımlılığından Korunma Öz-Yeterlik Ölçeğidir. Ölçeğin puanlanmasında likert tipi derecelendirme kullanılmıştır. Ölçekteki 23 madde olumlu puanlanırken, kontrol sorusunun puanlanması ters yapılmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 23 ve en yüksek puan 115'tir. Uzman görüşlerinden hareketle ölçek toplam puanı artması, madde bağımlılığından korunma öz-yeterliğin de arttığına işaret etmektedir.

Çalışma sonunda dört alt boyut ve bir kontrol maddesi olmak üzere 24 maddeden oluşan bir ölçek elde edilmiştir. Alt boyutlar; Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma (12 madde), Baskı Altında İken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma (4 madde), Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama (4 madde), Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma (3 madde) olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin toplam iç tutarlılık katsayısının (Cronbach's) 0.81 olduğu bulundu. Alt boyutların iç tutarlılık katsayıları 0.45 ile 0.87 arasında değişmiştir. Test tekrar test korelasyonu pozitif yönde anlamlı derecede ilişkili ($p < 0.001$) bulunmuştur (Eker, Akkuş ve Kapısız, 2013).

Ergen Gelecek Beklentileri Ölçeği (Adolescent Future Expectations Scale): Araştırmada kullanılacak olan Ergen Gelecek Beklentileri Ölçeği (Adolescent Future Expectations Scale), Tuncer (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Çeşitli bağımsız değişkenlerin gelecek beklentileri üzerindeki etkisi ergenler açısından belirlenebilen ve bireyin kendisi hakkında bilgi vermesi esasına dayalı olan bir ölçme aracıdır. Ölçek 25 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt maddeleri; iş ve eğitim (11 madde), evlilik ve aile (7 madde), din ve toplum (3 madde), sağlık ve yaşam (4 madde) dir.

Ölçek kendini değerlendirme türünde olup, 7'li likert (1 Kesinlikle inanmıyorum- 7 Kesinlikle inanıyorum) tipi derecelendirme uygulanmıştır. Ölçekten alınan puanların yükselmesi, ergenlerin geleceğe ilişkin beklentilerinin arttığı anlamında gelmektedir. Her bir maddenin puanları 1 ile 7 arasında değişmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 25, en yüksek puan ise 175'tir.

Ergen Gelecek Beklentileri Ölçeğinin geçerlik güvenirlik çalışmaları için 175 ortaöğretim öğrencisi üzerinde çalışmalar yürütülmüş, elde edilen verilere uygulanan açımlayıcı faktör analizine göre KMO örneklem katsayısı .93 Barlett testi χ^2 değeri 3571.466 olarak bulunmuştur. Açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına göre 25 madde ve 4 alt boyuttan oluşan ölçek elde edilmiştir. İş ve eğitim alt ölçeği toplam varyansının, %48.561'ini, evlilik ve aile alt ölçeği toplam varyansın %9.073'ünü, din ve toplum alt ölçeği toplam varyansın %5.416'sını, sağlık ve yaşam alt ölçeği toplam varyansın %4.308'ini açıklamaktadır. Dört boyutlu modelin doğrulanması amacıyla uygulanan doğrulayıcı faktör analizinde uyum indeksi değeri: $\chi^2=1282.02$, $sd=727$, $\chi^2/sd=1.76$, RMSEA=.085, CFI=.91, GFI=.78 olarak bulunmuştur. Maddelerin faktör yüklerinin .53 ile .90 arasında sırlandığı görülmüştür.

Ergen Gelecek Beklentileri Ölçeğinin güvenirlik çalışması için iç tutarlılık katsayıları (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır. Buna göre iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .92 bulunmuştur (Gediksiz, 2012).

BÖLÜM IV

BULGULAR

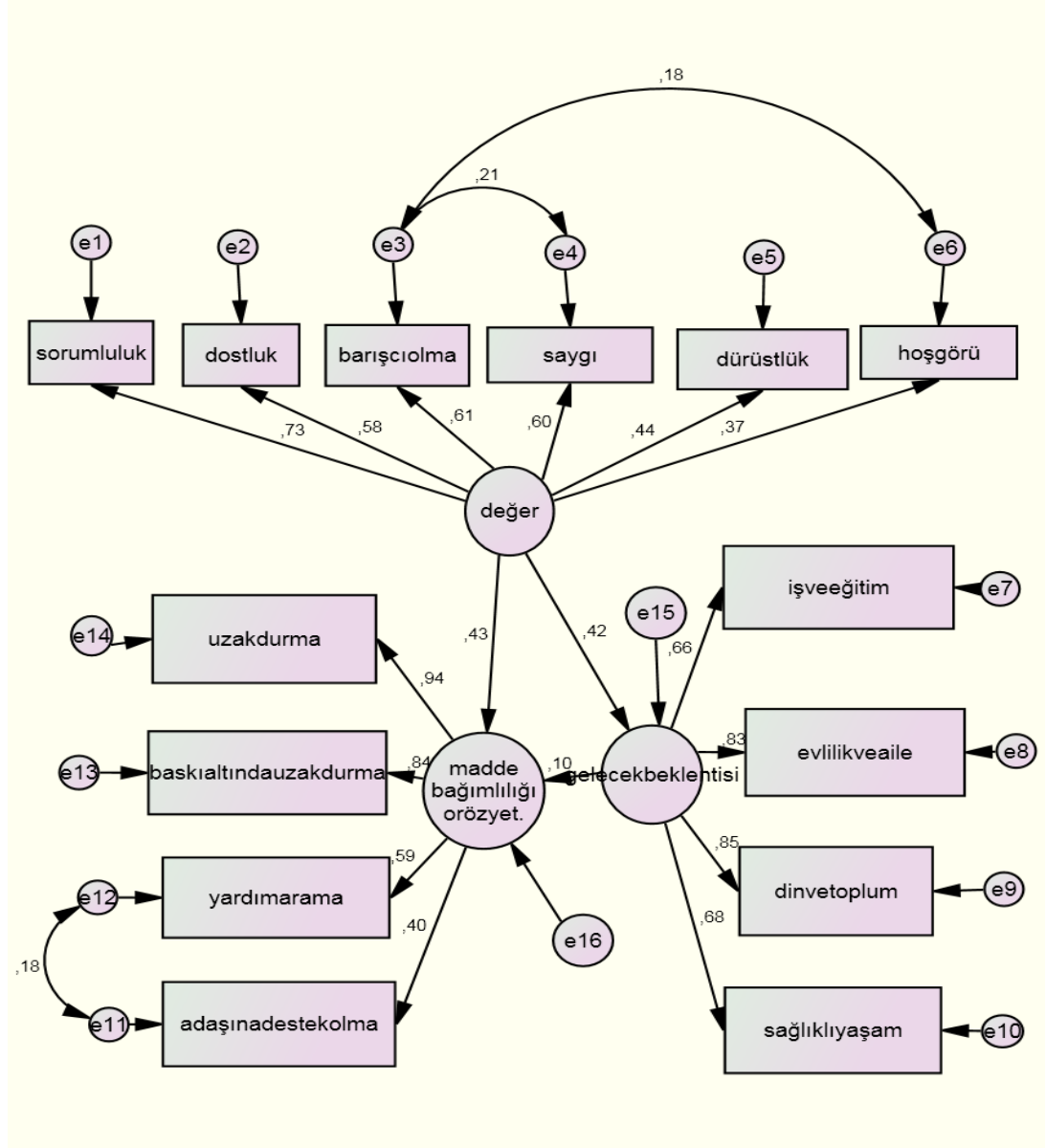
Elde edilen son modelde ($X^2 = 201.711$, $df = 71$, $p < .001$) altı exogenous, (sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü) iki endogenous (madde özyeterlilik algısı ve gelecek beklentisi) veri yer almaktadır. Modelde gösterilen yolların her biri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. The Bentler-Bonett normed fit index (NFI), The Tucker-Lewis coefficient fit index (TLI) ve diğer uyum indeksleri modelin oldukça iyi uyumlu olduğunu göstermiştir (Tablo 1). Modelde yer alan endogenous verileri arasındaki iki yönlü korelasyonların her biri yüksek değerlere sahiptir ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum, çalışmada kullanılan değerler ölçeğinin alt boyutlarının sahip olduğu korelasyon değerlerinden de etkilenmektedir.

Tablo 1. Yapısal Eşitlik Modelinin Uyumuna İlişkin İstatistiksel Değerler

Ölçüm	İyi	Kabul Edilebilir Uyum	Modelin Uyum İndeksi
(X^2/sd)	≤ 3	$\leq 4-5$	2.84
RMSE	≤ 0.05	0.06-0.08	0.57
SRMR	≤ 0.05	0.06-0.08	0.05
NFI	≥ 0.95	0.94-0.90	0.93
CFI	≥ 0.97	≥ 0.95	0.95
GFI	≥ 0.90	0.89-0.85	0.93
AGFI	≥ 0.90	0.89-0.85	0.93
TLI	≥ 0.95	0.94-0.90	0.94

Tablo 1’de yer alan uyum değerleri incelendiğinde, $X^2/sd = 2.84$, $RMSEA = 0.57$, $SRMR = 0.050$, $NFI = 0.93$, $CFI = 0.93$, $GFI = 0.95$, $AGFI = 0.93$ ve $TLI = 0.94$, olarak bulunmuştur. Genel olarak, modelin istenen düzeyde uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Bollen, 1989; Browne ve Cudeck, 1993; Byrne, 2010; Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2011; Tanaka ve Huba, 1985). Test edilen tek faktörlü model Şekil 1’de gösterilmiştir. Modelde gösterilen tüm yollar 0.001 düzeyinde anlamlıdır.

Şekil 1. Modele İlişkin Yol Analizi

Tablo 2. Ergenlerin Sahip Oldukları Değerler İle Madde Kullanımı Öz yeterlilik Algısı ve Gelecek Beklentileri Arasındaki Asındaki Yordayıcı İlişkilerine Yönelik Model

Yordayıcı Değişken	Bağımlı Değişken	Toplam Etki	Doğrudan Etki	Dolaylı Etki	Standart Hata	Kritik Değer
Değer	Madde Bağımlılığı	.043	.043	0	0.37	4.04*
Değer	Gelecek Beklentisi	.043	.043	0	0.65	3.92*

Gelecek Beklentisi	Madde Bağımlılığı	0.10	0.10	0	0.61	3.91*
--------------------	-------------------	------	------	---	------	-------

^a Toplam etki = Doğrudan etki + Dolaylı etki, * $p < 0.01$, ** $p < 0.05$.

Şekildeki model incelendiğinde, madde bağımlılığında korunma öz-yeterliğini etkileyen en önemli bağımsız değişkenin ($t=-4.04$, $p<0.01$) değerler olduğu görülmektedir. Bu faktöre ilişkin bağlantı katsayı değeri $\beta = -0.43$ olarak bulunmuştur. Ergenlerin sahip oldukları değerler ile madde bağımlılığında korunma öz-yeterliği arasındaki yordayıcı ilişkileri incelendiğinde, pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle elde edilen bulgular, ergenlerin sahip oldukları değerlerin artmasıyla, madde bağımlılığında korunma öz yeterliğinin artacağını ortaya koymaktadır.

Modelde gelecek beklentisini etkileyen en önemli bağımsız değişkenin ($t=-3.92$, $p<0.01$) değerler olduğu görülmektedir. Bu faktöre ilişkin bağlantı katsayı değeri $\beta=0.43$ olarak belirlenmiştir. Ergenlerin, sahip oldukları değerler ile gelecek beklentileri arasındaki yordayıcı ilişkileri incelendiğinde, pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle elde edilen bulgular, ergenlerin sahip oldukları değerlerin artmasıyla, gelecek beklentilerinin de artacağını ortaya koymaktadır.

Ayrıca, test edilen modelde madde bağımlılığında korunma öz-yeterliğini etkileyen en önemli ikinci değişkenin ($t=-3.91$, $p<0.01$) gelecek beklentisi olduğu görülmektedir. Bu faktöre ilişkin bağlantı katsayı değeri $\beta=-0.10$ olarak belirlenmiştir. Ergenlerin, gelecek beklentileri ile madde bağımlılığında korunma öz-yeterliği arasındaki yordayıcı ilişkileri incelendiğinde, pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle elde edilen bulgular, ergenlerin gelecek beklentilerinin artmasıyla, ergenlerin madde bağımlılığında korunma öz-yeterliklerinin de artacağını ortaya koymaktadır.

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM

Bu kısımda ergenlerin sahip oldukları değerler, gelecek beklentileri ve madde bağımlılığından korunma öz-yeterlikleri arasındaki yordayıcı ilişkilerin araştırılması sonucu elde edilen bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Araştırma bulgularına göre, madde bağımlılığından korunma öz-yeterliğini etkileyen en önemli bağımsız değişkenin değerler olduğu görülmektedir. Bu durum ergenlerin madde bağımlılığından korunma öz-yeterliklerinin, sahip oldukları değerlere göre farklılaşacağını ortaya koymaktadır. Literatürde ergenlerin sahip oldukları değerler ile madde bağımlılığından korunma öz-yeterliklerinin birlikte ele alındığı bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Erdem, Eke, Öge ve Taner (2006) tarafından, ortaöğretime devam eden gençlerde madde kullanımı ve arkadaş özellikleri adlı araştırma sonucunda, madde kullanma ihtimalini artıran arkadaşların, erkek öğrencilerde hırsızlık yapan ve suç işleyen arkadaşına sahip olma durumu kızlara oranla iki buçuk kat, istemli olarak diğerlerinin eşyasına zarar veren arkadaşına sahip olma ihtimali iki kat fazladır. Bununla birlikte madde kullanan kızlarda sosyopatik arkadaş bulunma ihtimali erkeklere göre daha fazladır. Mesela, madde kullanan kızlarda hırsızlık yapan arkadaşına sahip olma riski 6.6 iken bu erkeklerde 3.3 tür. Madde kullananların, madde kullanmayanlara oranla, daha fazla madde kullanan arkadaşına sahip olduğu görülmektedir. Antisosyal kişilik bozukluğu (sosyopati), DSM-V'e göre bireylerin, pişmanlık duygusu yaşamadan diğer bireylerin haklarını çiğnemeyi alışkanlık haline getirmeleri şeklinde tanımlanmaktadır (American Psychiatric Association, 2013). Gruplara ya da sosyal değerlere bağlılık konusunda önemli derecede yetersizlik yaşarlar. Kabaca, bencil, katı, dürtüsel, sorumsuzdurlar ve suçluluk duymada ve deneyimler ya da ceza ile öğrenmede yetersizlik yaşarlar. Engellenme eşikleri düşüktür. Ve davranışları için başkalarını suçlama ve rasyonalizasyonu kullanma eğilimindedirler'' (James R.P, 2006; akt: Turan). Quaranta (1997) tarafından Amerika'nın Ohio eyaletinde yapılan 'Aşırı Davranış Bozukluğu Gösteren Ergenlerin, Bağımlılık Yapan Maddelere İlişkin Tutumları' konulu araştırmada öğrencilerin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumları incelenmiştir. Davranış bozukluğu olan ergenlerde madde kullanma isteğinin daha fazla olduğu bulunmuştur.

Madde kullanan öğrenciler arasında, okuldan kaçma, kopya çekme, hırsızlık gibi olayların daha sık görüldüğü ortaya çıkmıştır ve öğrenciler tarafından, okullarını ve öğretmenlerini sevmedikleri, dersleri sıkıcı buldukları ifade edilmiştir. Araştırma sonuçları dikkatle incelenirse, madde kullanan ergenlerin çoğunlukla; insani değerlerden yoksun, empati kurmakta güçlük çeken, başkalarına zarar vermekten çekinmeyen, anti-sosyal özelliklere sahip arkadaş gruplarına dahil bireyler olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar araştırmadan elde edilen bulguları da doğrulamaktadır. Araştırma sonucunda insani değerler ile madde bağımlılığında korunma öz-yeterlik düzeyleri arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Bireyin insani değerler ölçeğinin alt boyutlarını oluşturan saygı, hoşgörü, barışçı olma, dostluk vb. değerlere sahip olma düzeyinin artması ile birlikte madde ile karşılaştığında maddeden uzak duracağı, baskı altındayken uzak duracağı, yardım arayacağı ve madde kullanan arkadaşına destek olacağı dikkate alınır, araştırmadan elde edilen bulgu ile, ilgili literatürün birbirini desteklediği görülür.

Sosyal içiciliğin dışında, psikolojik durumla ilgili olarak kötü hislere, sıkıntılara, strese düşüldüğünde ve zor durumlarla karşılaşıldığında duygu durumunu düzeltmek amacıyla da alkol alınmaktadır (Başkurt, 2003). Evren ve Ögel (2003), alkol ve alkol dışı madde bağımlılarında dissosiyatif belirti yaygınlığını ve çocukluk çağı travmaları, depresyon, anksiyete ve alkol/madde kullanımı ile ilişkisinin araştırılmasını amaçlamıştır. Araştırmanın bulgularına göre alkol ve alkol dışı madde bağımlılığı ile dissosiyatif yaşantılar, çocukluk çağı travmaları, anksiyete ve depresyon arasında ilişkinin olduğu görülmektedir. Depresyon, anksiyete, stres gibi ruhsal rahatsızlıklarını temelini oluşturan kavramlarla insani değerleri içerisinde barındıran ‘öz-anlayış kavramı’ arasına anlamlı bir ilişkinin olduğu da görülmektedir. Öz-anlayış, kişinin üzüntü ve başarısız hallerinde kendini suçlamak dışında kendine karşı daha yapıcı ve hoşgörülü bakması, karşılaştığı negatif sonuçların bireyin hayatının bir parçası olduğunu bilmesi ve negatif bir bakış açısı geliştirmek yerine işlevsel çözümlere odaklanmasıdır. (Neff, 2003; akt: Deniz ve Sümer, 2010). Öz-anlayışın üç bileşeninden biri de paylaşımların bilincinde olma, başarısız olduğumuzda veya üzgün olduğumuzda kendimizi tecrit edilmiş ve diğer insanlardan farklı görmek yerine bu durumun evrensel olabildiğini, bunun insanoğlunun başına gelebilecek bir durum olduğunu fark etmeyi ihtiva eder (Neff,

2004; akt: Deniz ve Sümer, 2010). Deniz ve Sümer (2010) öz-anlayış seviyelerine sahip yükseköğretim öğrencilerinin stres, depresyon ve anksiyete seviyelerini tespit etmiştir. Buna göre bireylerin öz-anlayış düzeyi yükseldikçe, stres, depresyon ve anksiyete seviyelerinin düştüğü görülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde madde bağımlılığının depresyon, anksiyete, stres gibi ruhsal rahatsızlıkların temelini oluşturan kavramlarla; ruhsal rahatsızlıkların ise insani değerleri içerisinde barındıran ‘öz-anlayış kavramı’ ile anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmektedir. Öz-anlayışın bir boyutu olan “paylaşımların bilincinde olma”, kişiyi rahatsız eden negatif duygular ve durumlardan kendisini uzak tutması yerine, bu olumsuzluklarla başa çıkması ve bu olumsuz durumu düzeltmesidir. Bu süreç sevecenlik, evrensel insani değerler ve anlayış sayesinde oluşur. Paylaşım değeri ile yoğrulmuş kişiler kendi kültürel değerlerini koruduğu gibi diğerlerine de hoşgörü ile bakarlar. Daima temel demokratik değerlerin bilincinde olup onları korurlar. İnsani ilişkilerini bu çerçevede şekillendirirler (Neff, 2001; Neff ve Harter, 2002a; Neff ve Harter, 2002b; Neff ve Helwig, 2002; Neff, 2003b; Neff ve Harter, 2003; akt: Deniz ve Sümer, 2010). Bu sonuçlar araştırmadan elde edilen bulguları da doğrulamaktadır. Araştırma sonucu ulaşılan bulgulara göre; insani değerler ile madde bağımlılığından korunma öz-yeterlik düzeyleri arasında doğrusal ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bireyin insani değerlerinin artması ile (barışçı olma, arkadaşlık/dostluk, hoşgörü, saygı vb.) madde ile karşılaştığında maddeden uzak duracağı, baskı altındayken uzak duracağı, yardım arayacağı ve madde kullanan arkadaşına destekte bulunacağı dikkate alınırca bulgular ilgili literatürle birbirini destekler niteliktedir.

Neslitürk (2013) araştırmasında, annelere uygulanan değerler eğitiminin beş-altı yaş çocuklarının sosyal becerilerine etkisini incelemiştir. Araştırmanın sonucunda, annelere verilen değerler eğitiminin (A.D.E.P) çocukların sosyal beceri düzeylerini artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Dowd ve Tierney (2005), temel etkileşim ve sosyal becerileri yeterince kazanamamış çocukların, okul hayatında akademik yetersizlik gösterdiklerini, bu kişilerin ileriki yıllarda ise madde bağımlısı, iletişim problemleri olan, hedeflerine ulaşmada güçlük yaşayan, şiddete meyilli kişiler olabileceğini vurgulamaktadır. Bahsedilen araştırma sonuçlarının elde edilen bulgularla bağlantılı olduğu söylenebilir. Özüğurlu ve Köknel (1972)’in araştırması da Neslitürk (2013)’ün araştırma bulgularını doğrular niteliktedir. Özüğurlu ve

Köknel (1972) tarafından “İlaç Bağımlılığı ve Sosyal Değer Yargıları” isimli çalışmada madde kullanmaya sebep olan durumların başında toplum baskısı, irade zayıflığı ve kişisel yetersizliğin geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Neslitürk (2013)’ün uyguladığı ‘Anne Değerler Eğitimi Programı’nın çocuklarda sosyal becerileri geliştirdiği görülmektedir. Bu da kişisel yetersizliğin önüne geçebilmektedir. Madde bağımlılığına iten sebeplerden biri olan ‘kişisel yetersizliğin’ değerlerin öğretilmesi ile önlenebileceği dolaylı olarak görülmektedir. Araştırma bulgularında ergenlerin sahip oldukları değerlerin artması ile madde bağımlılığından korunma öz-yeterlikleri doğrusal bir şekilde artmaktadır. Bu bağlamda ilgili literatürlerden anne değerler eğitiminin, çocuklarda sosyal becerileri geliştirdiği buna bağlı olarak sosyal beceri gelişiminin kişisel yetersizliğin önüne geçerek ileride alkol ve madde bağımlısı olma riskini önlediği görülmektedir. Araştırma bulgularında da ergenlerin sahip oldukları değerlerin (hoşgörü, dostluk/arkadaşlık, saygı, barışçı olma vb.) artması ile uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma, baskı altında iken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma, uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama, uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma alt boyutlarının artacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Gezek (2007) Umut Çocukları Derneği ile ilişkisi olan sokakta yaşayan ve madde kullanan gençlerin madde kullanım düzeyleri ve aile içi ilişkilerini incelemiştir. Araştırmaya katılan deneklerin tamamı sokakta yaşamaya devam etmekte olup aileleri ile görüşme sıklıkları düşük düzeyde bulunmaktadır. Sokakta yaşayan ve madde kullanan gençlerin başta hırsızlık olmak üzere suç işleme oranı yüksektir. Hem madde etkisindeyken hem de madde kullanmadıkları zamanlar da dahi kendilerine zarar verme eğilimleri yüksektir. Araştırmaya katılan deneklerin aile içi ilişkilerine baktığımızda başta iletişim olmak üzere problem çözme basamağında ve sevgi, şefkat gibi olumlu duyguları ifade etmekte sorunlar yaşamaktadırlar. İlgili literatür incelendiğinde araştırmaya katılan madde kullanan gençlerin, suç eğilimleri yüksek olduğu, aile içi ilişkilerde, başta iletişimin bozuk olduğu, sevgi, şefkat gibi temel insani değerlerden yoksun oldukları görülmektedir. Araştırma sonuçları da ilgili literatürü destekler niteliktedir. Araştırma sonuçlarına göre, ergenlerin sahip oldukları insani değerler arttıkça, madde bağımlılığından korunma öz-yeterlikleri de artmaktadır.

Aynı zamanda araştırma sonuçlarına göre ergenlerin gelecek beklentisini etkileyen en önemli bağımsız değişkenin değerler olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle elde edilen bulgular doğrultusunda, ergenlerin sahip oldukları değerlerin artması ile gelecek beklentilerinin de artacağını ortaya koymaktadır. Literatürde ergenlerin sahip oldukları değerler ile gelecek beklentileri arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Armağan (2004)' in gençliğin yıllara göre mutluluğun temelini nelerde aradığını araştırıp bu verileri karşılaştırmıştır. 1979 senesindeki bireylerin öncelikli olarak sevgiyi mutluluğun kaynağı olarak gördükleri daha sonra özgür olmayı ve meslek-iş bölümlerini sıraladıkları görülmüştür. Araştırmadan 2002 yılında elde edilen verilerde ise bireylerin değer önceliklerinin 1979 yılına göre değiştiği ve bu doğrultuda ilk sırada para, ikinci sırada sevgi ve üçüncü sırada meslek-iş bölümleri geldiği görülmüştür. Araştırma sonucuna göre gençlerin yıllara göre değer öncelikleri değişse de gelecek beklentilerine insani değerlerin yansıdığı görülmektedir. Aynı şekilde Türkiye’de gençlerin yaşamını değerli hale getiren unsurlar içerisinde “toplumsal değerler” in ilk üç sırada geldiği görülmüş “idealler uğruna mücadele” ve “bir eser bırakma” ise bireylerin gelecekle ilgili beklentilerinin önemli bir kısmını meydana getirmektedir (Konrad Adanuear Vakfı, 1999).

Değerler ile bağlantılı olduğu görülen ‘yaşamın anlamı’ kavramının gelecekle ilgili amaçları gerçekleştirilmede pozitif beklentileri içeren ‘umut’ kavramı ile ilgili olduğu görülmektedir. Baumeister’a (1991) anlam arayışı herkes tarafından gerçekleştirilmez. Bu tür güdülenmesi olan birey ise içinde yaşadığı toplum ve kültürün kendisine sunduğu seçenekler üzerinden yaşam anlamını oluşturur. Anlamını oluştururken ise amaçlar, öz-yeterlik, değerler ve öz-değer olmak üzere dört temel ölçütü baz alır. Yaşamın anlamı ile ilgili çalışmaların çeşitliliği geniş bir ilişki ağını ortaya çıkarmıştır. Hayatta anlam, umut ve hayattan tatmin olma gibi birçok önemli değişkenle pozitif ilişkili ve depresyon, anksiyete gibi değişkenlerle negatif ilişkilidir (Mascaro ve Rosen, 2005; Ryff, 1989; Zika ve Chamberlain, 1992; akt: Yüksel, 2013). Baş (2014) araştırmasında üniversite öğrencilerinde değerler ve yaşamda anlam arasındaki ilişkiyi incelemiş, değerler ile yaşamda anlam (aranan anlam, mevcut anlam) arasındaki yordayıcı ilişkileri ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda mevcut anlam ile toplumsal değerler, maneviyat, insan onuru, özgürlük,

fütüvvet, kariyer değerleri, ve entelektüel değerler arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Aranılan anlam ile toplumsal değerler, materyalistik değerler, romantik değerler, özgürlük, kariyer değerleri ve entelektüel değerler arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Mevcut anlamın önemli yordayıcıları olarak maneviyat, fütüvvet ve materyalistik değerler bulunmuştur. Aranılan anlamın önemli yordayıcıları olarak romantik değerler, maneviyat ve özgürlük bulunmuştur. Yaşam anlamı depresyon, anskiyete, umut ve yaşam doyumu gibi birçok önemli değişkenle bağlantılıdır (Hicks ve King, 2007; akt: Akın ve Taş, 2015). İlgili literatür incelendiğinde bireylerin sahip oldukları değerler arttıkça, yaşamın anlamı da artmaktadır. Yaşamın anlamı kavramının, gelecekle ilgili amaçları gerçekleştirme pozitif beklentileri içeren ‘umut’ kavramı ile ilgili olduğu düşünülürse “yaşamın anlamının” gelecek beklentilerine etki ettiği söylenebilir. Araştırmadan elde edilen bulgular da bunu doğrular niteliktedir. Araştırma bulgularında ergenlerin sahip oldukları değerlerin artması ile gelecek beklentileri doğrusal bir şekilde artmaktadır. Ergenlerin sahip oldukları değerlerin (barışçıl olma, dostluk/arkadaşlık, hoşgörü, saygı, sorumluluk, dürüstlük vb.) artması ile sağlık ve yaşam, evlilik ve aile, iş ve eğitim, din ve toplum ile ilgili beklentilerin artacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Değerlerle bağlantılı olduğu görülen öznel iyi oluş kavramının ise olumlu gelecek beklentisi ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Mutluluk kavramı psikoloji literatüründe “öznel iyi oluş” kavramı ile kullanılmıştır (Eryılmaz, 2011b). Öznel iyi oluş içerisinde yaşam doyumu, hoş olmayan ve hoş olan duygulanım olmak üzere içerisinde üç unsuru barındırır. Kişilerin öznel iyi oluş düzeyinin yüksek olması, daha fazla hoş duygulanım yaşadığı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bireyin hayatı ile ilgili daha pozitif zihinsel inançları olduğu anlamına gelir (Tuzgöç-Dost, 2005). Kindi (1998) mutlu olmanın ya da üzüntüden kurtulmanın sürekliliği olmayan şeylerin peşinden koşmaktan vazgeçmekle olacağını söyler. Zira sonlu şeyleri arzulayan, kazancının ve sevdiğinin bu şeylerden olmasını isteyen kişi mutsuz, isteği gerçekleşen kişi de mutludur (Akt: Bircan ve Dilmaç, 2014). Kindi’ye göre bunları hatırdan tutup “insani erdemleri” kazanan kişi kalıcı şeyler peşine koşmayı ahlak edinmiş olduğundan sağlıklı bir ruha sahip olmuş demektir (Kindi, 2002; akt: Bircan ve Dilmaç, 2014). Seki ve Dilmaç (2015) ergenlerin, öznel iyi oluşları ve sahip oldukları değerler arasındaki yordayıcı ilişkileri ortaya

koymuşlardır. Araştırmada değerlerin öznel iyi oluşu yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Karakoç, Bingöl ve Karaca (2013) tarafından ergenlerin öznel iyi oluşu ile olumlu gelecek beklentileri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma sonucunda ergenlerin olumlu bir gelecek beklentisine sahip olması ile öznel iyi oluşlarında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Pozitif duygular, önem verilen bireylerle münasebetlerde doyum, aile içi münasebetlerde doyum alt boyutlarının olumlu gelecek beklentisi ile bağlantılı olduğu görülmüştür. Aynı şekilde Eryılmaz (2011a) çalışmasında, gençlerin öznel iyi oluşları ile olumlu gelecek beklentileri arasındaki ilişkiyi incelemiş, geleceğe yönelik olumlu beklentilere sahip bireylerin öznel iyi oluşlarının da aynı doğrultuda yükseldiği bulunmuştur. İlgili literatür incelendiğinde değerlerin öznel iyi oluş kavramı ile ilişkisi olduğu, öznel iyi oluş kavramının ise olumlu gelecek beklentisi ile doğrusal ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. İlgili literatürdeki sonuçlar birlikte değerlendirilirse, değerlerin gelecek beklentilerine etki ettiği görülebilir. Araştırmadan elde edilen bulgularda ise, ergenlerin sahip oldukları değerlerin artması ile gelecek beklentilerinin doğrusal bir şekilde artacağı görülmektedir. Ergenlerin sahip oldukları değerlerin (sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, dürüstlük, saygı, hoşgörü, vb.) artması ile sağlık ve yaşam, evlilik ve aile, iş ve eğitim, din ve toplum ile ilgili beklentilerin artacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar ile literatürdeki sonuçların uyumlu olduğu görülmektedir. Bu araştırmalara karşın ergenlerin sahip oldukları değerler ve gelecek beklentilerinin birlikte ele alındığı bu kavramlar arasındaki ilişkinin birlikte incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Ayrıca araştırmanın bir diğer sonucuna göre, ergenlerin madde bağımlılığından korunma öz-yeterliklerini etkileyen en önemli ikinci değişkenin gelecek beklentileri olduğu görülmektedir. Ergenlerin gelecek beklentilerinin artmasıyla, madde bağımlılığından korunma öz-yeterliklerinin de artacağı ön görülmektedir. Literatürde ergenlerin gelecek beklentileri ile madde bağımlılığından korunma öz-yeterliği arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmaların gelecekle ilgili amaçları gerçekleştirilmede pozitif beklentileri içeren 'umut' kavramı ile ilgili olduğu görülmektedir.

Umut, gelecek ile ilgili bir amacı gerçekleştirmedeki olumlu beklentilerdir. En önemli özelliği bir çıkış yolu olduğuna ve yardım ile bireyin varlığında

değişiklikler oluşabileceğine olan inançtır (Derebaşı, 1996). Umutsuzluk terimi ise bazen olumsuz duygulanımları (affect) olduğu gibi, olumsuz sonuçları ve çaresizlik beklentilerini de ifade eder (Derebaşı, 1996). Geçtan (1992) “umutsuzluk” kavramını bireyin mevcudiyetiyle ilgili mesuliyetlerinden kurtulabilmesi ve kaçabilmesine imkan tanıyan, hayatını devam ettirebilmesi adına gerekli olan bir çeşit uyuşturucu madde olarak görmektedir. Umutsuzluğun tanımları ele alındığında umutsuzluğun, yaşantıların değerlendirilmesinde negatif bilişsel yapıların kullanılmasına önderlik ettiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda umutsuzluk, geleceğe dair inançsızlığı, isteksizliği ve iyilik halinden yoksunluğu ifade eder (Tüfekçiyaşar, 2014). Umutsuzluğun ruhsal sorunlarla ve sigara, alkol, uyuşturucu bağımlılığı ile ilişkisi ise araştırmalarda göze çarpmaktadır.

Sigara tamamen umutsuzluk duygu durumundan kurtulmaya yardımcı olamaz. Nitekim kişi sigara kullandıktan sonra o an içerisinde umutsuzluk duygu durumundan uzaklaşsa bile bu durum sürekli olmayacak ve tekrar eskiye dönecektir. Bu durum ilerleyen zamanlarda bireyi, sigaranın da yetmemesi halinde uyuşturucu ve alkol bağımlılığına sürükleyebilecektir. Yani temeldeki umutsuzluk, madde bağımlılığının ve alkolizmin en önemli nedenini oluşturmaktadır (İmamoğlu ve Yavuz, 2011).

İntihar vakaları incelendiğinde, depresyon görülen bireylerin en temel özellikleri arasında yer alan kötümser düşünce ve buna bağlı olarak gelişen umutsuzluk net olarak görülmektedir. (Westefeld ve ark 1990; akt: Durak ve Palabıykoğlu, 2004). Psikiyatrik bozuklukların en başında gelen depresyon, kişilerin intihar eylemine geçmesini kolaylaştırıcı etkiye sahiptir. Ayrıca, depresyonla birçok etmenin bağlantılı olduğu görülmüştür. Bu faktörlerin başında bireylerin, özgüven eksikliği, kendilerini yapa yalnız algılamaları, duygularını dışa vurmada yetersizlik hissetmeleri, hemcinsleri ve karşı cinsle iyi ilişkiler geliştirmede problem yaşamaları, süregelen bir rahatsızlığının olması, alkol ve sigara kullanımı gelmektedir (Türkleş, Hacıhasanoğlu ve Çapar 2008). Konan (1997)’ın yaptığı araştırmada bunu destekler niteliktedir. Konan yaptığı araştırmada Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde lisans öğrenimi gören öğrencilerin ruhsal durumları ve ruhsal durumlarıyla gelecek beklentileri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen tanımlayıcı ve analitik yönleri olan epidemiyolojik araştırmaya toplam 739 öğrenci almıştır.

Araştırmada öğrencilerin alt ölçek puanlarının; cinsiyet, alkol ve sigara kullanma alışkanlıklarına göre anlamlı farklılık gösterdiği ve gelecekle ilgili beklenti ve kaygının ruh sağlıklarını önemli ölçüde etkilediği bulunmuştur. Gümüş Babacan (2015), çalışmasında üniversite öğrencilerinde sigara ve alkol kullanımı ile depresif belirtiler ve umutsuzluk arasındaki ilişkileri araştırmıştır., alkol kullanan öğrencilerde umutsuzluğun daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Alpay, Maner ve Beyazyürek (1991) AMATEM’de yatarak tedavi edilen yirmi biri erkek ve dördü kadın yirmi beş uçucu madde bağımlısına MMPI kişilik testi uygulaması sonunda, ben merkezci ve immatür kişilik özellikleri, benlik kavramlarında defisitler, kimlik sorunları, uyumsuzluk, kişiler arası güçlükler, toplumsallaşmada yetersizlik, umutsuzluk duyguları, doyumsuzluk şeklinde veriler elde edilmiştir. İlgili literatürde madde bağımlılığının, gelecek beklentisi kavramı ve “umut” kavramı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Umut, gelecek ile ilgili bir amacı gerçekleştirmedeki olumlu beklentilerdir (Derebaşı, 1996). Araştırmadan elde edilen bulgular da ilgili literatürle aynı doğrultudadır. Araştırmanın bulgularına göre, ergenlerin gelecek beklentisi yükseldikçe, madde bağımlılığından korunma öz-yeterliklerinin yükseldiği görülmektedir. Gelecek beklentisi; iş ve eğitim, evlilik ve aile, din ve toplum, sağlık ve yaşamla ilgili beklentileri içerirken, madde bağımlılığından korunma öz-yeterliği uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma, baskı altında iken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma, uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama, uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma alt boyutlarını içermektedir. Bu bağlamda elde edilen veriler literatürle aynı doğrultudadır.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulgularından hareketle elde edilen sonuçlara ve bu doğrultuda önerilere yer verilmiştir.

6.1.Sonuçlar

Bu çalışmada ergenlerin sahip oldukları değerler, gelecek beklentileri ve madde bağımlılığından korunma öz-yeterlikleri arasındaki yordayıcı ilişkilerle ilgili bulgulardan hareketle aşağıdaki sonuçlara varılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, madde bağımlılığından korunma öz-yeterliğini etkileyen en önemli bağımsız değişkenin değerler olduğu görülmektedir. Bu durum ergenlerin madde bağımlılığından korunma öz-yeterliği düzeylerinin sahip oldukları değerlere göre farklılaşacağını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda araştırma sonuçlarına göre ergenlerin gelecek beklentisini etkileyen en önemli bağımsız değişkenin değerler olduğu görülmektedir. Yani, edilen bulgular, ergenlerin sahip oldukları değerlerin artması ile gelecek beklentilerinin de artacağını ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırmanın bir diğer sonucuna göre, ergenlerin madde bağımlılığından korunma öz-yeterliklerini etkileyen en önemli ikinci değişkenin gelecek beklentileri olduğu görülmektedir. Ergenlerin gelecek beklentilerinin artmasıyla, ergenlerin madde bağımlılığından korunma öz-yeterliklerinin de artacağı ön görülmektedir.

6.2.Öneriler

1. Bu çalışma Konya ilinde öğrenim gören ergenler ile yapılmıştır. Bu araştırmanın farklı yerlerdeki gençlerle tekrar edilmesi, araştırmanın genellenebilmesine katkı sağlayacağı için yararlı olacağı düşünülmektedir.

2. Bu araştırmanın örneklemini lisede öğrenimine devam etmekte bulunan (9.,10.,11.,12. sınıf) gençlerle sınırlıdır. Yani sonuçların farklı yaş gruplarına genellenmesi mümkün değildir. Bu doğrultuda buna benzer araştırmaların diğer yaş kategorilerine de uygulanması daha ayrıntılı veriler elde edilmesine imkan sağlayacaktır.

3. Ergenlerin sahip oldukları değerler, gelecek beklentileri ve madde bağımlılığında korunma öz-yeterlikleri arasındaki ilişkilere değinilmiştir. Ergenlerin sahip oldukları değerlerin, gelecek beklentileri ve madde bağımlılığında koruna öz-yeterliklerini yordadığı bulunmuştur. Bu bağlamda ergenlere yönelik hazırlanmış yapılandırılmış bir ‘değerler eğitimi programının’ bireylerin gelecek beklentileri ve madde bağımlılığında korunma öz-yeterliklerine etkisi araştırılabilir.

4. Ülkemizde değerler, madde bağımlılığında korunma öz-yeterliği ve gelecek beklentilerinin birlikte konu alındığı araştırmalara rastlanmamıştır. Bu kavramların birlikte ele alındığı yeni çalışmalar yapılması, değişkenler arasındaki ilişkilerin daha ayrıntılı anlaşılmasını sağlayacaktır.

5. Araştırmanın bir diğer sonucuna göre, ergenlerin gelecek beklentileri arttıkça, madde bağımlılığında korunma öz-yeterlikleri de artmaktadır. Ülkemizin ve dünyanın en önemli problemleri arasında yer alan “madde bağımlılığı” konusunda önlem alma adına, ergenlerin günümüz koşullarını yansıtacak şekilde gelecek beklentilerinin araştırılması ve gelecekle ilgili beklentilerini artırıcı çabaların sarf edilmesi gençleri maddeden uzak tutma konusunda önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

Acat, M.B., Aslan, M (2012). Yeni Bir Değer Sınıflaması ve Bu Sınıflamaya Bağlı Olarak Öğrencilere Kazandırılması Gereken Değerler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12 (2), 1461-1474.

Adler, A. (1994). *İnsan Tabiatını Tanıma*. Çev. Ayda Yörükkan. Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

Akbaba-Altun, S. (2003). Eğitim yönetimi ve değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (1), 7-18.

Akbaş, O. (2004). Türk Milli Eğitiminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim 2. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*. (Editör: Recep Kaymakçam ve diğerleri), İstanbul: DEM. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akgül, T. (2013). *Ortaöğretim öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algıları ile insani değerleri benimseme düzeyleri arasındaki ilişki*.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Akın, A. ve Taş, İ. (2015).Yaşam anlamı ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Turkish Studies*, 10 (3), 27-36.

Akıncı, A. (2005). Hayata Anlam Vermede Dini Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (9), 7-24.

Akkiprik, B.G. (2007). *Genel lise öğretmenlerine göre karakter eğitimi yoluyla öğrencilere kazandırılacak değerler: Çok boyutlu bir araştırma*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Akto, A. (2014).Değerler açısından etnik kimliklerin tutumları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 214-229.

Akyüz, İ. (2014). Türkiye’de gençlik, din ve değerler konusunda yapılan ampirik araştırmaların yöntem ve içerik analizi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (30), 1-20.

Alabay, E. (2006). İlköğretim okul öncesi öğretmen adaylarının fen ile ilgili öz yeterlik inanç düzeylerinin incelenmesi. *Yedi Tepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 30-40.

Alikaşifoğlu M. (2005). Madde kullanımı risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *Adolesan Sağlığı Sempozyum Dizisi*, 43, 73-83.

Alpay N, Maner F, Beyazyürek M. (1991). AMATEM'de 1990 yılında yatırılan madde bağımlılarının demografik özellikleri ve geçmiş yıllarla kıyaslanması. 25. Ulusal Psikiyatrik Bilimler Kongresi Program ve Bildiri Özetleri Kitabı, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, s.177.

Aluja, A. ve Garcia, L. F. (2004). Relationships Between Big Five Personality Factors and Values. *Social Behaviour and Personality*, 32 (7), 619-626.

American Psychiatric Association (2013) Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th Edition, Washington, DC.

Armağan, I. (2004). *Gençlik Gözüyle Gençlik: 21. Yüzyıl Eşiğinde Türkiye Gençliği*, Kırkısraklılar Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Vakfı: İzmir.

Arslan, Z. (2006). *Öğretmenlerde dindarlık, değerler ve iş doyumunu üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Artar, M. (2003). Depremi yaşıyan ergenlerin gelecek beklentilerinin içeriği. *Kriz Dergisi*, 11 (3), 21-27

Aslan, M. (2011). *İlköğretimde karakter eğitimi ve öğrencilere kazandırılması gereken değerler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Aşan, P. (1996). *Türk üniversite öğrencilerinin ve yetişkinlerin geleceğe yönelik beklenti ve düşüncelerinin değerlendirilmesi*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Ateş, A. O. (2002). İlahî Dinlerin Ortak Değerleri, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 15-25.

Ateş, F. (2014). *İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin değerler eğitimi ve uygulamalarına yönelik görüşleri üzerine nitel bir çalışma*.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Ateş, E. (2014). *Üstün yetenekli 6.sınıf öğrencilerine uygulanan değerler eğitimi programının etkililiği*.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Avcı, N. (2007). *Üniversite Gençliğinin Bireysel Ve Toplumsal Değerlere İlgisi ve Bakışı: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği*, R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Z. Ş. Arslan, M Zengin (Editörler). Değerler ve Eğitimi. İstanbul. Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 819-851.

Aydın, M. (1994). *İnsan yetiştirme modelimiz ve değer eğitimi*. Türkiye Eğitim Felsefesi Kongresi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, 5-8 Ekim.

Aydın, M. (2003). *Gençliğin Dini ve Ahlaki Değerleri, Gençlik Dönemi ve Eğitimi II, Tartışmalı İlmî Toplantı*. Hayati Hökelekli (Ed.) İstanbul: Ensar.

Aydın, İ.H. (2011). Seküler ahlak bağlamında din-ahlak ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 1-23.

Aydın, M. Z. ve Gürler, Ş.A. (2012). *Okullarda Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bağlı, M. ve Özensel, E. (2005). *Çok Kültürlü Vatandaşlık 'Kanadalı Türklerin Aidiyet Çabaları ve Değer Yargıları*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Bakar, O. (2011). *Mevlâna Celaleddin Rûmi'ye Göre İnsanın Gelişimi İçin Nesnel Değerlerin Öğretimi*. 3. Uluslararası Eğitimde Kalite Kongresi Bildiriler Kitabı. 02-04 aralık 2011, Konya: Erman Ofset, 151-159.

Bandura, A. (1977). Self-Efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*, 84, 191-215.

Bandura, A. (1982). Self-efficacy Mechanism in Human Agency. *American Psychologist*, 37 (2), 122-147.

Bandura, A. (1994). Self-Efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4, pp. 71-81). New York: Academic Press.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy; The exercise of control*. New York: Freeman.

Baş, V. (2014). *Üniversite öğrencilerinde değerler ve yaşamın anlamı arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Baş, V. ve Hamarta, E. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13 (29),369-391.

Başkurt, İ. (2003).Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 73-114.

Baumeister, R. F. (1991). *Meanings of Life*. NY: The Guildford Press.

Bayam, Ö. Ç. (2010). *Anne-Babaların Öz-yeterlik İnançları İle Çocuklarının Problem Davranışlarına Yönelik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Eğitimi Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bayoğlu, A.S. ve Purutçuoğlu, E. (2010). Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin gelecek beklentileri ve sosyal destek algıları. *Kriz Dergisi*, 18 (1), 27-39.

Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. İstanbul: Sistem.

Bollen, K.A. (1989). A new incremental fit index for general structural equation models. *Sociological Methods and Research*, 17 (3), 303-316.

Bozkurt, T. ve Tevruz, S. (2000). Üniversite Öğrencilerinin Dini ve Siyasi Tutumları ile Gelecekle İlgili Beklentileri Arasındaki İlişkiler, *M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16, (1), 19-30.

Browne, M. W. ve Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. *Sage Focus Editions*, 154, 136-136.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.

Büyükıldırım, İ. (2013). *Siber mağdur olmanın insani değerler ve sosyodemografik değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Büyükıldırım, İ. ve Dilmaç, B. (2015). Siber Mağdur Olmanın İnsani Değerler ve Sosyodemografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13 (29), 7-40.

Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming (2nd ed.)*. New York: Taylor and Francis.

Calster K.V., Lens W. ve Nuttin J.R. (1987). Affective attitude toward the personal future: impact on motivation in high school boys. *Am J Psychol*, 100, 1-13.

Çalışkur, E. A. (2008). *Üniversite öğrencilerinin yaşam değerleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Çaylar, G. (2010). *Üniversite öğrencilerinin gelecek beklentilerine etki eden faktörler, bu faktörlerin birbirleriyle ilişkileri ve bireylerin depresyon, anksiyete hislerine olan etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Çelikkaya, H. (1996). *Fonksiyonel eğitim sosyolojisi*. İstanbul: Alfa.

Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma kuram ve uygulamaları* (T. Ergene, Çeviren). Ankara: Mentis Yayıncılık.

Cüceloğlu, D. (2007). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, (16.Basım).

Deniz, M.E. ve Sümer, A.S. (2010). Farklı Öz-anlayış Düzeylerine Sahip Üniversite Öğrencilerinde Depresyon, Anksiyete ve Stresin Değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35 (158),115-127.

Derebaşı, I. (1996). *Beck Umutsuzluk Ölçeği' nin Ege Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Geliştirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği İle Sınanması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Dilmaç, B. (2007). *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Dilmaç, B., Kulaksızoğlu, A. ve Ekşi, H. (2007). An Examination of the Humane Values Education Program on a Group of Science High School Students. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 7 (3), 1221–1261.

Dilmaç, B., Deniz, M. ve Deniz, M.E. (2009). Üniversite öğrencilerinin öz-anlayışları ile değer tercihlerinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (18), 9-24.

Dilmaç, B., Ertekin, E. ve Yazıcı, E. (2009). Değer tercihleri ve öğrenme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (17), 27-47.

Dilmaç, B. Hamarta, E. Yiğit, R. Yıldız, M. ve Büyükyıldırım, İ. (2011). The relationship between secondary school students dysfunctional attitudes and their human values, *Journal of Collage and Charactes*, 3 (2), 353-362.

Dilmaç, B. (2012). *İnsanca Değerler Eğitimi*. (2.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Dilmaç, B. ve Ekşi, H. (2012). Öğretmenlerin Sahip Oldukları Değerlerin ve Özgeci Davranışlarının Mesleki Benlik Saygısı Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10 (23), 65-82.

Dilmaç, B., Arıca, O. T. ve Cesur, S. (2014). A Validity and Reliability Study on the Development of the Values Scale in Turkey. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 14 (5), 1661-1671.

Dilmaç, B. ve Bircan, H.H (2014). Değerler ve değerler psikolojisi. Dilmaç, B. ve Bircan, H.H. (Ed), *Ruh Sağlığı ve Değerler* içinde (s.175-182). Ankara: Pegem Akademi.

Dilmaç, B. ve Seki, T. (2015).Eğitimde pozitif psikoloji uygulamaları. Bengü Ergüner Tekinalp ve Şerife Işık Terzi (Ed.),*Değerler Eğitimi* içinde (s.405-433). Ankara: Pegem Akademi.

Doğan, G. (2000). *Sosyoloji. Kavramlar ve Sorunlar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Doğukaya-Tozanlı, E. (2014). *Kişinin yaşam umudu ve gelecek beklentisinin sıralı (ordinal) lojistik regresyon ile araştırılması*.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Dowd, T. ve Tierney, J. (2005). *Teaching Social Skills to Youth*. Nebraska: Boys Town Press.

Durak, A. ve Palabıykoğlu, R. (2004). Beck Umutsuzluk Ölçeği Geçerlik Çalışması. *Kriz Dergisi*, 2 (2), 311-319.

Eker, F., Akkuş, D. ve Kapısız, Ö. (2013). Ergenler İçin Madde Bağımlılığından Korunma Öz-Yeterlik Ölçeği'nin Geliştirilmesi ve Psikometrik Değerlendirilmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi - Journal of Psychiatric Nursing*.4 (1), 7-12.

Ercan O. ve Alikasıfoğlu M. (2002). Ergenlerde madde kullanımı. *Türk Pediatri Arşivi*. 37: 66-73.

Erdem, H. (1999). *Bazı felsefe meseleleri*. Konya: Hüner Yayınları.

Erdem, A. R. (2003). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), 55-72.

Erdem, G., Eke, C.Y., Ögel, K. ve Taner S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 7, 111-116.

Ergün, S. (2013). *Ergenlere verilen değerler eğitiminin öz düzenleme stratejileri üzerindeki etkisinin sınanması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Erikson, E.H., (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York, NY: Norton.

Ersoy, E. (2006). *Değer farklılaşmalarının sosyolojik boyutu (Malatya örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Eryılmaz, A. (2011a) Ergen öznel iyi oluşu ile olumlu gelecek beklentisi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 24, 209-215.

Eryılmaz, A. (2011b). Relationship of high school student's subjective well-being and school burnout. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3 (1), 181-199.

Eser, A. (2012). *İlköğretim öğrencilerinin insani değerleri düzeyleri ile çevresel tutumları arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Evren, C. ve Ögel, K. (2003). Alkol/madde bağımlılarında dissosiyatif belirtiler ve çocukluk çağı travması, depresyon, anksiyete ve alkol/madde kullanımı ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 4 (1), 30-37.

Filiz, Ş. (1998). *Ahlakın Akli ve İnsani Temeli*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Geçtan, E. (1992). *İnsan Olmak*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gediksiz, E. (2005). Psikoloji ve Eğitimde Kullanılan Güncel Ölçme Araçları. Ahmet Akın (Ed.), *Kariyer Danışmanlığı* içinde (s. 415-428). Ankara: Nobel.

Gezek, F. (2007). *Sokakta yaşayan gençlerin aile yapısı ve madde bağımlılığı arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.

Gjesme, T. (1981). Is there any future in achievement motivation? *Motivation and Emotion*, 2, 115-138.

Gjesme, T. (1983). On the concept of future time orientation: Considerations of some functions' and measurements' implications. *International Journal of Psychology*, 18, 443-461.

Gökçe, O. (1994). Türk Gençliğin Sosyal ve Ahlaki Değerleri. *Ata Dergisi*, 1, 25-30.

Gökçe, Y. B. (2004). *Üniversite öğrencilerinin kişisel değerlerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Güleri, M. (1998). Üniversiteli ve işçi gençliğin gelecek beklentileri ve kötümserlik iyimserlik düzeyleri. *Kriz Dergisi*, 6 (1), 55-65.

Gümüş, A. (2013). *Liselerde disiplin cezasına konu olan davranışların değerler perspektifinden incelenmesi: Üsküdar örneği 1980-2010*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Gümüş, Ö. D. (2009). *Kültür, Değerler, Kişilik ve Siyasal İdeoloji Arasındaki İlişkiler: Kültürler Arası Bir Karşılaştırma (TÜRKİYE-ABD)*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gümüş-Babacan, A. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Sigara ve Alkol Kullanımı: Depresif Belirtiler ve Umutsuzluk Yönünden Bir Değerlendirme. *Bağımlılık Dergisi*, 16 (1),9-17.

Gömlüksiz, M. N. (2007). *Lise Öğrencilerinin Toplumsal Değerlere İlişkin Tutumları: Elazığ İli Örneği. Değerler ve Eğitimi*. R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Ş. Arslan, ve M. Zengin (Ed.) , (s. 727- 741). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Yayınları.

Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Gürol, D. (2008). Madde bağımlılığı açısından riskli adolesanlar. *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Adolesan Sağlığı 2. Sempozyum Dizisi*, 63, 65-68.

Hall, G.S. (1904). *Adolescence*. Englewood Cliffs, Nj: Prentice Hall.

Hançerlioğlu, O. (1986). *Toplum Bilim Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Herken, H., Bodur, S. ve Kara, F. (2000). Üniversite öğrencisi kızlarda madde kullanımı ile kişilik ve ruhsal belirti ilişkisi. *Klinik Psikiyatri*, 3, 40- 45.

Hız, K. (1994). *15-24 yaş arası gençlerin durumları ve gelecek beklentileri: Muğla ili örneği*.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Horzum, M.B. ve Çakır, Ö. (2009). Çevrim İçi Teknolojilere Yönelik Öz Yeterlik Algısı Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kuram ve*

Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory & Practic, 9 (3) , 1327-1356.

Hökelekli, H. (1985). Dini kişiliğin kuruluşunda iradenin rolü. *Diyanet Dergisi*. 21 (2), 16-28.

Hökelekli, H. (2006). Din, değerler ve eğitim. *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 3, 46-56.

Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6 (1), 1-55.

Izgar, G. (2013). *İlköğretim okulu 8. sınıf öğrencilerine uygulanan değerler eğitimi programının demokratik tutum ve davranışlarına etkisi*.(Yayımlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

İmamoğlu, E.O. ve Güler-Edwards, A. (2007). Geleceğe İlişkin Yönelimlerde Benlik Tipine Bağlı Farklılıklar. *Türk Psikoloji Dergisi*, 22 (60), 115-132.

İmamoğlu, A. ve Yavuz, A. (2011).Üniversite Gençliğinde Dini İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,13 (23), 205-244.

İnanç, B. Y., Bilgin, M. ve Atıcı, M. K. (2005). *Gelişim Psikolojisi*. Adana: Adana Nobel Kitabevi.

Kağıtçıbaşı, Ç.(2005). *İnsan ve insanlar*. İstanbul: Evrim.

Kanık-Tetik, A. (2006). *İlköğretim çağı çocuğunun ahlak gelişmesinde manevi değerlerin etkisi*.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kapu, H. (2001). *Orta ve Güneydoğu Anadolu'da Yaşayan Girişimci/ Yöneticilerin Yaşam ve Girişimcilik Değerleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karababa, A., Oral, T. ve Dilmaç, B. (2014). Ergenlerin Başarı Amaç Yönelimlerini Yordayan Değişkenlerden Biri Olarak: İnsani Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 12 (27), 165-186.

Karakoç, A., Bingöl, F. ve Karaca, S. (2013). Lise öğrencilerinde ergen öznel iyi oluş ile olumlu gelecek beklentisi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Hakemli Akademik Spor Sağlık ve Tıp Bilimleri Dergisi*, 6 (3), 43-50.

Kasapoğlu, A. (1991). Sosyoloji öğrencilerinin sosyal değer ve tutumları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35 (1), 141-158.

Kaya, M. (2013). *Üniversite öğrencilerinin gelecek beklentisinin yapısal eşitlik modeli ve Chaid analizi ile belirlenmesi: Cumhuriyet Üniversitesi İİBF öğrencilerine yönelik bir uygulama*.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Keskin, Y. (2008). *Türkiye'de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: Tarihsel gelişim 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Keskin, Y. (2014). Değerler ve değerler psikolojisi. Dilmaç, B. ve Bircan, H.H. (Ed), Değer davranış ilişkisi içinde. Ankara: Pegem Akademi.

Keskin, U. (2014). *Sınıf öğretmeni adaylarının insani değerlere sahip olma düzeylerinin incelenmesi*.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Ketenci, T. (1997). *Hartman'ın Etiğinde Değer(ler) Kavramı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kılınç, N.Ö. (2010).*Üniversite öğrencilerinin sigara içme durumlarında göre öz-etkililik ve bağımlılık düzeylerinin değerlendirilmesi*.(Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Kıvılcım, P. (2014).*Öğretmenlerde iş doyumu, öz yeterlik inancı ve yaşam doyumu ilişkisinin karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).Toros Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Kilit, R. B.(2008). *İnsan değerlerinin ve kişilik özelliklerinin, problem çözme yaklaşımı ile ilişkileri: Banka çalışanları üzerine bir araştırma*.(Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Kirişçigil Doğan, F. (2012). *Okul öncesi dönemde masal öğretiminde insancıl(hümanist) ve teknolojik (e-kitap) yöntemlerinin karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Kline, R. B. (2011), *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The GuilfordPress.

Koca, A.İ. (2009). *Üniversite öğrencilerinin değerleri ve bireysel özellikleri ile kariyer tercihleri arasındaki ilişki*.(Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).Çukurova Üniversitesi, Adana.

Koçyiğit, M. (2014). *Cinsiyete ve ait olma düzeylerine göre üniversite öğrencilerinin geleceğe yönelik tutumlar*.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Konan, M. (1997).*Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde lisans öğrenimi gören öğrencilerin ruhsal durumları ve ruhsal durumlarıyla gelecek beklentisi arasındaki ilişki.*(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Van.

Konrad Adanuear Vakfı (1999). *Türkiyeli Gençler Konuşuyor: Suskun Kitle Büyüteç Altında.* İstanbul: Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi.

Korkmaz, İ. (2006). Sosyal Öğrenme Kuramı, B. Yeşilyaprak (Der.), *Eğitim Psikolojisi Gelişim Öğrenme-Öğretim* (217–242). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Korkmaz, A. (2013). Değerler Sosyolojisi. *Toplum Bilimleri Dergisi.* 7(14) : 51-78.

Korkut, F. (2007).*Okul Temelli Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma.* (2. Baskı): Ankara: Anı Yayıncılık.

Kuçuradi, İ. (2010). İnsan ve değerleri. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Öztürk, Z. G. (2014). *Sınıf Öğretmenlerinin Değer Tercihleri İle Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Yeditepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Kurbanoglu, S. (2004). Öz-Yeterlik İnancı ve Bilgi Profesyonelleri İçin Önemi. *Bilgi Dünyası.* 5(2),137-152.

Kurktan, A. (2000).*Türk Milletinin Manevi Değerleri.* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kuşdil, M.E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerinin değer yönelimi ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi,* 15 (45), 59-76.

MacLeod, A.K. ve Byrne, A. (1996) Anxiety, depression, and the anticipation of future positive and negative experiences. *J Abnorm Psychol.* 10:286-289.

Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. Osman Akınhay, Derya Kömürcü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.

Mermer, Y. (2011). *Genç kızların evlilik kurumuna ilişkin değer ve tutumları: Kayseri İncesu İlçesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Milli Eğitim Bakanlığı (2004). *İlköğretim sosyal bilgiler ders programı (4 ve 5.Sınıflar)*, Ankara.

Mutluer, S. (2006). *Özgüven oluşmasında manevi değerlerin rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Myry, L. ve Helkama, K. (2001). University Students' Value Priorities and Emotional Empathy. *Educational Psychology*, 20 (1), 25-40.

Neslitürk, S. (2013). *Anne değerler eğitimi programının 5-6 yaş çocuklarının sosyal beceri düzeyine etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Nurmi, J. E. (1991). How do adolescents see their future? A review of the development of futureorientation and planning. *Developmental Review*, 2, 1-59.

Ögel K., Taner, S. ve Yılmazçetin, C. (2003). *Ergenlerde Madde Kullanım Bozukluklarına Yaklaşım Kılavuzu*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Öncül, R. (2000). *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Özdaş, F.(2013). *Ortaokullarda değerler eğitimi ve istenmeyen öğrenci davranışlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi*.(Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Özdemir, Y. ve Korkulu, N. (2011). Üniversite öğrencilerinde değerler ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1(3), 190-210.

Özen, Y. (2011). Etik mi? Ahlak mı? Modernite mi? Medeniyet mi? (Değerler Eğitimine Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5).63-87.

Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3),217-23

Özgüven, İ.E. (2001). *Çağdaş eğitimde psikolojik rehberlik ve danışmanlık*. Ankara: Pegema Yayıncılık.

Özgüven, İ.E. (2014). *Psikolojik Testler*. Ankara: Nobel Yayıncılık. (12. Baskı).

Özlem, D. (2003). *Değerler Sorununda Nesnelcilik/ Mutlakçılık ve Öznelcilik /Rölativizm Tartışması Üzerine*. Bilgi ve Değer Sempozyum Bildirileri (Ed. Ş. Yalçın). Ankara: Vadi Yayınları.

Öztürk-Samur, A. (2011). *Değerler eğitimi programının 6 yaş çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimlerine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Özügürlü, K. ve Köknek Ö. (1972). İlaç bağımlılığı ve sosyal değer yargıları. Ankara: 8. Milli Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Kitabı, s.221-230.

Peker, A. (2013). *İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemleri internet kullanımı ve siber zorbalık üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Peterson, J. A. (1970). *Counseling and values*. Scranton: International Textbook Company.

Pajares, F. (2002). Overview of Social Cognitive Theory and Self-efficacy. <http://www.emory.edu/education/mfp/eff.html>.

Polat, F. A. (2010). Küreselleşme Sürecinde Dini Diyalog Söylemlerinde Başvurulan Kuran Ayetlerinin İnanç ve Değer Kavramları Açısından Tahlili. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 15, 57-100.

Quaranta J. J. (1997). Alcohol, tobacco, and other drug attitudes and use among adolescents with severe behavioral handicaps. Ph.D. thesis, The Ohio State University Ohio, United States.

Robbins, A. (1995). *İçindeki Devi Uyandır*. (Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak). İstanbul İnkılap Yayınevi.

Sarı, E. (2005). Öğretmen adaylarının değer tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (10), 73-88.

Santrock, J. W. (2012). *Ergenlik (Adolescence)*. (Çeviri Ed. Siyez, D.M).Ankara: Nobel Yayınları.

Schunk, D. H.(2009). *Öğrenme Teorileri Eğitimsel Bir Bakışla*. (Çeviri Ed. Şahin, M). Ankara: Nobel Yayınları (Özgün çalışma, 2008).

Seki, T. (2014). *Ergenlerin sosyal görünüş kaygıları ve öznel iyi oluşlarının sahip oldukları değerler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Seki, T. ve Dilmaç, B. (2015). Predictor Relationships between the Values the Adolescents Have and Their Levels of Subjective Well-Being and Social Appearance Anxiety: A Model Proposal. *Education and Science*. 40(179), 57-67.

Selim, S. (2008). Türkiye’de bireysel mutluluk kaynağı olan değerler üzerine bir analiz: Multinominal Logit Model. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(17), 345-358.

Sezen, F. (2003). *Bir iş yerinde çalışan gençler ile okuyan gençlerin geleceğe yönelik olumsuz beklenti düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Schwartz, S. H. ve Bardi, A. (2001). Value Hierarchies across Cultures: Taking a Similarities Perspective. *The Journal of Cross Cultural Psychology*, 3 (32), 268-290.

Siyez, D.M. ve Aysan, F. (2007). Ergenlerde görülen problem davranışların psiko-sosyal risk faktörleri ve koruyucu faktörler açısından yordanması. *Eğitim Fakültesi Dergisi*; 1,145-171.

Şerif, M. (1985). *Sosyal kuralların psikolojisi* (Çeviren: İsmail Sandıkçioğlu), İstanbul: Sosyal Yayınları.

Şerif, M. (1996). *Sosyal Psikolojiye Giriş I-II*. (Çev. M. Atakay ve A. Yavuz) İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Şimşek, H. (2012). Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki Lise Öğrencilerinin Gelecek Beklentileri ve Gelecek Beklentilerini Etkileyen Faktörler. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(1), 90-109.

Şirin, A. (1983). *Gençlerin Değerler Sıralaması Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tanaka, J. S. ve Huba, G. J. (1985). A fit index for covariance structure models under arbitrary GLS estimation. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 38(2), 197-201.

Tanrıseven, I. ve Dilmaç, B. (2013). Orta Öğretim Öğrencilerinin İnsani Değerleri, Motivasyonel İnançları ve Öz-düzenleme Stratejileri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(1), 21-36.

Tatar, M. (2005). Öğretmen Beklentileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 1-19.

Tepe, H. (2003). *Değerler ve Değerler Bilgisi*. Bilgi ve Değer Sempozyum Bildirileri (Ed.Ş. Yalçın). Ankara: Vadi Yayınları.

Tezcan, M. (1985). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları.

Tezcan, M. (1974). *Türklerle İlgili Sterotipler ve Türk Değerleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi.

TDK.(2014).http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.543d5abc6375d5.33131543 (Erişim tarihi 12.10.2014)

TDK.(2015).http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.564af28634cbf3.88655215 (Erişim tarihi: 07.04.2015)

Tokdemir, M. A. (2007). *Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değerleri Eğitimi Hakkındaki Görüşleri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Tokuç, B., Evren, H. ve Ekuklu, G., (2009). Edirne ve Hayranbolu Mesleki Eğitim Merkezi Öğrencilerinde Umutsuzluk ve Sürekli Kaygı Düzeyleri. *TAF PrevMedBull*, 8 (2), 155-160.

Topçuoğlu, A. (1999). *Üniversite Gençliğinin Değerleri*. Ankara: Vadi Yayınları.

Tosun, F. (2014). *Evli çiftlerin sahip oldukları değerler, yılmazlık ve çatışma çözme stilleri arasındaki yordayıcı ilişkiler*.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Tosun, F. ve Dilmaç, B. (2015). Predictor Relationships between Values Held by Married Individuals, Resilience and Conflict Resolution Styles: A Model Suggestion. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(4),849-857.

Tuncer, M. (2011). Yüksek öğretim gençliğinin gelecek beklentileri üzerine bir araştırma. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6, 935-948.

Turan, G. (2006). *Alkol bağımlılığı sendromunda antisosyal kişilik özellikleri ve bağımluluk süreçleri ile ilişkisi*. (Tıpta Uzmanlık). Ankara Üniversitesi/ Tıp Fakültesi, Ankara.

Turan, E. (2007). *Lise son sınıf öğrencilerinin geleceğe yönelik beklentileri -Ankara Haymana ilçesi örneği*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tuzgöl-Dost, M. (2005). Ruh sağlığı ve öznel iyi oluş. *Eurasian Journal of Educational Research*, 20, 223- 231.

Tüfekçiyaşar, T. (2014). *Lise 10. ve 11. sınıf öğrencilerinde kaygı, umutsuzluk ve benlik imgesi düzeylerinin değerlendirilmesi.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Türkleş, S., Hacıhasanoğlu, R. ve Çapar, S. (2008). Lise öğrencilerinde depresyon düzeyi ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(2),18-28.

Uluçay, T., Özpolat, A.R., İşgör, İ.Y. ve Taşkesen, O.(2014)Lise öğrencilerinin gelecek beklentileri üzerine bir araştırma. *NWSA-Education Sciences*, 1C0616, 9(2), 234-247.

Ulusoy, K. (2007). *Lise Tarih Programında Yer Alan Geleneksel ve Demokratik Değerlere Yönelik Öğrenci Tutumlarının ve Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ulusoy, K. ve Dilmaç, B.(2012). *Değerler Eğitimi.*(1.Baskı).Ankara: Pegem Akademi.

Uysal, R. ve Yılmaz-Bingöl, T. (2014). Ergenlerde risk alma davranışının öz-yeterlik ve farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 573-582.

Uzun, E. B. (2014). *Sınıf öğretmenlerinin sahip olduğu değerler ile akademik iyimserlik düzeyleri arasındaki ilişki.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Williams, R. M. (1979). Change and Stability in Values and value Systems: A Sociological Perspective, Understanding Human Values. İn M. Rokeach (Editör). s. 15-46. New York: The Free Press.

Yapıcı, A. ve Zengin, Z.S. (2003). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercihleri sıralaması üzerine psikolojik bir araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 173-206.

Yavuz, M., Dilmaç, B. ve Derinbay, D. (2015). Okul Yöneticilerinin ve Öğretmenlerin Sahip Oldukları Değerlerin Demografik Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 561-583.

Yavuzer, H. (1998). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H., Demir, İ., Meşeci, F. ve Sertelin, Ç. (2005). Günümüz gençliğinin gelecek beklentileri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2, 93-10.

Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 499-522.

Yazıcı, H. ve Özbay, Y. (2004). Üniversite öğrencilerinin sigara içme davranışlarıyla öz-yeterlik inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 91-107.

Yazıcı, H. ve Şahin, M. (2005). Üniversite öğrencilerinin sigara içme tutumları ile sigara içme statüleri arasındaki ilişki. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(2), 455-466.

Telef, B.B. ve Karaca, R. (2012). Çocuklar için öz-yeterlik ölçeği; geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*. 32 169-187.

Yıldırım, F. ve İlhan, İ.Ö. (2010). Genel Özyeterlilik Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(4), 301-308.

Yıldız, M. (2012). *Öğretmen adaylarının benlik saygısı ve kişilik özelliklerinin sahip oldukları değerler açısından incelenmesi.*(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Yıldız, M ve Dilmaç, B. (2012). Öğretmen adaylarının sahip oldukları değerler ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 122-134.

Yılmaz, K. (2006). *İlköğretim Okulu Yönetici ve Öğretmenlerine Göre Kamu İlköğretim Okullarında Bireysel Ve Örgütsel Değerler ve Okul Yöneticilerinin Okullarını Bu Değerlere Göre Yönetme Durumları.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, S.Ş. (2009). *Okul öncesi öğretmen adaylarının mesleki tutumları ile kişisel değerleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.*(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Yiğitbaş, Ç. ve Yetkin, A. (2003). Sağlık yüksek okulu öğrencilerinin öz-etkililik-yeterlik düzeyinin değerlendirilmesi. *C. Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 7(1), 6-13.

Yüksel, R. (2013). *Genç yetişkinlerde aşk tutumları ve yaşamın anlamı.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

EKLER

Ek-1 İnsani Değerler Ölçeği

4. İnsanlarla ilişkilerimde saygılıyım.	1	2	3	4	5
15. İsteklerimi gerçekleştirirken toplumdaki insanları göz önünde bulundurmam.	1	2	3	4	5
42. Arkadaşlarımın yapmış olduğu hataları hoş karşılamam.	1	2	3	4	5

Ek-2 Ergen Gelecek Beklentileri Ölçeği

1. Hayatımla ilgili başarmak istediğim şeyleri başarmış olacağım	1	2	3	4	5	6	7
17. Çocuğumun uzun bir hayatı olacak	1	2	3	4	5	6	7
25. Sağlığım iyi olacak	1	2	3	4	5	6	7

Ek-3 Ergen Madde Bağımlılığından Korunma Öz-Yeterliği Ölçeği

4. “Bir kereden bir şey olmaz” diyerek bir kere deneyebilirim.	1	2	3	4	5
11. Hayatım boyunca asla uyuşturucu uyarıcı madde kullanmayacağıma inanıyorum.	1	2	3	4	5
24. Saygı duyduğum, idolüm olan biri bana sigara/alkol/tiner/uyuşturucu uyarıcı maddeler teklif ettiğinde hayır diyebilirim.	1	2	3	4	5